

**KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖR
KARLILIĞI İLE İÇSEL FAKTÖRLER VE
MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Esra ALABOYUN ARİFOĞLU
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR
Şubat, 2022
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE FİNANSMAN BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖR KARLILIĞI İLE İÇSEL FAKTÖRLER VE
MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hazırlayan
Esra ALABOYUN ARİFOĞLU

Danışman
Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR

AFYONKARAHİSAR 2022

Bu Tez Çalışması; Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri
Koordinasyon Birimi'nce Desteklenmiştir. Proje No: "19.SOS.BİL.02"

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Katılım Bankacılığı Sektör Karlılığı ile İçsel Faktörler ve Makroekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/02/2022

Esra ALABOYUN ARİFOĞLU

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Esra ALABOYUN ARİFOĞLU
	Numarası	180611113
	Anabilim Dalı	İŞLETME
	Programı	MUHASEBE FİNANSMAN
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Katılım bankacılığı sektör karlılığı ile içsel faktörler ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin analizi: Türkiye örneği	
Tez Savunma Sınav Tarihi	18.02.2022	
Tez Savunma Sınav Saati	11:00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖR KARLILIĞI İLE İÇSEL FAKTÖRLER VE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Esra ALABOYUN ARİFOĞLU

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE FİNANSMAN BİLİM DALI

Şubat, 2022

Danışman: Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR

Bu çalışmada, Türkiye katılım bankacılığı sektörünün aktif karlılığı ve özkaynak karlılığına etki eden faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, içsel faktör olarak nitelendirilen sektöre ait 10 adet değişken ile makroekonomik gösterge olarak nitelendirilen 14 adet değişkenin Türkiye katılım bankacılığı sektörü aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı ile kısa ve uzun dönemli ilişkisi ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile araştırılmıştır. İçsel faktörler ile kurulan modellerden elde edilen sonuçlara göre, nakit ve nakit benzerleri, türev finansal varlıklar, kiralama işlemlerinden alacaklar ve toplam kullanılan fonların karlılık üzerinde kısa ve uzun dönemli etkisinin bulunduğu, alınan krediler, türev finansal yükümlülükler ve kiralama işlemlerinden yükümlülüklerin karlılık üzerinde kısa dönemli etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Makroekonomik göstergeler ile kurulan modellerden elde edilen sonuçlar ise, karlılık üzerinde Euro kurunun kısa dönemli, altın fiyatlarının uzun dönemli ve USD kurunun hem kısa hem uzun dönemli etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Üretim ile ilgili makroekonomik değişkenlerden gayri safi yurtiçi hasıla büyümesinin karlılık üzerinde kısa dönemli etkisi tespit edilirken, sanayi üretim endeksinin ise gerek kısa dönemde gerek uzun dönemde karlılığı etkilediği görülmüştür. Mevduat faizi oranı, ihtiyaç kredisi faizi oranı, tüketici fiyat endeksi ve üretici fiyat endeksinin ise katılım bankacılığı sektör karlılığı üzerinde yalnızca kısa dönemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Karlılık, İçsel Faktörler, Makroekonomik Göstergeler, ARDL Sınır Testi

ABSTRACT

ANALYSIS OF THE RELEATIONSHIP BETWEEN PARTICIPATION BANKING SECTOR PROFITABILITY AND INTERNAL FACTORS AND MACROECONOMIC INDICATORS: THE CASE OF TURKEY

Esra ALABOYUN ARİFOĞLU

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION**

February, 2022

Advisor: Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR

In this study, it is aimed to determine the factors affecting the return on assets and return on equity of the participation banking sector in Turkey. In this direction, the short-term and long-term relationships of return on assets and return on equity of the Turkish participation banking sector between 10 variables of the sector, which are considered as internal factors, and 14 variables, which are considered as macroeconomic indicators, are investigated with the ARDL Boundary Test approach. According to the results obtained from the models established with internal factors, cash and cash equivalents, derivative financial assets, receivables from leasing transactions and total funds allocated have short-term and long-term effects on profitability and, borrowings, derivative financial liabilities and liabilities from lease transactions have short-term effect on profitability. On the other hand, the results obtained from the models established with macroeconomic indicators show that the Euro exchange rate has a short-term effect, gold prices has a long-term effect and USD exchange rate has both short-term and long-term effects on profitability. As for the macroeconomic variables related to production, it is determined that while gross domestic product growth has short-term effect on profitability, industrial production index affected profitability both in the short term and in the long term. It has been concluded that deposit interest rate, consumer loan interest rate, consumer price index and producer price index have only a short-term effect on the profitability of the participation banking sector.

Key Words: Participation Banking, Profitability, Internal Factors, Macroeconomic Indicators, ARDL Boundary Test.

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tez çalışmamın hazırlanmasında akademik bilgi birikimi ve tecrübesiyle yol gösteren, sabrıyla ve bana olan güveniyle her zaman destek olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım.

Tezin şekillenmesinde katkılarıyla destek veren değerli hocalarım Doç. Dr. Mustafa CANBAZ ve Doç. Dr. Ender BAYKUT'a şükranlarımı sunarım.

Yaşamımın her alanında ve attığım her adımda desteklerini hissettiğim gün ışığım annem Sude ALABOYUN ve biricik babam Ahmet ALABOYUN'a sonsuz teşekkür ederim.

Abla olmanın en güzel duygusunu yaşatan canım kardeşlerim Mustafa Ziya ALABOYUN ve Talha ALABOYUN'a teşekkür ederim.

Her zaman desteğini gördüğüm ve tez yazım sürecinde beni motive eden kıymetli eşim Arif ARİFOĞLU'na teşekkür ederim.

Esra ALABOYUN ARİFOĞLU

2022, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ

1. BANKACILIK KAVRAMI VE BANKALARIN SINIFLANDIRILMASI.....	4
1.1.BANKACILIK KAVRAMI	4
1.2. BANKALARIN SINIFLANDIRILMASI.....	4
1.2.1. Mülkiyet Yapılarına Göre Bankalar	5
1.2.2.Örgütlenme Alanına Göre Bankalar	5
1.2.3. Faaliyet Alanlarına Göre Bankalar	6
1.2.4. Ekonomik Faaliyetlerine Göre Bankalar	7
2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ	9
2.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHÇESİ	9
2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Bankacılığı	9
2.1.2. 1923-1932 Ulusal Bankalar Dönemi.....	11
2.1.3. 1933-1944 Özel Amaçlı Devlet Bankalarının Kurulduğu Dönem	11
2.1.4. 1945-1959 Özel Bankaların Geliştiği Dönem	12
2.1.5. 1960-1980 Planlı Dönem.....	12
2.1.6. 1981-1999 Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi.....	13
2.1.7. 2000 ve Sonrası Yeniden Yapılandırma Dönemi	15
2.2. TÜRKİYE’DEKİ BANKACILIK SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ KURUMLAR.....	20
2.2.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)	20
2.2.2. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)	22
2.2.3. Türkiye Bankalar Birliği	23
2.2.4. Türkiye Katılım Bankaları Birliği	23
2.2.5.Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)	24
2.3. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI

1. GENEL OLARAK KATILIM BANKACILIĞI.....	29
1.1. KATILIM BANKACILIĞI KAVRAMI	29
1.2. KATILIM BANKACILIĞININ AMAÇLARI.....	30
1.3. KATILIM BANKACILIĞININ TEMEL İLKELERİ.....	31
1.3.1. Faiz Yasası	31

1.3.2. Garar Yasağı.....	32
1.3.3. İslam’da Uygun Görülmeyen Faaliyetler ile Haramdan Uzak Durma	33
1.3.4. Risk Paylaşımı.....	34
2. KATILIM BANKACILIĞININ FAALİYETLERİ	35
2.1. FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ.....	36
2.1.1 Cari Hesap.....	36
2.1.2. Katılma Hesabı	37
2.2. FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ	38
2.2.1. Murabaha	38
2.2.2. Mudarebe	39
2.2.3. Müşareke	39
2.2.4. İcara	40
2.2.5. Selem.....	41
2.2.6. İstisna.....	42
2.2.7. Teverruk.....	43
2.2.8. Sukuk	44
2.2.9. Karz-ı Hasen	45
3. DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI	46
3.1 DÜNYA’DA KATILIM BANKACILIĞI	46
3.2. TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖRÜNDE KARLILIĞA ETKİ EDEN İÇSEL FAKTÖRLER VE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

1. ÇALIŞMANIN AMACI.....	53
2. LİTERATÜR TARAMASI.....	54
3. VERİ SETİ.....	62
4. METEDOLOJİ	65
4.1. ADF BİRİM KÖK TESTİ	65
4.2. ARDL SINIR TESTİ	66
5. BULGULAR	67
5.1. BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI	67
5.2. ARDL SINIR TESTİ SONUÇLARI	69
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	86
KAYNAKÇA.....	91

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Türk Bankacılık Sektörü Banka Sayısı.....	16
Tablo 2. Türkiye Banka Şube Sayıları.....	17
Tablo 3. Bankacılık Sektörü Personel Sayısı.....	18
Tablo 4. Türk Bankacılık Sektörü Seçilmiş Bilanço Kalemleri (Milyar TL).....	19
Tablo 5. Türk Bankacılık Sektörü Dönem Karı (Milyar TL)	20
Tablo 6. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Bankacılık Sektörü İçindeki Payı	50
Tablo 7. Katılım Bankalarının Başlıca Göstergeleri (Milyon TL)	51
Tablo 8. Katılım Bankalarının İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık Verileri	51
Tablo 9. Katılım Bankalarının Alternatif Dağıtım Kanalları Verileri	52
Tablo 10. Literatür Taraması	55
Tablo 11. Analizlerde Kullanılan Değişkenler	64
Tablo 12. ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	68
Tablo 13. ROA Bağımlı Değişkeni İçin ARDL Sınır Testi Sonuçları	70
Tablo 14. ROE Bağımlı Değişkeni İçin ARDL Sınır Testi Sonuçları.....	71
Tablo 15. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:1	72
Tablo 16. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:2	73
Tablo 17. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:3	75
Tablo 18. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:4	76
Tablo 19. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:5	77
Tablo 20. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:8	79
Tablo 21. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:9	80
Tablo 22. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:10	81
Tablo 23. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:13	83
Tablo 24. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:14	84
Tablo 25. Katılım Bankacılığı Sektör Karlılığına Etkisi Olan Faktörler	88

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. CUSUM-CUSUM Squares: Model 1	72
Şekil 2. CUSUM-CUSUM Squares: Model 2	74
Şekil 3. CUSUM-CUSUM Squares: Model 3	75
Şekil 4. CUSUM-CUSUM Squares: Model 4	76
Şekil 5. CUSUM-CUSUM Squares: Model 5	78
Şekil 6. CUSUM-CUSUM Squares: Model 8	79
Şekil 7. CUSUM-CUSUM Squares: Model 9	80
Şekil 8. CUSUM-CUSUM Squares: Model 10	82
Şekil 9. CUSUM-CUSUM Squares: Model 13	83
Şekil 10. CUSUM-CUSUM Squares: Model 14	84

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

\$: Dolar
%: Yüzde
AAOIF: İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ADF: Augmented Dickey-Fuller
ALK: Alınan Krediler
ARDL: Autoregressive Distributed Lag
ATM: Otomatik vezne makinesi
BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIMB: Malezya İslam Bankası Berhad
BİST: Borsa İstanbul
BMMB: Bank Muamalat Malezya Berhad
bt.: Bilinmeyen Tarih
DESİYAB: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
Ed.: Editör
EFT: Elektronik Fon Transferi
EURO: Euro Kuru
EVDS: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GMM: Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GSYH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GUVF: Finansal Kesim Güven Endeksi
GUVR: Reel Kesim Güven Endeksi
IDB: İslami Kalkınma Bankası
IFBS: İslami Finansal Hizmetler Komitesi
IIFM: Uluslararası İslami Finans Piyasası
IILM: Uluslararası İslami Likidite Yönetim Şirketi
IMF: Uluslararası Para Fonu
IMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İHR: İhracat
İHTF: İhtiyaç Kredi Faiz Oranı
İTH: İthalat
KDV: Katma Değer Vergisi
KİA: Kiralama İşlemlerinden Alacaklar
KİY: Kiralama İşlemlerinden Yükümlülükler
KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
M.Ö.: Milattan Önce
MEVF: Mevduat Faiz Oranı
NCB: The National Commercial Bank
NNB: Nakit ve Nakit Benzerleri
ÖFK: Özel Finans Kurumu
PER: Personel Sayısı
POS: Satış noktaları terminali
ROA: Aktif Karlılığı
ROE: Özkaynak Karlılığı
SÜE: Sanayi Üretim Endeksi
SUB: Şube Sayısı
SUR: Görünüşte İlişkisiz Regresyon

TBB: Türkiye Bankalar Birliği
TC: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİCF: Ticari Kredi Faiz Oranı
TKBB: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TKF: Toplam Kullandırılan Fonlar
TL: Türk Lirası
TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TTF: Toplam Toplanan Fonlar
TUFE: Tüketici Fiyat Endeksi
TFV: Türev Finansal Varlıklar
TFY: Türev Finansal Yükümlölükler
UFE: Üretici Fiyat Endeksi
USD: Amerikan Doları
vb.: Ve Benzeri
XAU: Gram Altın Fiyatı

GİRİŞ

Bankacılık sektörü, tasarruf sahiplerinin birikimlerini ekonomiye kazandırmada bir köprü görevi görmektedir. Bu bağlamda, fon arz edenler ile fon talep edenleri bir araya getirmekte olan bankalar, finansal piyasaların en önemli kurumlarından biridir. Bankaların bu işlevi, atıl fonların ekonomiye kazandırılmasını sağlamakta ve böylece ekonominin işleyişine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda, özellikle reel ekonomiyi destekleme noktasında ön plana çıkan katılım bankaları, ekonominin dinamiklerinin sağlamlaştırılması için kilit bir rol oynamaktadır. Bu yönü ile dünyada artan bir ilgi odağı haline gelmeye başlayan katılım bankacılığı, ülkemizde de gelişimini sürdürmekte ve çıkarmakta olduğu yeni ürünler ile birlikte gerek finansal piyasaların gelişimine gerekse de ekonominin çarklarının dönmesine katkı sağlamaktadır.

Ülkemizde 2020 yılı sonu itibariyle, üçü kamu kesimine üçü de özel kesime ait olmak üzere altı adet katılım bankası bulunmaktadır. Katılım bankalarının 2020 yılı aktif büyüklüğü yaklaşık 437 milyar TL olarak gerçekleşirken, 240 milyar TL'yi aşan toplam kullandırdıkları fonlar ile reel ekonomiye önemli bir katkı sağlamışlardır. Toplam aktif büyüklüğü anlamında, katılım bankacılığı 2020 yılı itibariyle bankacılık sektörünün %7,2'lik bir payını temsil etmektedir (TKBB, 2020: 66-67).

Öte yandan, 2021-2025 dönemine yönelik hazırlanmış olan Katılım Bankacılığı Strateji Raporu'nda, katılım bankacılığı sektörü için belirlenen hedeflerin Türkiye'nin katılım bankacılığı sektöründe dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almasını sağlamak ve bu doğrultuda ilgili dönemde katılım bankacılığı sektörünün Türk bankacılık sektörü içerisindeki pazar payını %15 seviyesine yükseltmek olduğu belirtilmektedir.

Çalışmanın Amacı:

Katılım bankacılığı sektörü için 2021-2025 Katılım Bankacılığı Strateji Raporu'nda belirlenen hedeflere ulaşma yönünde, katılım bankalarının büyümelerini devam ettirebilmeleri ve yakın gelecekte hedeflenen %15'lik pazar payı hedefine ulaşabilmeleri için yeni ürünler geliştirilerek müşteri portföyünün genişletilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, belirlenen hedeflere ulaşılmasında sektörün güçlü ve gelişen bir finansal performansla sahip olması da müşteri portföyünün genişletilmesi kadar önemli bir faktördür. Bu bağlamda, sektörün karlılığı üzerinde gerek kısa dönemde gerekse de uzun dönemde pozitif ve negatif etkisi olan unsurların analiz edilmesi ve karlılığa her

iki yönde de etkisi tespit edilen faktörler ışığında sektörün karlılığını üst düzeye çıkarabilecek kısa ve uzun dönemli stratejiler geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, katılım bankacılığının reel sektöre katkısı, faizsizlik prensibi dahilinde fon arz edenler ile fon talep edenleri bir araya getirmek suretiyle kazanmış olduğu sosyoekonomik önem, ulusal ve uluslararası piyasalardan fon çekebilme potansiyelleri ve sektör hedefleri göz önüne alınarak, kısa ve uzun dönemde sektör karlılığını etkileyen içsel faktörlerin ve makroekonomik göstergelerin tespit edilmesi ve sektöre katkı sağlayacak bir araştırmanın ortaya konması hedeflenmektedir.

Çalışmanın Yöntemi:

Çalışmada, katılım bankacılığı sektörünün karlılığına etki eden faktörler iki başlık halinde ele alınmıştır. Birinci aşamada, bankaların aktif karlılığına ve özkaynak karlılığına kısa ve uzun dönemde etkisi olan ve banka içi faktörler olarak da nitelendirilebilecek içsel faktörler tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise, yine sektörün aktif karlılığı ve özkaynak karlılığına kısa ve uzun dönemde etki eden makroekonomik göstergeler tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, analizler için kullanılacak modelin belirlenmesi için değişkenlerin durağanlık düzeyleri tespit edilmiş ve elde edilen bulgular ışığında, değişkenlerin farklı durağanlık düzeylerine sahip olduğu durumlarda uygulanabilen ve kısa ve uzun dönemli ilişkilerin tespitine olanak sağlayan ARDL Sınır Testi ile analizlerin gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. ARDL Sınır Testi ile yapılan analizler neticesinde aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı ile eşbütünleşme ilişkisi tespit edilen faktörler için bir sonraki aşamada uzun dönemli katsayılar tahmin edilerek değişkenlerin karlılık göstergeleri ile uzun dönemli ilişkileri ortaya konmuştur. Son olarak da hata düzeltme modeli tahmini sonucunda elde edilen katsayılar ile katılım bankacılığı sektörünün karlılığı üzerinde kısa dönemli etkiye sahip olan faktörler tespit edilmiştir.

Çalışmanın Kapsamı ve Kısıtları:

Çalışmada, Türkiye katılım bankacılığı sektörüne ait karlılık göstergeleri olarak 2013 yılı birinci çeyreği ile 2021 yılı üçüncü çeyreği arasındaki döneme ait aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı verileri ele alınmıştır. Sektör karlılığı üzerinde etkisi araştırılan içsel faktörler ve makroekonomik değişkenler için de yine aynı dönemi kapsayan bilanço ve sektör rakamları ile makroekonomik göstergeler modellere dahil

edilmiştir. Çalışmada kullanılan ihracat ve ithalat verilerinin 2013 yılından itibaren edinilebilmesi nedeniyle kullanılan veri seti bu dönem ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın İçeriği:

Çalışmanın birinci bölümünü Bankacılık ve Türk Bankacılık Sektörü oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Bankacılık Kavramı ve Bankaların Sınıflandırılması başlığı altında öncelikle bankacılık kavramı açıklandıktan sonra mülkiyet yapılarına, örgütlenme alanına, faaliyet alanına ve ekonomik faaliyetlerine göre bankaların sınıflandırılması ele alınmıştır. Birinci bölümün bir diğer başlığı olan Türk Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri başlığı altında ise, Türk bankacılık sektörünün tarihçesi dönemler itibarıyla ele alındıktan sonra, Türkiye’de bankacılık sektörü ile ilgili kurumlara yer verilmiş ve bankacılık sektörünün ekonomi içindeki yeri ve önemine değinilerek bu bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünü Katılım Bankacılığı oluşturmaktadır. Üç ana başlıktan oluşan bu bölümde, birinci ana başlıkta katılım bankacılığı kavramı açıklanmış, katılım bankacılığının amaçları ele alınmış ve katılım bankacılığının temel ilkeleri belirtilmiştir. İkinci ana başlık olan Katılım Bankacılığının Faaliyetleri başlığı altında ise, katılım bankalarının fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri açıklanmıştır. Son olarak üçüncü ana başlıkta, Dünya’da ve Türkiye’de katılım bankacılığının gelişimi ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Türkiye katılım bankacılığı sektörünün karlılığı üzerinde etkisi olan içsel faktörler ile makroekonomik göstergelerin tespiti yapılmıştır. Bu bağlamda, öncelikle çalışmanın amacı açıklanmış ve konu ile ilgili literatürde yapılan çalışmalara değinilmiştir. Sonrasında ise, çalışmada gerçekleştirilen analizlerde kullanılan veri seti ve çalışmanın metodolojisi açıklanmıştır. Son olarak, analizlerde elde edilen bulgular raporlanıp, sonuç ve değerlendirme ile çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ

1. BANKACILIK KAVRAMI VE BANKALARIN SINIFLANDIRILMASI

1.1.BANKACILIK KAVRAMI

Banka kavramının farklı ülke dillerinde benzer sözcüklerle ifade edildiği görülmektedir. İngilizcede ‘Bank’ ve İtalyanca ‘Banca’ kelimeleri masa, tezgah anlamına gelmektedir. İtalya’da iş yerlerinde masa ya da tezgah koyarak para alım-satımı yapan kişilere ‘Banchiero (Banker)’ denilmektedir (Kaya, 2013: 3; Vurucu ve Arı, 2014: 19).

Banka kelimesi uzun yıllardan beri değişikliğe uğramış ve yazarlar tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır (Çivi, 1985: 17). Bankalar, para alma verme ve varlığın konusuna giren her türlü işlemi yapan ve hazır duruma getiren özel kesim veya kamu kesiminin olabilecek bütün ihtiyaçlarını karşılama işlemlerini temel görev edinen ekonomik birimlerdir (Kaya, 2013: 3-4). Takan ve Boyacıoğlu’na (2013) göre banka; esas amacı düzenli bir şekilde para alması ya da vermesi olan ekonomik birimlerdir.

Bankaların asıl amaçlarına bakıldığında para ticareti yapmak olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bankalar için kısa bir tanımla “asıl amacı para alıp satmak olan ekonomik birimlerdir” denilebilir (Vurucu ve Arı, 2014: 19).

Bankacılık, banka denilen kurumların çalışmalarının tamamını ifade etmektedir. Banka işletmeciliği ve faaliyetlerin yapılmasına “Bankacılık”; bu işlemleri yapan kişilere de “Bankacı” denir (Vurucu ve Arı, 2014: 19). Bir başka tanımla, ticari işlemlerde aktif olarak kullanılan kağıtları iskonto eden, fon talep edenlere kredi verip avans sağlayan ve menkul kıymetler alanında işlem yapan mali aracıya banka denir (Berk, 2001: 24).

Yukarıda tanımlaması yapılan bankaların literatürde birkaç açıdan sınıflandırıldığı görülmektedir. Bankaların çeşitli açılardan sınıflandırılması aşağıda belirtilmiştir.

1.2. BANKALARIN SINIFLANDIRILMASI

Bankalar literatürde çeşitli niteliklere göre sınıflandırılmaktadır. Literatürde yer alan sınıflandırma şekillerine göre bankalar, aşağıda başlıklar halinde ele alınmıştır.

1.2.1. Mülkiyet Yapılarına Göre Bankalar

Literatürde mülkiyet yapılarına göre bankalar genel olarak dört başlık altında karşımıza çıkmaktadır.

- Özel Bankalar: Özel kişi ve kuruluşların sahip olduğu, ortaklık yapılarında kamunun payı olmayan bankalardır (Ayanoğlu, 2013: 6). Özel bankacılık menkul kıymetler ile ilgili işlemleri, hisse senedi alım ve satımı, repo işlemleri, gişe hizmetleri, kasa kiralama, özel kredi kartları, işlem opsiyonları gibi her türlü standart bankacılık ürün ve hizmetlerini kapsamaktadır (Yağcılar, 2011: 10).

- Kamu Bankaları: Kamu bankaları, sermayesinin tamamı kamu kurumları ya da hazineye ait olan bankalar olarak nitelendirilmektedir (Öztürk ve Güven, 2014: 8). Bu bankalar özel sektör açısından karlı bulunmayan konularda ya da devlete göre, kamu tarafından kurulması mecburi olan ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla kurulan banka türüdür (Doğan, 2013: 72-73).

- Karma Bankalar: Sermayelerinde hem kamunun hem de özel sektörünün payı bulunan banka türüdür. Kamu bankalarının karma bankalara dönüştürülmesi, pay senetlerinin bir bölümünün özel kesime satılmasıyla oluşturulabilir (Ayanoğlu, 2013: 6).

- Yabancı Bankalar: Sermayeleri yabancı uyruklu kişi ya da kuruluşlara ait olan bankalar yabancı bankalar olarak adlandırılmaktadır. Bu bankaların faaliyet göstermek istedikleri ülke için izin almaları gerekmektedir. Faaliyet gösteren banka sayısının artması, yabancı bankaların da toplam bankacılık içindeki sayısının artmasına sebep olmuştur. Böylelikle rekabet ortamı gelişmiş ve karlılık artmıştır (Yağcılar, 2011: 12).

1.2.2.Örgütlenme Alanına Göre Bankalar

Örgütlenme alanına göre bankaların literatürde, bankanın kurulduğu ve faaliyet göstermekte olduğu yere göre kategorize edildiği görülmektedir. Bu kategoriler aşağıda verilmiştir.

- Yerel Bankalar: Yerel bankaların tek şubeli olma gibi bir şartı olmayıp, bu bankalar bir il veya ilçe merkezinde faaliyet göstermektedir (Doğan, 2013: 74).

- Bölgesel Bankalar: Büyük ülkelerde daha fazla görülmekte olup faaliyet gösterdikleri alan belirli bir coğrafi bölgedir. Bu tür bankalara bölgesel bankalar denir (Öztürk ve Güven, 2014: 11).

- Ulusal Bankalar: En yaygın banka türü olan ulusal banka, tüm ülke genelinde faaliyet göstermektedir (Doğan, 2013: 75).

- Uluslararası Bankalar: Literatürde uluslararası banka, çok uluslu banka, yabancı banka, uluslar üstü banka ile aynı anlamı taşımakta ve bu kavramlar birbirinin yerine kullanılmaktadır. Uluslararası bankaların oluşumunda, küresel para hareketleri ve dünya ticaretinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek önemli birer finans kuruluşu olan bankaların uluslararası alanda birlik olmaları etkili olmuştur (Ankara Üniversitesi, bt). Uluslararası bankalar, yerli ve yabancı müşterilere bireysel veya kurumsal hizmet verip uluslararası finans merkezlerinde faaliyet gösteren, çok yaygın şubeleri olan ekonomik birimlerdir (Doğan, 2013: 71). En geniş anlamda uluslararası bankacılık tanımlanacak olursa, en az iki veya daha fazla ülkede faaliyette bulunan ve iki farklı düzenlemeye tabi olan kuruluştur denilebilir (Tulgar, 2018: 1). Uluslararası bankacılık sistemlerinin artması, çok uluslu şirketlerin yatırım ve ticaret hareketliliğinin artmasıyla gerçekleşmiştir. Uluslararası bankacılık hizmetlerinin başında fon transferi, mevduat toplama ve kredi verme, döviz ticareti, danışmanlık hizmeti ve yönetim hizmetleri gelmektedir (Başkent Üniversitesi, bt.).

- Kıyı Bankaları (Off-Shore): Kıyı bankacılığı, genellikle hem alacaklının hem de borçlunun yabancı olduğu işlemlerin uygulandığı banka türü olup, belirlenen amaçlara hizmet edecek fonların uluslararası transferini sağlamada yol gösterici olmaktadır (Cimat ve Taş, 2004). Bu bankacılık ülke dışından sağlanan kaynakların yine ülke dışında kullanılmasını amaçlamaktadır (Başkent Üniversitesi, bt.). Kıyı bankalarının bölgeye gelmesi yan sanayi ve hizmet sektörünün canlanmasına dolaylı yoldan katkı sağlamaktadır. Kıyı bankacılığın karlarını istedikleri ülkeye aktarabilmeleri, kısıtlayıcı hükümlere ve yerel bankacılık yasalarına tabi olmamaları, gelir ve kurumlar vergisi ödememeleri, bu bankalar açısından en önemli avantajlardır (Ünkaya, 2001: 8).

1.2.3. Faaliyet Alanlarına Göre Bankalar

Literatürde, bankaların faaliyet alanlarına göre kategorilendirilmesinde ayrım noktasının müşteri kitlesi ve faaliyet konusu olduğu görülmektedir. Buna göre;

- Tek Amaçlı Bankalar (Toptancı Bankalar): Teknolojik yeniliklerin hızla gelişmesi toptan bankacılık sektöründe fon bulmayı kolaylaştırmada önemli etkindir. Bu bankacılık türü, tüketicilerin kredi ihtiyaçlarını karşılamak için uluslararası

piyasalarda yüksek fon sağlayan, büyük kapsamlı iş alanı olan, az sayıda şubesi ve çalışanı olup aynı zamanda müşterileriyle yakın ilişkileri olan bankacılık türüdür. Perakende bankacılıktan farklı olarak sayıları az ancak hesap bakiyesi olarak daha yüksek tutarlı işlemlerin yapıldığı bankacılık türüdür (Başkent Üniversitesi, bt.).

- Çok Amaçlı Bankalar (Perakendeci Bankalar): Diğer adıyla perakende bankacılık olan çok amaçlı bankacılık, her noktada bir şube esasına dayanmakta olup küçük, orta ve büyük ölçekli firmaların kredi ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuşlardır (Erdoğan, 1994: 36). Bu bankaların müşteri sayıları fazla, giderleri çoktur ve şubeleri de fazla olup sürekli işlem yaptıkları için kasalarında atıl fon bulunabilir. Mevduat ve kredi yelpazesini geniş tutarlar ve kazanılan ile ödenen faiz arasındaki fark yüksektir (Doğan, 2013: 78).

1.2.4. Ekonomik Faaliyetlerine Göre Bankalar

Literatüre bakıldığında verilen hizmetin ekonomik özelliklerine göre; tarım, maden, halk, ticaret (mevduat), yatırım ve kalkınma, katılım, merkez, ipotek ve emlak bankacılığı şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir.

- Tarım Bankaları: Tarım sektörünün sorunlarına çözüm bulunması, tarım kesiminin desteklenmesi ve finansman kurumlarının oluşturulması amacıyla tarım bankaları kurulmuştur. Bu bankaların en önemli görevi tarım sektörüne destek verilerek ülkenin tarım potansiyelinin tam anlamıyla kullanımını sağlamak, tarım sektörünün gelirini artırmak ve bu sektörde çalışanların ekonomik ve sosyal refah düzeyini artırmaktır (Doğan, 2013: 79).

- Maden Bankaları: Maden bankaları, ülkenin yer altı kaynaklarını ekonomiye kazandırmak için çalışan işletmelere gereken finansal desteği sağlamak için kurulmuştur (Bayrakdaroglu, 2013: 32).

- Halk Bankaları: Halk bankaları özel yapılı bankalar olup, esnaf ve zanaatkarların meslekle ilgili ihtiyaç duyacakları fonların teminini sağlamak amacıyla kurulmuştur (Doğan, 2013: 80). Bu bankalar özel yapılı bankalardır ve müteselsil kefalet ve kooperatif sisteminde hakim rol oynamaktadır (Öçal ve Çolak, 1999: 40-41).

- Ticaret (Mevduat) Bankaları: 5411 sayılı kanuna göre mevduat bankaları “Kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşlar” şeklinde tanımlanmıştır (5411 Sayılı Kanun, 2005).

Mevduat bankalarının esas amacı müşterilerden toplamış oldukları mevduatları ihtiyacı olanlara kredi şeklinde vermektir. Bu bankaların fon sağlama ve kullandırma, kaydi para yaratma, EFT, havale, kambiyo işlemleri ve aracılık gibi hizmetleri bulunmaktadır (Durmuş ve Ayaydın, 2015: 155).

- Yatırım ve Kalkınma Bankaları: Bu bankalar, yeni yatırımcılar için araştırma yapılması, mali desteğin sağlanması, menkul kıymet borsalarının gelişmesine yardımcı olunması için oluşturulan finansal kurumlardır. Kalkınma ve yatırım bankacılığı birlikte söylenmelerine rağmen kuruluş ve finansal sektörlere bakış açısından farklılık göstermektedir. Kalkınma bankaları, sanayileşmeyi sağlayacak uygun finansman kaynakları bulmakta sıkıntı yaşayan gelişmekte olan ülkelerde etkindir ve bir nevi uzun vadeli kaynak sağlama görevini üstlenmişlerdir. Yatırım bankaları, gelişmiş ve gelişmekte olan sermaye piyasasına sahip ülkelerde faaliyet göstermekte olup ticari bankacılık ve kalkınma bankacılığı işlevleri dışında kalan alanlarda çalışmalarını sürdüren finansal kurumlardır (Koç vd., 2016: 228).

- Katılım Bankaları: Eski adıyla özel finans kurumları ya da faizsiz finans kurumları denilen katılım bankaları, faizin dinen haram olduğu görüşünde olan bireylerin mevduat bankalarına gitmeden dinen caiz bulunan yöntemlere göre atıl fonlarını ekonomiye kazandırmak ve tasarruf sahiplerinin fonlarını faiz endişesi olmadan saklamalarını sağlamak amacıyla kurulmuş kurumlardır (Yazıcı, 2018: 55). Katılım bankacılığında paranın kendisi ticarete konu edilmez, yani üzerinden kazanç sağlanmaz ve sadece ticareti mümkün kılan bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu bankacılığın en önemli özelliği kar zarar ortaklığıdır. Tasarrufları artırmak ve yatırıma dönüştürmek amacıyla istihdam alanlarının oluşturulmasına katkıda bulunmak ve İslam dininin ilkelerinin ekonomik hayata geçirilmesini sağlamak, faizsiz bankaların amaçları arasında yer almaktadır (Erdem, 2013: 250-251).

- Merkez Bankaları: Merkez bankaları ülkelerin para politikalarından sorumlu bankalardır. Merkez bankalarının temel amacı, fiyat istikrarını ve finansal istikrarı sağlamaktır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye'deki finansal sistemin istikrarı için para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici önlemleri almakla sorumludur. Merkez bankasının diğer bir görevi, döviz kuru rejimini hükümet ile birlikte belirlemek, biçimlendirmek ve uygulamaktır. Merkez Bankası; fonların ve menkul kıymetlerin güvenli ve hızlı bir şekilde aktarılması ve mutabakatının gerçekleştirilmesi için yeni sistemler kurmak, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin

kesintisiz işlemlerini sağlamak, gözetimini gerçekleştirmek ve gerekli düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür. Son olarak da banknot basma fonksiyonunu üstlenmektedir (TCMB, 2021).

- İpotek ve Emlak Bankaları: Emlak bankaları çoğunlukla ipotek karşılığı müşterilerine konut, iş yeri ve taşınmaz malları orta ve uzun vadeli kredilerle finanse etmeyi amaçlar. Bu bankalar devlet tarafından kurulan bankalardır. İpotek ve emlak bankaları, kaynak ihtiyaçlarını karşılamak için vadeli mevduat kabul etmek, düşük faizli konut kredisi açmak ve tahvil ihraç etmek gibi bankacılık hizmetlerini de vermektedir (Takan, 2001: 15-16; Doğan, 2013: 86).

2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türk bankacılık sektörünün tarihçesi ve gelişimi incelendikten sonra, Türkiye’de bankacılık sektörü ile ilgili kurumlar açıklanmıştır. Devamında ise, Türkiye ekonomisi içinde bankacılık sektörünün yeri ve önemi ele alınmıştır.

2.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHÇESİ

Bankacılığın tarihsel gelişimi, paranın fonksiyonlarındaki artışa bağlı olarak değişim göstermiştir. Paranın fonksiyonlarındaki artış bankacılık sektörünün gelişimine katkı sağlamıştır. Farklı dönemde borç para alıp veren, para bozan, farklı ülke ve şehirlerin paralarını birbirine çeviren kimselerin ortaya çıkması bankacılığın ilk belirtisidir (Vurucu ve Arı, 2014: 20). Türk bankacılığının tarihsel sürecine bakıldığında, Osmanlı Devleti, Cumhuriyetin ilk kuruluş yılları ve günümüze kadar olan süreçte, Türk bankacılık sisteminin yapısı ve gelişimi, ekonominin yapısı, gelişmişliği ve performansından bir hayli etkinleşmiştir. Bu anlamda, günümüze kadar gelen süreçte izlenen politikalar günümüz Türk bankacılığının şekillenmesinde büyük etkiye sahiptir (Yıldırım, 2015: 19).

2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Bankacılığı

Türk bankacılık tarihine bakıldığında, Türkiye’de bankacılığın gelişim süreci oldukça yavaş gerçekleştiği görülmektedir. Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti’nde banka veya benzeri kurumların olmamasıyla birlikte, bu durumun iki önemli sebebi vardır. Bu sebeplerden ilki, Türklerin yöneticilik ve askerlik işleriyle ilgilenmeleri sebebiyle bankacılık, ticaret ve sarraflık işlerini gayrimüslimlere bırakmalarıdır. Türklerin bu alanda faaliyet göstermemeleri, sarraflığın azınlıkların

hakim olduğu faaliyet alanı olması sonucunu doğurmuştur. İkinci nedeni ise, Osmanlı ekonomisinin Batı Avrupa’da oluşan sanayi devrimine uyum sağlayamamasıdır (Kaya, 2013: 45). Bu sarraflar, Osmanlı maliyesinin bozulması ve devletin borçlanma ihtiyacıyla birlikte bankerliğe yönelmişlerdir. Böylece, bankacılığa benzer çalışma içinde bulunan sarraflar “galata bankerleri” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Galata bankerlerinin etkinlikleri Osmanlı ekonomisinin para bakımından ihtiyacı oranında artmıştır (Yıldırım, 2015: 21).

Osmanlı Devleti döneminde ilk kağıt paraya ‘Kaime’ adı verilmiş olup, 1840 yılında bütçe açıklarını kapatmak için çıkarılmıştır (İncekara, 2011: 82). Hazine açısından yaşanan para basımına yönelik sıkıntılar sebebiyle Tanzimat’ın ilanından sonra, bankacılık 1847 yılında başlamış olup temel anlamıyla ilk banka, hükümetinde desteğiyle iki galata bankerleri tarafından İstanbul Bankası ismiyle kurulmuş ve bu banka 1852’ye kadar faaliyetlerine devam etmiştir (Parasız, 2014: 19). İstanbul Bankası’nın kısa süre çalışma göstermesi ve kısıtlı çalışma alanının olması nedeniyle, Osmanlı Devleti’nde bankacılığın 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası yani ‘Bank-ı Osman-i Şahane’ ile başladığı kabul edilmektedir (Kaya, 2013: 46). Bankaya Osmanlı Devleti için para çıkarma ve devletin hazine işlerine bakma görevi verilmiş olup, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra 1924-1925 tarihli sözleşmeyle bankanın yetkileri geri alınmıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2013: 4).

1863 yılında kurulan ilk zirai kredi sandığının ismi Memleket sandığıdır. Bu sandık, Mithat Paşa, Niş Valisiyken eski Yugoslavya’nın Pirot kasabasında kurulmuştur (Yazgan, 1973: 17). Mithat Paşa, halkın elindeki parayı toplayıp ihtiyacı olanlara hizmet sunmak ve halkı tasarrufa yönlendirmek gayesiyle 1868 yılında sermayesiz olarak İstanbul Emniyet Sandığı kurmuş olup, bu sandık 1907 yılında Ziraat Bankası’na bağlanmıştır (Kaya, 2013: 47).

1908 yılında Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte ulusal sermaye ile yerel ve tek şubeden oluşan bankalar kurulmaya başlanmıştır. Bu durum, 1. Dünya Savaşı’nın başlaması yani 1914’ten sonra hız kazanmıştır (İncekara, 2011: 83). İkinci meşrutiyeti izleyen yıllarda, ülke içindeki sermayeyi azınlık ve yabancıların elinden kurtarmak ve bu sermayeyi ulusal ticaretin gelişmesi için kullanmak gibi meydana gelen etkenler, ulusal bankacılığın ortaya çıkmasının nedeni olarak kabul edilmektedir. Ancak bu dönemde ulusal bankalar yabancı bankaların piyasaya egemen olmasına karşı duramamaları ve rekabet edememeleri sebebiyle faaliyetlerine son vermişlerdir.

Cumhuriyet'in ilanı ile biten bu dönem tecrübe dönemi olmuş, devlet desteğinin zorunlu olduğu anlaşılmış ve en önemlisi ulusal bankacılığın önemi ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2015: 24-25).

2.1.2. 1923-1932 Ulusal Bankalar Dönemi

Ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasında ulusal bankacılığın önemli olduğu anlaşılmış, bu durum hükümet ve toplumun sanayi, ticaret ve tarım alanında önde gelenleriyle İzmir İktisat Kongresi'nde dile getirilmiş ve dinamiklerini “milli” unsurların oluşturacağı kararların alınması Cumhuriyet dönemi ekonomisinin belirleyicisi olmuştur. Alınan kararlarla kalkınmanın sadece milli bankalarla gerçekleştirilebileceği anlaşılmış ve devlet bu dönemde milli bankacılığın gelişimini desteklemiştir (Yıldırım, 2015: 26).

Cumhuriyet döneminin ilk on yılında bankacılık alanındaki gelişmelerin başlangıcı İş Bankası'nın kurulmasına dayanmaktadır. 1924 yılında İş Bankasının faaliyete geçmesiyle birlikte Türkiye'deki ilk özel mülkiyet yapısına sahip banka kurulmuştur. İzleyen süreçte, 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ile birlikte Türkiye'deki ilk kalkınma bankası faaliyete geçmiştir. 1927 yılında ise Emlak ve Eytam Bankası konut kredisi vermek amacıyla kurulmuş olup, bu bankanın ismi 1946 yılında Emlak Kredi Bankası olarak değiştirilmiştir. 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulması, Cumhuriyet döneminde Türk bankacılık sektöründe atılan en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir (Yıldırım, 2015: 27). 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası 1932 yılında Sanayi ve Kredi Bankası'na dönüştürülmüş ve fabrikalar Sanayi Ofisi'ne bağlanmıştır (Parasız, 2013: 21).

2.1.3. 1933-1944 Özel Amaçlı Devlet Bankalarının Kurulduğu Dönem

1929 ekonomik krizi sonucu, bankaların çoğu faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Büyük ve önemli devlet bankalarının kurulmuş olması, bu dönemin en önemli özelliğidir. 1. Sanayi Planı'nın (1934) devreye girmesiyle, devlet desteğiyle kurulan bankalar önemli görevler üstlenmişlerdir (Takan ve Boyacıoğlu, 2013: 5).

Özel kanunla kurulan devlet bankaları ve işlevleri şunlardır:

-Sümerbank: 1933 yılında kurulmuş olup, işlevi sınai kalkınmayı desteklemektir (Parasız, 2013: 21).

-Belediyeler Bankası (İller Bankası): 1933 yılında kurulmuş olup, işlevi yerel yönetimleri kalkındırmak, şehir imar planları hazırlamak, su elektrik-havagazı kanalizasyon gibi alt yapı hizmetlerinin sağlanmasını orta ve uzun vadede desteklemektir (Parasız, 2013: 21).

-Etibank: 1935 yılında kurulmuş olup, işlevi maden yatakları ve enerji kaynaklarını işletecek kuruluşları oluşturmak, yönetmek ve bunların finansman gereksinmelerini sağlamaktır (İncekara, 2011: 84).

- Denizbank: 1938 yılında kurulmuş olup, işlevi Türk ve yabancı limanlar arasında düzenli posta seferi işletmek, şehir içi nakliyat işlerini tekel halinde yapmaktır (Parasız, 2013: 21).

- Halk Bank ve Halk Sandıkları, 1938 yılında kurulmuş olup, küçük esnaf ve zanaatkarlara kredi sağlamak maksadıyla kurulmuştur (Parasız, 2013: 21).

2.1.4. 1945-1959 Özel Bankaların Geliştiği Dönem

Daha önce kamu kesiminin hakim olduğu bankacılık sektöründe 1945-1959 döneminde atılan adımlarla özel sektörün gelişimi desteklenmiştir. Bu da özel bankaların gelişimini sağlamıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ticaret faaliyetlerinin artması yeni banka ihtiyacını artırmıştır. Yine bu dönemde üç tanesi özel kanunla olmak üzere 30 yeni banka kurulmuştur. Yapı Kredi Bankası (1944), hemen ardından Garanti Bankası (1946), akabinde Akbank (1948) devamında da Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) bu dönemde kurulmuştur (Kaya, 2013: 49-50).

Bankalar arası dayanışmanın olması ve haksız rekabetin önlenmesi maksadıyla 1958 yılında 7129 sayılı Bakanlar Kanunu gereğince ve tüzel kişi niteliğinde Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur (İncekara, 2011: 86).

2.1.5. 1960-1980 Planlı Dönem

1960'lı yılların başında serbest ekonominin oluşturduğu olumsuzluk nedeniyle planlı döneme geçiş yapılmış ve Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. 1963 yılında Ekonomik krizin aşılması amacıyla beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu dönemde, yurt dışından gelen malların yurt içinde üretilmesini sağlamayı amaçlayan sanayileşme politikası izlenmiş olup, kalkınma planları devlete hedef gösterme niteliği taşımıştır (Yıldırım, 2015: 33-34). Bu bağlamda, 1960-1980 döneminde bankacılık

sektörü kamu kesiminin hakimiyeti altında olmuştur. Bu dönemde, faiz oranları, banka komisyonları ve kredi limitleri ithal ikamesi politikası istikametinde belirlenmiş ve bankaların esas görevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanının sağlanması olarak tanımlanmıştır. Ayrıca ticaret bankalarının sayıları azaltılmış ve holding bankasına dönüştürülmeye teşvik edilmiştir. Bu dönemde kalkınma bankaları olarak, T.C. Turizm Bankası (1962) kurulmuş olup, ardından Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), akabinde Devlet Yatırım Bankası (1964), devamında Türkiye Maden Bankası (1968) ve son olarak da Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976) kurulmuştur. Bu dönemde, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ticaret bankaları ise; Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ve Arap-Türk Bankası (1977) olmuştur (İncekara, 2011: 86-87).

2.1.6. 1981-1999 Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi

1980 dönemi ve sonrası, Türk bankacılık sektöründe en köklü değişimin yaşandığı dönemdir. 1970'li yılların sonunda yeni bir sanayileşme stratejisinin izlenmesi zorunlu hale gelmiş ve bunun sebepleri olarak; ödemeler dengesi sorunlarının oluşturduğu ekonomik durgunluk ve sanayinin döviz gereksinimini karşılayabilmesi gösterilmiştir (Kaya, 2013: 51). 1980'li yılların başında enflasyon yükselmiş ve oluşan ekonomik kriz sonrasında 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır. Bu kararlarla birlikte istikrar ve ekonomik değişim programı uygulamaya konularak bankacılık sektörünü doğrudan etkileyecek liberalizasyon sürecine girilmiştir (Yıldırım, 2015: 37). Bu dönemde, esnek döviz kuru, mali piyasaların serbestleşmesine yönelik düzenlemeler ve reel faiz politikası uygulanarak, piyasaların serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre yeniden yapılanması sağlanmıştır (Parasız, 2013: 51).

Dönem içerisinde yaşanan gelişme ve düzenlemeler şu şekilde özetlenebilir: 1 Temmuz 1980'den itibaren faiz oranları serbest bırakılmış, buna paralel olarak mevduatların maliyetleri yükselmiştir. 1982 yılında sermaye piyasası araçları için gerekli olan yasal ve kurumsal yapının oluşturulması için önce 1981'de Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılmış ve arkasından Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur (Kaya, 2013: 51). Bu dönemde banka sayıları artmış ve artan banka sayıları sonucunda rekabet artmıştır. Bankalar müşterilerine kredi kartları, leasing, factoring, swap, tüketici kredileri, forfaiting gibi yeni hizmet ve ürün sunmuşlardır. Teknolojik gelişmelerle bilgilendirme ve haberleşme maliyetleri azalmış ve bunun yanında bankalarda bu çeşitlilikten faydalanıp uluslararası finans piyasalarında uygulanan finansman

tekniklerinin ülkemiz bankacılık kesimine aktarılması sağlanarak sektörde verimlilik artmıştır (Yıldırım, 2015: 39). 1985 yılında 3182 sayılı yeni Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiş ve böylece uluslararası denetim ve gözetim sistemi ile ulusal bankacılık standartları tanıtılmış, tek düzen hesap planı uygulaması getirilmiş, bilançolar dış denetime tabi tutulmuş, mevduat sigorta fonu kurulmuştur (İncekara, 2011: 90).

Konvensiyonel bankaların yanında Türk bankacılık sektörüne bu dönemde bir de faizsiz bankacılık dahil olmuştur. Faizsiz bankalar, İslami prensiplere bağlı kalıp kar zarar ortaklığına dayanan ve geleneksel bankacılığın bütün fonksiyonlarını bu sisteme bağlı olarak yerine getiren bankalardır (Canbaz, 2018: 155). İlk olarak 1983'te Bakanlar Kurulu Kararı ile 'Özel Finans Kurumları' kararnamesi yayınlanmış ve faizsiz bankacılığın yolu açılmıştır. 1984 yılında ilk kurulan Özel Finans Kurumları Faisal Finans ile Al Baraka Türk olmuş ve 1985'te faaliyete geçmişlerdir. Bunu 1989 yılında kurulan Kuveyt Türk, 1991 yılında Anadolu Finans ve 1995 yılında kurulan İhlas Finans takip etmiştir. Böylece, toplam beş adet özel finans kurumu faaliyete başlamıştır (Katilimfinans, 2021).

1986 yılında kaynakların daha etkin kullanımı için Bankalararası Para Piyasası kurulmuştur. Elinde nakit bulunan bankadan nakit ihtiyacı olana borç vererek kendilerine gelir sağlamaları olanağı verilmiştir. Böylelikle, piyasanın kısa dönemdeki nakit sıkıntısı kalkmakta ve T.C. Merkez Bankası'nın ek emisyonu başvurmasına gerek kalmamaktadır (Parasız, 2014: 24). 1986 yılında faaliyete başlayan bir diğer kuruluş da İstanbul Menkul Kıymet Borsası'dır. 1987 yılında Merkez Bankası açık piyasa işlemlerine başlamış olup, takip eden yıllarda 1988'de döviz piyasası, 1989'da da altın piyasası kurulmuştur (Kaya, 2013: 52).

1994 krizinde faizin düşürülmesi, Türk lirasından vazgeçiş ve dövize yönelmeyi başlatmıştır. Döviz kurundaki yükselme karşısında geri ödenmeyen krediler nedeniyle batık krediler yükselmiş ve dövizle alım yapan şirketlerin çoğu iflas etmiştir. Krizden dolayı döviz fiyatları artış göstermiş, faiz oranları çok yüksek boyutlara ulaşmış ve kısa vadeli sermaye giriş çıkışları ekonominin dengesini bozmuştur (Toprak, 2010: 3).

Çolak'tan aktaran Yetiz (2016: 112), 1990 yılında uygulanan ve bütçe açıklarını mevduat bankalarından kaynak aktarımı ile kapatmayı sağlayan para sisteminin, 1994 krizinin en önemli sebebi olduğunu belirtmektedir. 1994 kriziyle faizler en üst seviyelere ulaşmış, Türk lirası değer kaybetmiştir. 5 Nisan 1994 Kararları krizi çözüme

ulaştırmak için alınmıştır, ancak bu dönemde  bankanın iflas etmesi neticesinde çalışmalarına son verilmiştir. Bankalardaki faize ve mevduatlara %100 devlet garantisi verilerek oluşabilecek krizin önüne geçilmiştir. 2000 yılına gelindiğinde faize ve mevduata verilen garanti yavaş yavaş azaltılmıştır (Kaya, 2013: 53).

Haziran 1999 tarihinde Bankalar Kanunu'nda yapılan düzenlemeyle, banka kurulması ve şube açılması zorlaştırılmış, bankalar için risk izleme birimi kurulması zorunlu tutulmuş ve bankaların geri dönmeyen kredilerinden kaynaklanan riskleri en aza indirmek için kredi plasmanına yeni sınırlamalar getirilmiştir (olak ve Yiğidim, 2001). Bu dönemde ayrıca bankaların faaliyete başlamaları, denetlenmesi, faaliyetlerinin izlenmesi ve denetim sonuçlarının karara bağlanması gibi konularda karar vermek üzere Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur (Yetiz, 2016: 113).

2.1.7. 2000 ve Sonrası Yeniden Yapılandırma Dönemi

2000 yılı başında enflasyonun düşürülmesine ve ekonomik büyüme ortamının yeniden sağlanmasına yönelik bir ekonomik program uygulanmaya başlamıştır. Oluşturulan programla birlikte sıkı maliye politikası ve yapısal reformlar hayata geçirilmeye başlanmış, enflasyonist bekleyişlerin aşağı çekilebilmesi için hedeflenen enflasyona göre döviz kurları önceden açıklanmıştır. Döviz kurlarının önceden açıklanması sebebiyle yabancı para cinsinden kaynaklar, Türk Lirası cinsinden kaynaklara göre daha karlı hale gelmiştir. Bankalar da bu sebepten fon kullanımlarının uzun vadeli ve Türk Lirası cinsinden, kaynaklarının ise kısa vadeli ve döviz cinsinden olmasına yönelik hareket etmişlerdir. Bankacılık sektörünün kredi payında önemli bir artış olurken, menkul kıymet portföyünün toplam aktifler içindeki payının azalması aktif yapısında da bariz bir değişim olduğunu göstermektedir. 2000 yılında likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılık ve bankacılık sektörünün mali yapısında gerçekleşen gelişim sebebiyle artmıştır. Kasım 2000 tarihinde yaşanan krizde faiz oranlarının artması, gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankaları ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamındaki bankaların mali yapılarının bozulmasına sebep olmuştur (Kaya, 2013: 54).

2000 krizi, IMF ve Merkez Bankası desteği ile aşılmaya çalışılmış ancak bu seferde 2001 şubat Krizi baş göstermiştir. 2001 krizi ile birlikte faiz oranları serbest bırakılmış ve Türk Lirasında değer kaybı gerçekleşmiştir. Bu krizle birlikte bankaların verimlilik ve etkinlikleri ciddi şekilde gerilemiştir (Yıldırım, 2015: 49).

Şubat 2001’de yaşanan kriz sonrası yeniden istikrarı sağlamak amacıyla Mayıs 2001’de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmaya başlamıştır. Bu programın temel amacı; başta bankacılık sektörü olmak üzere finansal sektörün mali yapısını güçlendirmek, para politikası uygulayarak enflasyonla mücadele etmek ve fiyat istikrarını sağlamak, ekonominin bütün birimlerinde esneklik, şeffaflık ve etkinliği sağlayacak yapısal düzenlemeleri gerçekleştirmektir (Keskin vd., 2008: 36).

Bu program ile birlikte, bankacılık sektörü 2001 yılından sonra sermayesini güçlendirmiş ve 2002 sonrasında yeniden yapılandırma sürecine girmiştir. Bunu yapamayan bankalar ise birleşmiş ya da TMSF’ye devredilmiştir. 1999-2003 yıllarında toplamda 20 banka TMSF’ye devredilmiş olup 8 tanesinin çalışması durdurulmuştur (Kaya, 2013: 55).

2002 yılından itibaren ülkemiz ekonomisi istikrarlı bir büyüme göstermiştir. Ancak 2008 krizinin etkisiyle GSYH’da ani ve sürekli olarak bir daralma meydana gelmiş, TL değer kaybetmiş, enflasyon ve faiz oranlarında dalgalanmalar olmuş ve tasarruf açığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte net sermaye girişleri azalmış, bütçe açığı artmıştır. Küresel kriz olarak da adlandırılan 2008 krizinin ardından, 2009 yılı dünya ekonomisi için oldukça zor geçmiştir. 2008 krizinden sonra diğer krizlerde olduğu gibi banka sayısında azalma görülmüştür. Finans sektörü dışında diğer sektörlerde de etkisini gösteren kriz sonrası, G-20 ülkeleri kriz için uygulanabilecek çözüm yolları önermişlerdir. Merkez bankaları faiz oranlarını düşürerek, piyasa ve finansal kurumlara likidite desteği sağlarken, hükümetler de sermaye desteği sağlamıştır (Kaya, 2013: 55-56).

Tablo 1. Türk Bankacılık Sektörü Banka Sayısı

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Mevduat Bankaları	40	47	56	55	61	34	32	34	34
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3	3	10	13	18	13	13	13	14
Katılım Bankaları	-	-	-	-	-	4	4	5	6
Toplam	43	50	66	68	79	51	49	52	54

Kaynak: TBB, 2020.

Tablo 1, 1980 yılından günümüze kadar olan dönemde Türk bankacılık sektöründe yer alan banka sayılarını beşer yıllık dönemler halinde göstermektedir. 1980-2000 yıllarını kapsayan 20 yıllık dönemde ülkemizde henüz katılım bankası ismi ile banka bulunmazken, bu dönemde sektörü mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları oluşturmaktadır. Söz konusu 20 yıllık dönemde sektördeki banka sayısı gerek

mevduat bankaları gerekse kalkınma ve yatırım bankaları bazında gelişim göstermiş ve 1980’de 43 olan toplam banka sayısı 2000’e gelindiğinde 79’a yükselmiştir. 2000 sonrası dönemde ise sektöre katılım bankalarının da dahil olduğu ve mevduat bankalarının sayısının önemli düzeyde azaldığı görülmektedir. 2000 yılında 61 olan mevduat bankası sayısı 2005 yılında 34’e, 18 olan kalkınma ve yatırım bankası sayısının 13’e düşmesinde 2001 krizinin etkili olduğu düşünülmektedir. 2000 sonrası dönemde sektördeki toplam banka sayısı 79’dan 54’e düşmüştür. Günümüzde sayısı halen 54 olan sektördeki bankaların 34’ünü mevduat bankaları, 14’ünü kalkınma ve yatırım bankaları ve 6’sını da katılım bankaları oluşturmaktadır.

Tablo 2. Türkiye Banka Şube Sayıları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kamu Bankaları	3.397	3.523	3.726	3.799	3.835	3.922	3.955	4.013
Yerli Özel Bankaları	5.411	5.668	4.511	4.143	4.025	3.977	3.799	3.660
Yabancı Özel Bankaları	2.171	3.020	4.032	3.805	3.725	3.666	3.620	3.516
Toplam	10.979	12.211	12.269	11.747	11.585	11.565	11.374	11.189

Kaynak: BDDK, 2020.

Tablo 2’de Türk bankacılık sektöründe 2013-2020 dönemi arasındaki banka şube sayılarını kamu bankaları, yerli özel bankalar ve yabancı özel bankalar ayrımı ile vermektedir. 2013 yılında, Türk bankacılık sektöründe 3.397 adet kamu banka şubesi ve 5.411’i yerli, 2.171’i ise yabancı olmak üzere 10.979 adet toplam banka şubesi varken; 2020 yılında 4.013 adet kamu banka şubesi ve 3.660’ı yerli, 3.516’sı yabancı olmak üzere toplam 11.189 adet toplam banka şubesi bulunmaktadır. Bu durum, kamu banka şube sayılarının artış gösterdiğini, yabancı özel banka şube sayısının 2020 yılına gelinen süreçte artış gösterdiğini, buna karşın yerli özel banka şube sayısının ise azaldığını göstermektedir. Toplam şube sayısına bakıldığında ise, 2013 yılından 2015 yılına kadar arttığı, ancak sonrasında ise 2020’ye kadar olan süreçte şube sayısı her yıl azalış göstermiştir.

Türk bankacılık sektöründe 2019 yılı itibarıyla şube sayısının artmasına karşın personel sayısının azaldığı görülmektedir. Bu durum bankaların şube başına düşen personel sayısının azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Bankacılık Sektörü Personel Sayısı

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kamu Bankaları	54.466	59.943	62.586	62.705	64.024	66.391	66.983	68.977
Yerli Özel Bankaları	94.747	100.250	78.719	74.850	74.562	73.135	70.256	68.796
Yabancı Özel Bankaları	42.746	56.687	76.199	73.355	69.694	68.190	67.387	65.451
Toplam	191.959	216.880	217.504	210.910	208.280	207.716	204.626	203.224

Kaynak: BDDK, 2020.

Tablo 3'te görüldüğü üzere Türk bankacılık sektöründe 2013 yılında 191.959 olan toplam personel sayısı takip eden 2 yılda artış eğilimine girmiş ve 217.504'e yükselmiştir. 2015 yılı sonrasında ise sektördeki personel sayısı azalma trendine girmiş ve 2020 yılında 203.224'e düşmüştür. Bu dönemde kamu bankalarındaki personel sayısı artış göstermesine karşın, yerli özel ve yabancı özel bankalarındaki personel sayısında azalış meydana gelmiştir. Bunda, yerli özel ve yabancı özel banka şube sayılarındaki azalmanın etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Ele alınan 8 yıllık dönemde, kamu bankalarında istihdam edilen personel sayısının ise sürekli olarak arttığı görülmektedir. 2020 yılında Türk bankacılık sektöründe 203.224 olan toplam personel sayısının 68.977'si kamu bankalarında, 68.796'sı yerli özel bankalarda ve 65.451'i yabancı özel bankalarda çalışmaktadır. Yerli özel ve yabancı özel bankalardaki personel sayısı ise kamu bankalarının aksine her yıl azalış göstermiştir.

Türk bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü 2013-2020 yıllarını kapsayan dönemde sürekli artarak devam etmiştir. 2013 yılı itibarıyla 1.732 milyar TL olan Türk bankacılık sektörü aktif büyüklüğü takip eden 7 yıllık dönemde toplamda 4.376 milyar TL artış göstererek 2020 yılında 6.108 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Tablo 4, Türk bankacılık sektörünün 2016-2020 yılları arasındaki aktif büyüklüğünü ve sektörün aynı dönemdeki yükümlülüklerini bilanço kalemleri temelinde göstermektedir.

Tablo 4. Türk Bankacılık Sektörü Seçilmiş Bilanço Kalemleri (Milyar TL)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
VARLIKLAR								
Nakit ve Benzeri Kalemler	126	124	151	222	262	412	450	576
Zorunlu Karşılıklar	155	172	206	184	227	159	193	321
Krediler	1.047	1.241	1.485	1.734	2.098	2.395	2.656	3.577
Takipteki Alacaklar (Brüt)	29	36	48	53	64	97	151	152
Menkul Değerler	286	302	330	352	402	478	661	1.023
Diğer Aktifler	89	119	186	238	270	424	530	612
TOPLAM	1.732	1.994	2.357	2.731	3.258	3.867	4.491	6.108
AKTİFLER								
YÜKÜMLÜLÜKLER								
Mevduat	945	1.053	1.245	1.454	1.711	2.036	2.567	3.455
Bankalara Borçlar	294	293	361	418	475	563	533	658
Repo İşlemleri	119	137	157	138	99	97	154	255
İhraç Edilen Menkul Kıymetler	60	89	98	116	145	174	194	224
Özkaynaklar	193	232	262	300	359	421	492	601
Diğer Yükümlülükler	121	190	234	305	468	577	552	915
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	1.732	1.994	2.357	2.731	3.258	3.867	4.491	6.108

Kaynak: BDDK, 2020.

Tablo 4'te yer alan bilanço kalemler incelendiğinde, Türk bankacılık sektörünün ele alınan dönem boyunca nakit ve benzeri kalemlerinin yaklaşık 4,5 katına çıktığı, zorunlu karşılıkların 155-321 milyar TL bandında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Aynı dönemde, sektörün toplam kredi tutarı her yıl artış göstererek 1.047 milyar TL'den 3.577 milyar TL'ye yükselmiştir. Kredilerdeki yaklaşık %241'lik artış karşısında aynı dönem içerisinde takip alacaklarda yaklaşık %424'lük bir artış meydana gelmiştir. Öte yandan, sektörün bu dönem içindeki yükümlülüklerine bakıldığında, mevduat miktarının yaklaşık %265 artış göstererek 945 milyar TL'den 3.455 milyar TL'ye yükseldiği görülmektedir. 2013-2020 yıllarını kapsayan dönemde Türk bankacılık sektörünün özkaynakları ise 193 milyar TL'den 601 milyar TL'ye yükselerek yaklaşık %211'lik artış göstermiştir.

Türk bankacılık sektörünün 2020 dönemi net karı 59.97 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bunun 23,02 milyar TL'sini kamu bankaları gerçekleştirirken 21,1 milyar TL'sini özel bankalar gerçekleştirmiştir.

Tablo 5. Türk Bankacılık Sektörü Dönem Karı (Milyar TL)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kamu Bankaları	7,74	9,15	10,72	13,5	17,71	18,2	16,52	23,02
Yerli Özel Bankaları	15,54	12,33	9,1	14,18	17,34	19,45	17,33	21,1
Yabancı Özel Bankaları	1,45	3,13	6,24	9,85	13,59	15,87	15,9	15,64
Toplam	24,73	24,61	26,06	37,53	48,64	53,52	49,75	59,97

Kaynak: BDDK, 2020.

Tablo 5’te Türk bankacılık sektörünün 2013-2020 yılları arasındaki toplam karı yer almaktadır. 5 yıllık dönemde bankacılık sektörünün toplam kar rakamları 2018 yılına kadar sürekli olarak artış göstermiş, ancak 2019 yılında azalarak 2017 yılındaki seviyesine yaklaşmıştır. 2013 yılında toplam sektör karı 24,73 milyar TL iken 2018 yılına kadar yükselerek 53,52 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. 2019 yılında ise %7’lik bir azalış göstermiştir. 2020 yılında ise, sektör 2019 yılındaki kaybını telafi ederek karını 59,97 milyar TL’ye yükseltmiştir. Sektör karının süreç içerisindeki dağılımına bakıldığında, toplam kar içerisinde kamu bankalarının %38’lik pay ile en yüksek 2020 yılında, en düşük ise %31’lik pay ile 2013 yılında paya sahip olduğu görülmektedir. Özel bankalarda ise, toplam sektör karı içerisinde yerli özel bankaların yaklaşık %63’lük pay ile en yüksek 2013 yılında, yabancı özel bankaların ise yaklaşık %32’lik pay ile en yüksek 2019 yılında paya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. TÜRKİYE’DEKİ BANKACILIK SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ KURUMLAR

Bankaların çalışmalarının düzenlenmesi ve denetlenmesi, topluma ait olan kaynakları kullanmaları nedeniyle önem taşımaktadır. Literatüre bakıldığında bankacılık sektörü ile ilgili kurumların altı başlık altında incelendiği görülmektedir. Bankacılık sektörünün düzen ve denetimi için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu oluşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası mevduat ve kredilerle ilgili düzenlemeler getirmekte ve bankaların bu düzenlemelere uyup uymadıklarını denetlemektedir. Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olan ve tüzel kişiliğe sahip olup tüm bankaların üyesi olmak zorunda oldukları Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği de bu kurumlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, kamu tüzel kişiliğe sahip ve tasarruf mevduatlarını sigorta etmek için Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bulunmaktadır (Güney, 2013: 205).

2.2.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

Ülkemizde bankacılık faaliyetleriyle ilgilenen kurum ve kuruluşlara kanun ve yönetmeliklerle denetim ve düzenleme yetkisi verilmiştir (Vurucu ve Arı, 2014: 235).

23.06.1999 tarihli ve 23734 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile denetim ve düzenlemede etkinliğin artması ve bağımsız bir karar alma mekanizmasının oluşması için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur. Kurumun amacı; tasarruf sahipleri, finansal kuruluşlar ve piyasalar için ulusal ihtiyaçlar ve gereklilik çerçevesinde uluslararası standartlarda düzenlemeyi, denetimi ve risk yönetimini uygulayan bir otorite olmaktır (BDDK, 2021).

Düzenleme ve denetim kapsamındaki kuruluşların faaliyetlerini güvenli ve sağlam bir şekilde gerçekleştirmesini sağlamak, tasarruf sahiplerinin haklarının korunmasını sağlamak, kredi sisteminin düzenli çalışmasını sağlamak, finansal piyasaların gelişmesini ve finansal istikrarı sağlamasına katkıda bulunmak BDDK'nın başlıca görevleri arasındadır (BDDK, 2021). Bunun yanında BDDK; Kanun'da belirtilen denetimlerin ardından ilgili kuruluştan gerekli tedbirleri almasını istemek, bankalar ve banka dışı mali kurumların kuruluş ve faaliyette bulunma izinlerini vermek, birleşme ve bölünme, hisse devri, temsilcilik veya şube açılması, üst yönetim atamaları, faaliyet konu ve alanlarının genişletilmesi gibi konularda da yetkilendirilmiştir (Makaleler, 2020).

Öte yandan, bankaların sermaye yeterliliğine ilişkin uymakla yükümlü oldukları oranlar ve sınırlamalar da BDDK tarafından belirlenmektedir. BDDK, bu oran ve sınırlamaları belirlerken Türk bankacılık sektörünün kendi yapısının yanında Basel uygulamalarına yönelik gelişmeleri de takip etmektedir. Bankacılıkta Basel uygulamaları, Uluslararası Ödemeler Bankası bünyesindeki Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Komitesi tarafından banka ve finans piyasalarının rastlayabilecekleri riskleri en aza indirmek ve hali hazırda bulunan risklerin küresel piyasalarda doğru ve hassas şekilde ölçülmesini sağlamaya yönelik yapılan düzenlemelerdir (Külahi vd., 2013: 185). Basel uygulamalarının temel fonksiyonu, bankaların risk ölçümünü daha dikkatli yapılabilmesi, finans piyasasını oluşturan unsurlar arasında bilginin tutarlı ve şeffaf şekilde paylaşılması, rekabetin daha istikrarlı olduğu bir piyasanın tesis edilmesi ve banka sektörünün sorumluluklarının genişletilmesidir (Çalışma Grubu, 2006: 6). Bu bağlamda, Basel uygulamaları sermaye yükümlülüğünün hesaplanma yöntemlerini, bankaların maruz kaldıkları risklerin nasıl ölçüleceğini ve nasıl yönetileceği, sermaye yeterliliği rasyolarının nasıl değerlendirilmesi gerektiği ve bu bilgilerin kamuya açıklanma usullerine ilişkin kriterler getirmektedir (BDDK, 2020).

2.2.2. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)

17. yüzyıldan beri faaliyetini sürdürmekte olan merkez bankaları, ülkelerin egemenliklerinin simgesi olan para politikasını yürütmekten ve para basımından sorumlu olan kurumlardır (TCMB, 2012). Birinci dünya savaşı finansman ihtiyacı oluşturmuştur, buna bağlı da olarak enflasyonun yükselmesi ve ekonomik gelişmenin artması merkez bankalarına olan ihtiyacı arttırmıştır. 1923 İzmir İktisat Kongresinde bir merkez bankasının kurulması resmi olarak konuşulmuş, 1930'a kadar da çalışmalar devam etmiştir. 1715 sayılı yasa ile, 11 Haziran 1930'da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kurulmuş ve 1931'de resmen faaliyete geçmiştir. (Kaya, 2013: 89-90). Merkez bankasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Destekleyici amacı da finansal istikrarı sağlamaktadır (TCMB, 2012). TCMB'nin işlevleri arasında banknot basımı, para politikasının belirlenmesi, fiyat istikrarının sağlanması, finansal istikrarın desteklenmesi, ödeme sistemleri, döviz kuru politikası ve rezerv yönetimi yer almaktadır (TCMB, 2021).

Bankalardaki mevduatın vade ve türleri ile özel finans kurumlarındaki katılma hesaplarının vadelerini belirlemek, avans ve reeskont işlemlerini yapmak, açık piyasa işlemleri yapmak, finansal piyasaları takip etmek, finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirler almak, TCMB'nin görevleri arasındadır. Bununla birlikte, ülkenin altın ve döviz rezervlerini yönetmek, hükümetle birlikte kur rejimi belirlemek ve TL'nin değerini korumak için tedbirler almak, piyasadaki TL miktarını ve hareketini düzenlemek, ödeme sistemlerini düzenleyerek kullanılacak araç ve yöntemleri belirlemek, bu sistemlerin sürdürülebilir bir şekilde işlemlerini ve denetlenmesini sağlamaya yönelik düzenlemeler yapmak ve zorunlu karşılıklar ile ilgili usul ve esasları belirlemek de TCMB'nin görevleri kapsamına girmektedir (TCMB, 2021).

Banknot ihracı imtiyazının tek elden TCMB'ye ait olması, TCMB kanununda belirtilen para politikası araçlarının fiyat istikrarını sağlamak için doğrudan kullanılması, para politikasının belirlenmesi, bankalara kredi verilmesi, olağanüstü hallerde ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kaynaklarının ihtiyacı karşılamaması durumunda, belirleyici usul ve esaslara göre bu Fon'a avans verilmesi, mali piyasaları izlemek amacıyla bankalar ve diğer mali kurumlardan ve bunları düzenlemek ve denetlemekle görevli kurum ve kuruluşlardan gerekli bilgilerin istenmesi, TCMB'nin yetkileri arasındadır (1211 Sayılı Kanun, 2021).

2.2.3. Türkiye Bankalar Birliği

Tüzel kişiliğe sahip bir meslek kuruluşu olan ve kamu kurumu niteliği taşıyan Türkiye Bankalar Birliği (TBB), 1958 yılında kurulmuştur. TBB, ortak çıkar ve amaç doğrultusunda sektörün öngördüğü standartların kurumlara hakim kılınması için Banka Kanunu ile kurulmuştur (Çolak, 2003: 78-79). Türkiye Bankalar Birliği'nin amaçları; hissedarların ihtiyaçlarına duyarlı ve yenilikçi yaklaşım sergilemek, finans sektörünün haklarını koruyacak şekilde haksız rekabetin önüne geçilmesini sağlamak, rekabet gücünün artırılması ve bankacılık mesleğinin gelişmesini sağlayarak toplumsal kalkınma, sürdürülebilir büyüme ve finansal istikrara destek olmaktır (TBB, 2021a).

TBB'nin görevleri;

- BDDK'nın görüşünü alarak etik ilkeler belirlemek,
- Türk bankacılık sistemin geliştirilmesine yönelik kararlar almak ve politikalar oluşturmak,
- Haksız rekabeti önlemek,
- Bankacılık mesleğinin gelişmesini sağlamak,
- Banka ve bankacılıkla ilgili olan konularda resmi makam ve kuruluşlara genel anlamda görüş bildirmek,
- Ulusal tasarrufun teşviki için gerekli çalışmayı yapmak ve yetkili mercilere görüş bildirmek,
- Mevzuatı takip edip bu alandaki düzenlemeleri bankalara duyurmak,
- Bankaların, müşterilere sundukları hizmetler karşılığında tahsil edecekleri komisyon, ücret ve masrafların, krediler ve bunlarla ilgili diğer işlemler için uygulayacakları kredi faiz oranlarının ve komisyon, ücretler ve mevduat faizlerinin azami oran ve sınırlarının tespitine ilişkin olarak üye bankalara yönelik tavsiye kararları almaktır (TBB, 2021b).

2.2.4. Türkiye Katılım Bankaları Birliği

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), eski adıyla Özel Finans Kurumları Birliği 2001 tarihinde kurulmuştur. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile Türkiye Katılım Bankaları Birliği adını almıştır. TKBB, kamu kurumu niteliği taşıyan ve yönetim merkezi İstanbul'da bulunan bir meslek kuruluşudur. Bankacılık düzenlemeleri

çerçevesinde katılım bankalarının hak ve menfaatlerini savunmak, bankacılık sisteminin büyümesi, gelişmesi, rekabetin sağlanması ve haksız rekabetin önüne geçilmesi için gerekli kararları almak ve uygulanmasını sağlamak TKBB'nin amaçları arasındadır (TKBB, 2021).

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 80. Maddesinde TKBB'nin görevleri “Meslek ilkelerini belirlemek suretiyle üyelerin birlik ve mesleğin gerektirdiği ciddiyet ve disiplin içinde ekonominin ihtiyaçlarına uygun olarak çalışmalarını sağlamak, mesleğin gelişmesini temin etmek, bankaların uyacakları standart ve meslek ilkelerini Kurumun görüşü alınarak belirlemek, alınan karar ve ilkelerin uygulanmasını takip etmek, üyelerin ortak menfaatleri doğrultusunda yönetim kurulu kararına istinaden dava açmak, üyeler arası haksız rekabeti önlemek amacıyla her türlü tedbiri almak, kurumla işbirliği olacak şekilde bankalar arasında ortak projelere ilişkin işbirliği sağlamak, üyelerin ilân ve reklamlarında uyacakları esas ve şartları tür, şekil, nitelik ve miktarları itibarıyla Kurumun uygun görüşünü alarak tespit etmek ve 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun hükümleri ve diğer kanunlarla tanınmış müracaat hakları saklı kalmak kaydıyla üyeler ve bireysel müşterileri arasındaki ihtilafların değerlendirilmesi ve çözüme kavuşturulmasını temin etmek üzere hazırlayacakları ve Kurulca onaylanan usûl ve esaslar dâhilinde hakem heyeti oluşturmak” şeklinde ifade edilmiştir (5411 Sayılı Kanun, 2021).

2.2.5.Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)

Devlet kurumu olan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), tasarruf sahiplerinin haklarını usulsüzlüklerden korumak amacıyla 1983 yılında TCMB bünyesinde kurulmuştur. BDDK'nın kurulması ile temsil ve idare bakımından BDDK altında yenilen yapılandırılmıştır. TMSF'nin özerk statüye kavuşması, 2003 yılında yapılan değişiklikle TMSF'nin karar organının Fon Kurulu olduğu ve alınan kararların Fon Kurulu Başkanı'na ait olduğu hükmüne bağlanmasıyla olmuştur (Wikipedia, 2021a). 2016 yılı 6758 sayılı kanunla kayyumluk görev ve yetkisi de TMSF'ye verilmiştir. TMSF'nin ilk ve temel görevi, bankalardaki tasarruf mevduatını sigorta etmektir. TMSF'nin varlık ve kaynakların yönetilmesi, tahsil ve takip işlerini yürütmek, fon bankalarının yönetilmesi, yeniden yapılandırılması ve olağanüstü hal kapsamında üstlenilen görevlerin yürütülmesi TMSF'nin görevleri arasındadır (TMSF, 2021).

2.3. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Bankalar, nakdi ve gayrinakdi kredi verme işlemleri, mevduat ve katılım fonu kabulü, tahsilat işlemleri, yatırım danışmanlığı, portföy işletmeciliği, finansal kiralama işlemleri, bankalar arası piyasalarda para alım satım işlemlerine aracılık etme, sermaye piyasası araçlarının alım satımı, çek, senet ve kambiyo senetlerinin iştirası gibi faaliyetleri yürütmektedir. Bunun yanında, ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri ve ayrıca Hazine Müsteşarlığı veya Merkez Bankası aracılığıyla yapılan sözleşme kapsamında belirtilen yükümlülöklere göre yapılan alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı da bankaların faaliyet kapsamına girmektedir (5411 Sayılı Kanunu).

Bu açıdan bankalar hem firmaların hem de bireylerin nakit ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırır, yani kredilere aracı olurlar. Kişilerin yapmış olduğu tasarruflarının güvenle saklanmasıda kolaylık sağlarlar. Fon fazlası olanlar ile fon ihtiyacı olanlar arasında kredi alış-verişı olabilmesi için güven gerekmektedir. Bu güveni banka sağlamaktadır. Bankalar fonları toplayıp büyük fonların oluşmasına hizmet ederek para politikasının etkinliğini artırmada önemli rol oynamaktadır. Ekonomik faaliyetlerin dışında bankalar ayrıca, kültür yayınları, spor organizasyonları, sergiler ve sponsorluk gibi faaliyetler ile toplumun sosyal hayatına da etki etmektedir (Kaya, 2013: 4-5).

Finansal sistemin banka temelli olduğu ekonomilerde, iktisadi faaliyetler çoğunlukla bankalar tarafından finanse edilmekte ve bu bağlamda bankalar ekonomideki en önemli finansal araçların başında yer almaktadır (Kartal, 2018: 6). Finansal aracılık işlevinin büyük oranda bankacılık sektörü tarafından gerçekleştirildiği ekonomilerde, bankaların ekonomiye yapmış oldukları katkılar da temelde bu aracılık fonksiyonu ile yerine getirilmektedir. Bankaların finansal aracılık fonksiyonunu yerine getirmede kullandığı başlıca araç kredilerdir. Bankalar, tasarruf sahiplerinden toplanan mevduatları, fon talep edenlere kredi olarak aktarmakta ve bu aracılık fonksiyonu sayesinde fon arz ve talebini bir araya getirmektedir. Kredi olarak aktarılan bu fonlar, yatırımların finansmanına ve ekonomik faaliyetlerin sürdürölmesine katkı sağlayarak, ekonomideki çarkların dönmesinde ve böylece istihdamın artışında ve kamunun vergi gelirlerinin artmasında önemli rol oynamaktadır (Kartal, 2018: 15-16).

Bankaların başta finansal aracılık olmak üzere, ekonomi açısından fonksiyonlarını şu şekilde belirtmek mümkündür:

- Finansal Aracılık Fonksiyonu: Bankacılık sisteminin en önemli fonksiyonlarından birisi olup, tasarruf sahipleriyle sermaye gereksinimi olanların arasında köprü görevi görerek ekonomideki tasarrufları yeniden dağıtmak, yani tüketim tarafında oluşan kaynak fazlalığını, belirli koşullarda ve şekillerde üretim tarafına doğru aktarmaktır (Çivi, 1985: 29).

- Ekonomi ve Maliye Politikalarına Yardım Fonksiyonu: Bankalar finansal kaynakların en etkin biçimde el değiştirmesinde rol oynamaktadır. Bunun yanında bankaların bu işlevin yanında devletin ekonomi ve maliye politikalarının gerçekleştirmesinde de önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. Devletin gelir dağılımı, enflasyon, vergi gelirlerinin denetlenmesi, kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi vb. politikaları bankaların aracılığı ile yönetilmektedir (Yazıcı, 2018: 48).

- Kaydi Para Oluşturma Fonksiyonu: Kaydi para, bankalar ve finansal kurumlar tarafından kredi vermek suretiyle üretilip ödeme kolaylığı sağlayan ve para dolaşımını kolaylaştırması bakımından önem arz edip bankaların hesaplarına alacak veya borç kaydı düşürülerek yani paranın fiziki kullanımına gerek kalmadan oluşturulan bir ödeme aracıdır (Karapınar, 2013: 5).

- Hizmet Fonksiyonu: Banka hizmetleri kurumsal ve bireysel hizmetler olarak ele alınabilir. Kurumsal hizmetlerde teminat mektubu, akreditif, kredi, döviz alım satımı, mevduat ve yatırım kredisi yer alırken, bireysel hizmetlerde kurumsal hizmetler ile ortak olan kredi, mevduat ve döviz alım satımına ilaveten kredi kartı ve konut kredisi yer almaktadır. Menkul kıymet alım-satımı, EFT, çek ve senet tahsilatı, fatura ödemeleri, kiralık kasa ve havale işlemi bankaların en çok sunduğu hizmetlerdendir (Durmuş ve Ayaydın, 2015: 108).

Fon fazlası olanlar ile fon ihtiyacı olanları bir araya getiren bankalar, kullandıkları krediler ile ekonomideki likiditenin artmasına ve söz konusu likiditenin ekonominin geneline yayılmasına imkan sağlamaktadır. Toplanan kaynakların ekonominin geneline yayılması sayesinde, kaynaklarının yönlendirilmesi ve dolayısıyla gelir dağılımı üzerinde bankaların rolü bulunmaktadır. Ayrıca, fon kaynaklarının aktarılmasında fon talep edenlerin güvenilirliğini ve risk durumunu araştırması sayesinde bankalar, kaynakların etkin ve verimli kullanılması noktasında da bir filtre

görevi görmektedirler. Öte yandan, bankalar bir taraftan açmış oldukları akreditif kredileri, forfaiting vb. uygulamalar ile dış ticaret işlemlerinin gerçekleştirilmesine aracılık etmekte ve uluslararası ticaretin artmasına katkı sağlamakta, diğer taraftan menkul kıymet ihracı, menkul kıymetlerin saklanması ve portföy yönetimi gibi faaliyetleri yerine getirerek sermaye piyasalarının gelişiminde rol oynamaktadır (Ayanoglu vd., 2013: 4-5).

Bankaların, finansal piyasaların temelini oluşturduğu ekonomilerde fonların arz edenlerden talep edenlere doğru kredi olarak yönlendirilmesi yatırımın ve tüketimin finansmanı sağlanmakta ve bu durum bankaları, ekonomik büyümenin dinamosu haline getirmektedir. Bu bağlamda bankalar, ekonomik büyüme için bir istikrar sağlama unsuru olurken, ekonomik büyümeyle birlikte artan faaliyetler karşısında geliştirilen yeni ürün ve hizmetler ile finansal piyasaların gelişimine de katkı sağlamaktadır (Kartal, 2018: 20).

Bu duruma ülkemiz açısından bakıldığında, mevduat bankacılığı alanında kullanılan ürün ve hizmetlerin yanı sıra, katılım bankacılığı alanında geliştirilen yeni ürün ve hizmetler ile finansal piyasaların gelişimine önemli katkı sağlanmaktadır. Ülkemizde, bankacılık sektöründe Aralık 2020 itibariyle 34 adet mevduat bankası, 13 adet kalkınma ve yatırım bankası ve 6 adet katılım bankası olmak üzere toplamda 53 faal banka bulunmaktadır (TBB, 2020). Bu bankaların 2020 yılı itibariyle kullandığı kredi toplamı 3.577 milyar TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu rakam gayrisafi yurtiçi hasılanın yaklaşık %71'ine tekabül etmektedir. Bankacılık sektörü toplam aktif büyüklüğüne bakıldığında ise, 2020 yılı sonu itibariyle toplam aktif büyüklüğü yaklaşık 6.108 milyar TL düzeyinde olurken, bu rakam gayrisafi yurtiçi hasılanın yaklaşık %121'i kadardır. Söz konusu rakamlar ve oranlar, bankacılık sektörünün ülkemiz ekonomisi açısından dinamo görevi gördüğünü ortaya koymaktadır. 2016-2020 yıllarının kapsayan dönemde 1,23 ile 1,04 arasında dalgalanan kredi/mevduat oranı da toplanan mevduatın ekonomiye kazandırılmasında bankaların önemli bir fonksiyonu yerine getirdiğini göstermektedir (BDDK, 2020: 2; BDDK, 2021: 3-7).

Türk bankacılık sektörünün kullandığı kredilerin dağılımı 2016 yılında %24'ü KOBİ kredileri, %52'si ticari ve kurumsal krediler ve %24'ü tüketici kredisi ve kredi kartı şeklinde olurken, 2020 yılında %24'ü KOBİ kredileri, %53'ü ticari ve kurumsal krediler ve %23'ü tüketici kredisi ve kredi kartı şeklinde olmuştur (BDDK, 2016: 10; BDDK, 2020: 10). Buradan hareketle, Türk bankacılık sektörünün atıl fonları ticari

hayata kazandırmada istikrarlı bir grafik çizdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, 2020 yılı içerisinde toplam kullanılan krediler içerisinde en çok paya sırasıyla inşaat sektörünün (%7,67), enerji sektörünün (%6,80), toptan ticaret ve komisyonculuk sektörünün (%6,66), perakende ticaret sektörünün (%3,76) araştırma-danışmanlık-reklam sektörünün (%3,48), tarım sektörünün (%3,46), tekstil sektörünün (%3,40), metal ve işlenmiş maden sektörünün (%3,34), gıda-meşrubat-tütün sektörünün (%3,10) ve otelcilik sektörünün (%2,81) sahip olduğu görülmektedir (BDDK, 2020: 11).

Türk bankacılık sektörünün 2020 yılı sonu itibariyle toplam aktif büyüklüğü içerisinde mevduat bankaları %87, kalkınma ve yatırım bankaları %6 ve katılım bankaları %7'lik bir paya sahiptir (BDDK, 2020: 3). Bu durum, ülkemizde mevduat bankalarının bankacılık sektörünün lokomotifi olduğunu göstermektedir. Öte yandan, katılım bankacılığı sektörü de ülkemizde 37 yıldır istikrarlı bir şekilde büyüyen ve küresel piyasalarla iş birliği içinde çalışan bir sektör olarak (TKBB, 2020: 4), tasarruflarını faizsiz finans prensipleri dahilinde değerlendirmek isteyen fon sahipleri ile fon arz edenler arasında bir köprü görevi görüp özellikle reel ekonomiyi finanse ederek bankacılığın asli işlevlerinden olan fonların ekonomiye kazandırılması işlevini yerine getirmektedir. Kar ve zarara katılma prensibini temel alarak faaliyet gösteren katılım bankaları, tasarruf sahiplerinin fonlarının reel ekonominin unsurları olan ticaret, ortaklık ve risk paylaşımı gibi esaslar dahilinde ekonomiye kazandırmalarının bir sonucu olarak ekonomik krizlerden daha az etkilenen bir yapıya sahip olmaktadır (TKBB, 2020: 67). Bu durum, katılım bankalarının reel ekonominin gelişiminde gelecekte de önemli bir konuma sahip olacağına işaret etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI

1. GENEL OLARAK KATILIM BANKACILIĞI

Bankacılık sisteminde yer alan ve tarihsel olarak oldukça geç bir dönemde ortaya çıkan katılım bankaları, faaliyetlerinde faiz yerine İslami kural ve esasları benimsemiştir. Faizin esas alındığı sistem ile İslami esaslar arasında uyumsuzlukların olması katılım bankalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (Öngen, 2019: 25).

Genel olarak katılım bankacılığı kavramının ortak noktası; faizsiz bankacılık hizmetinden faydalanmak isteyen kişi ve kuruluşlara bankacılık hizmeti sağlayan kuruluşlar olmasıdır (Öngen, 2019: 25).

Katılım Bankacılığı, Kur'an ve Sünnete dayanan İslam hukuku üzerine inşa edilmiş bir bankacılık sistemidir. Bu bankacılığın geleneksel bankacılıktan ayrıldığı nokta ise risk paylaşımı olması ve faizsiz çalışmasıdır (Parlakkaya ve Çürük, 2011: 398).

1.1. KATILIM BANKACILIĞI KAVRAMI

Katılım bankaları, özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri olarak tanımlanmaktadır (5411 Sayılı Kanun).

Geleneksel bankacılıkta mevduatlar toplanıp faiz karşılığı fon talep edenlere ödünç olarak vermektedir. Faizsiz bankacılık ise faiz değil mal alım satımı üzerine kuruludur (Canbaz, 2018: 153). Bu bankacılık sistemine, faiz olmadığını vurgulamak amacıyla faizsiz bankacılık da denilmektedir. Burada, faiz sistemini kullanmak istemeyen kişilerin tasarruflarının ekonomiye katılması amaçlanmaktadır. (Özulucan ve Özdemir, 2010: 5).

Katılım bankacılığı faizsizlik ilkesine göre çalışır ve bu ilkeyle uyumlu olan her türlü bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirebilen bankacılık modelidir. Buradaki katılım kelimesi her türlü kar ve zarara ortak olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır (TKBB, 2021).

Katılım bankacılığı sistemi olarak bilinen bankacılık sistemi, faaliyetlerini İslami esaslara göre belirlenmektedir. İslami ilkelere göre paradan para kazanma, yani faizcilik ve tefecilik yasaklanmaktadır (Wikipedia, 2021b). Bu anlamda, katılım bankacılığı faiz tabanlı aracılığın yerini faizsiz aracılığa ve kar-zarar ortaklığına bırakması olarak tanımlanabilir (Polat, 2009: 91).

İslam dininin koyduğu faizsiz işlem prensibi ile faaliyet gösteren katılım bankaları, kar ortaklığı yöntemi ile fon oluşturdıkları için katılım bankaları adını almıştır (Yurttadur ve Yıldız, 2017: 20).

Katılım bankacılığını, birikimlerini faiz almak istemediği için bankalara yatırmayıp döviz, altın, bina ya da arsa şeklinde değerlendiren tasarruf sahiplerinin, tasarruflarının üretim sürecine girmesi amacıyla kurulan ve kar – zarar ortaklığı anlayışıyla faaliyette bulunan kurumlar olarak tanımlamak da mümkündür (Özulucan ve Deran, 2009: 87).

Katılım bankacılığı, bir başka ifadeyle faizsiz bankacılık, mali sektörde faiz dışı prensiplere göre çalışan ve bu prensiplere uygun olarak her türlü bankacılık faaliyetini yerine getiren kuruluşlardır (Arslan, 2017: 3).

1.2. KATILIM BANKACILIĞININ AMAÇLARI

Katılım bankacılığının esas amacı; faizsiz finans çerçevesinde yastık altında olan finansal değerleri çıkararak ekonomiye katılmasını sağlamaktır. Bu bankacılığın genel amacı ise, İslam'ın kabul ettiği ekonomik prensiplere göre ekonomiyi geliştirmektir. Faizi benimsemeyen kitlenin sermaye oluşumuna katılabilmeleri için gerekli ortamın sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle, faizin yer almadığı, riskin paylaşıldığı ve İslami kuralların uygulandığı ticaret türünün egemen olması amaç olarak benimsenmelidir (Özulucan ve Deran, 2009: 89).

Katılım bankacılığı, temel bankacılık sisteminde olan fon toplama, fon kullandırma ve genel bankacılık hizmetlerini kendi değerlerini esas alıp, faizsizlik ilkesine bağlı kalacak şekilde bu fonksiyonları yerine getirme amacıyla kurulmuştur (Görmüş vd., 2019:170). İslami bankacılık sistemini klasik bankacılıktan ayıran nokta müşterilere faiz yerine kar payı vermesidir (Erdoğan vd., 2016: 157).

Ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankaları ile dünyada tam karşılığı olmasa da amaçlarının benzerlik gösterdiği söylenebilir. Riyad'da 1980 yılında toplanan İslam Ülkeleri Merkez Bankaları Güvernörleri toplantısında; dengeli finans sistemi kurmak,

İslam ekonomisi ilkelerini hayata geçirmek, İslami ilkeler doğrultusunda farklı bankacılık hizmetlerini sunmak, tasarrufları yatırımlara yönlendirerek istihdam oluşturma ve sosyo-ekonomik sonuçlara ulaşılmasına katkıda bulunmak, İslami bankacılığın amaçları arasında sayılmıştır (Karabacak, 2015: 40).

Türkiye ve Dünya’da İslami ölçütleri esas alan önemli bir kesim faizden uzak durmaktadır ve bu sebeple konvensiyonel bankalara gitmeyen fonların atıl kalması hem ekonomi hem de tasarruf sahibi açısından kayıptır. Katılım bankacılığı, faiz hassasiyeti sebebiyle klasik bankalara gitmeyen fonları ekonomiye kazandırmak, güvenli şekilde saklayabilmesini sağlamak ya da alternatif yatırım şekillerinden kar ve zarara katılma esasına göre fonları toplayıp ticaret, ortaklık, finansal kiralama gibi yöntemlerle fon kullanırmak amacıyla kurulmuştur (TKBB, 2021). Petrol zengini ülkelerden ülkemize fon girişi, İslam ülkeleriyle olan ilişkilerimizi geliştirmek ve faiz hassasiyeti sebebiyle klasik bankalara yönelmeyen tasarruf sahiplerinin atıl fonlarının reel ekonomiye kazandırılmak istenmesi de katılım bankacılığının kuruluş ve faaliyet amaçları arasında yer almaktadır (Kaya, 2017: 11).

1.3. KATILIM BANKACILIĞININ TEMEL İLKELERİ

Katılım bankacılığı temel ilkelerinin literatürde, faiz yasağı, garar yasağı, İslam’da uygun görülmeyen faaliyetler ile haramdan uzak durma ve risk paylaşımı olmak üzere dört başlık altında ele alındığı görülmektedir.

1.3.1. Faiz Yasağı

Katılım bankacılığının temelinde faizin yasak olması yatmaktadır. Faiz kelimesi Arapça kökenli bir sözcüktür. İslami kaynaklarda artma çoğalma anlamına gelen riba kelimesiyle aynı anlama geldiği kabul edilmektedir (Ersoy vd., 1987: 19-20). Müşteriye ödenecek faiz bankanın karına bağlı değildir. Bankanın ne kadar kar ya da zarar ettiğinin önemi yoktur, ödenecek faiz başta belirli bir oran üzerinden hesaplanır ve bu durum vade sonuna kadar değişmez (TKBB, bt.: 4). Faiz yasağı sadece İslamiyet’te olmayıp Yahudilik ve Hristiyanlıkta da üzerinde durulmuştur. Faizli borç vermek İslami bankalara ve finans kurumlarına aykırıdır. Allah, Kuran-ı Kerim’de faizi net olarak yasaklamıştır. Kuran-ı Kerim’de faizle ilgili Bakara, Nisa, Al-i İmran ve Rum surelerinde ayetler bulunmaktadır. Bakara suresinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Faiz yiyenler, şeytanın peşine takılıp aklını çeldiği kimsenin davranışından farklı bir davranış göstermezler. Bu onların ‘alım-satım tıpkı faizli işlem gibidir’

demeleri sebebiyledir. Allah, alım-satımı helâl faizli işlemi haram kılmıştır. Kime, Rabbinden bir uyarı gelir de faize son verirse, geçmişte olan kendinindir. Onun işi Allah'a aittir. Kim faizciliğe dönerse işte onlar cehennemliktir. Onlar orada temelli kalacaklardır” (Bakara, 2/ 275).

Faiz, insana ve topluma zarar vermektedir. Bunlardan en önemlisi haksız kazanç sağlanması ve faizi alan ya da veren bir tarafın muhakkak mağdur olmasıdır. Faiz, toplumdaki yardımlaşma ve dayanışmayı engeller. İslam’da risk ve zarara katlanmadan tek başına sermayeden kazanç sağlanması engellenmiştir. Çünkü bu şekildeki kazançla sermaye tek bir zümrenin elinde toplanacak ve adalet bozularak büyük bir kesim mağdur olacaktır. İslami kurallarla tüm bu olumsuzlukların da önüne geçilmiştir (Kaya, 2017: 83-84).

Detaylı bir şekilde bakacak olursak faiz (riba), “Nesie Ribası (Ribe’n-nesie)” ve “Fazlalık Ribası (Ribel-Fadl)” olarak ikiye ayrılmaktadır. Nesie Ribası, kredi vermek veya satım akdinden doğan borç için anaparaya eklenen fazlalıktan doğan faiz türüdür. Fazlalık Ribası ise, ölçülen bir malın kendi cinsi karşılığında peşin olarak fazlasına satılması veya aynı çeşit iki malı elden ele, alım satımından elden edilen fazlalıktan oluşan faiz türüdür. Hz. Peygamber bu konuda “Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline birbirine eşit ve peşin olarak trampa edilirler. Ama bunların cinsleri ayrı olursa peşin olmak şartıyla, istediğiniz gibi satış yapınız. Her kim bu şekil mübadelede fazla verir veya alırsa şüphesiz riba yapmış olur” buyurmuştur (Okka ve Kazak, 2021: 90-91).

1.3.2. Garar Yasağı

İslam’ın finansal sisteme ve ticari hayata yönelik işlemlere faiz yasağından sonra en önemli ikinci yasak aşırı risk, aşırı bilinmezlik ya da garar olarak ifade edilen yasaktır. Garar, anlaşmanın konusun elde edilip edilemeyeceği ilgili belirsizliktir. Akitlerdeki hizmette, bedelde, malda, vadede, teslim edilip edilemeyeceği gibi durumlardan oluşan belirsizlik, anlaşmazlıklara yol açıyor veya başkasının haklarının ve mallarının gaspına sebep olup alıcıya istemiş olduğu şeyi teslim edememe riskini oluşturuyorsa, bunlar da garar sayılmaktadır (Okka ve Kazak, 2021: 94).

Sonucu ve mahiyeti bilinmeyen şeye garar denir (Bayındır, 2009:168). Aşırı belirsizlik ticari işlemi geçersiz kılan en temel unsurdur. Bir alışverişte alınan mal, türü, bedeli ve vadesi belirsizliğe yol açmayacak şekilde bilinmelidir (Yabanlı, 2013: 14).

Garardan kaçınma İslami finansın prensipleri arasındadır. Bir akdin sonucuna ilişkin belirsizlikler, mal veya nesneyle ilgili belirsizlikler, vadesine, süresine, riskine veya akdin taraflarının hak ve sorumluluklarına ilişkin belirsizliklerin tamamı gararı oluşturmaktadır. Gerekli olan bir bilgiyi karşı taraftan gizlemek, hile yapmak, aldatmak da garardan farklı düşünülemez. Teslimatın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinden emin olunmaması durumu da garara girmekte olup, bu şekilde sonucu belli olmayan iş sözleşmelerine katılım bankaları girmemelidir (Ayub, 2017: 83).

Garar kelimesi, bir borç ilişkisinde sözleşme konusunun meydana gelip gelmeyeceğinin belirsiz olması, sonucunun belirli olmaması ve sözleşmenin haksız kazanca yol açacak şekilde kapalılık taşımasını ifade eder (Diyanet, 2006: 358).

Garar, davaya ve anlaşmazlığa yol açabilecek şekilde, sözleşmenin sonucu hakkındaki belirsizlik anlamına gelir. Bu duruma sudaki balığın satışı, meyvelerin niteliklerinin henüz belli olmadığı dönem başı satışı, yapım aşamasında olan fabrikanın özellikleri belirlenmemiş ürünlerinin geleceğe yönelik satışları örnek olarak verilebilir (Ayub, 2017: 125).

1.3.3. İslam’da Uygun Görülmeyen Faaliyetler ile Haramdan Uzak Durma

İslam’da uygun görülmeyen faaliyetler için; önceden belirlenen miktarda para elde etmek yani faiz uygulamak, İslam’da haram olan alkol, domuz, kumar ve uyuşturucu gibi maddeler üzerinden ticaret yapmak, varlığı ve niteliği belli olmayan ve sözleşmede şartları belli olmayan ürünlerden satış yapmak ve son olarak da kumar ele alınmış olup, gelecekteki değerleri üzerinden spekülatif işlem yapmak da İslam hukukunun yasakladığı uygulamalardır (Sangmi ve Khaki, 2012: 3).

Şans oyunları ve kumar İslam’da haksız kazanç yollarından birisi sayılır. Haksız kazanç karşılıkine zulmetmek, aynı değeri vermeden malını veya parasını almak demektir. İslami finasta bu tür faaliyetlere izin verilmez. Kumar; şans oyunu anlamına gelir ve taraflardan biri kazanırken diğerinin kaybetmesi sonucunu doğurur. Kişinin önceden belli olmayan ihtimalli bir şeye bağlı olarak para ve eşyasını kaybetme ihtimalini göze alarak kazanmaya çalıştığı oyun kumar olarak nitelendirilmektedir (Okka ve Kazak, 2021: 97).

İslamiyet’in yasaklamış olduğu kumar, alkol, şans oyunları vb. fiiller, ekonomik, finansal ve ticari faaliyet konusu yapılmamalıdır. Katılım bankacılığında kesin olarak yasaklanmış bu fiillerden biri dahi faaliyet konusu yapıldığı takdirde, katılım

bankacılığında söz etmek mümkün olmayacaktır (Karakahya ve Çelik, 2017: 85). Kur'an-ı Kerim şans oyunları ve kumarı yasaklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de, *“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Onun için bunlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz. Şüphesiz şeytan, içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?”* (Maide 5/90-91) buyurularak içki ve kumar yasaklanmıştır.

İslam dini topluma, devlete, ailelere ve insanlara zarar veren maddelerin üretimini, kullanılmasını, üretilmesine ve ticaretine yardım edilmesini haram sayarak yasaklamıştır. İslami finasta helal noktasından hareket edilerek, varlık oluşumu meşru gelir sağlayacak üretim, ticaret ve hizmet faaliyetlerine dayandırılmalıdır. Alkol, kumar aletleri üretim ve satışı, domuz, uyuşturucu vb. maddelerin üretimi, dağıtımı ve tüketimi yapılamaz. İslami finans kurumunun bu tür faaliyetleri gösteren firmanın finansmanını da üstlenmesi kabul edilmemiştir (Okka ve Kazak, 2021: 99).

1.3.4. Risk Paylaşımı

Bankaların esas amacı mevduat toplamak ve ihtiyacı olanlara fon kullandırmaktır. Klasik bankacılıkta bankalar, sabit faiz oranı üzerinden parayı ödünç verirken, katılım bankacılığında kar ve zarara ortak olmak koşuluyla fon toplanır. Katılım bankalarındaki risk kavramına göre, hesap sahibine herhangi bir sabit bir getiri garantisi olmadığı gibi anaparanın ödenme garantisi de yoktur. Bu durum bankanın yükümlülüğü olmadığı anlamına gelmeyip çalışma prensibini göstermektedir (Güngör, 2009: 235-237).

İslami finasta herkes katkısı oranında riski paylaşacak, kar ve zarara ortak olacaktır. İslam'ın vermeye çalıştığı ahlaki anlayış; emek ve sermayenin birlikte üretim ve yatırıma yönelmesi, kar ve zararın birlikte karşılanması, üretim toplumu haline gelmesi, toplumda bulunan fakirlerin zekat, infak ve vakıf gibi unsurlarla dengelenmesi sonrasında ekonomiye kazandırılması gibi düzenlemeler birbirini tamamlayan parçalardır. Finans sistemiyle ekonomik anlamda nimet ve külfetlerin dengeli biçimde dağılması sağlanabilir. Faize dayalı sistemde risk ve gelirin ortak paylaşımı olmadığı için dengeli dağılması söz konusu değildir. İslam'ın gösterdiği hedefle risk paylaşımı ile bu durum mümkündür (Okka ve Kazak, 2021: 100-101).

2. KATILIM BANKACILIĞININ FAALİYETLERİ

Bankacılığın esas amacı fon fazlası olan birimden fon açığı olan birimler arasında fon transferi sağlamaktır. Klasik bankacılıkta para nakit olarak verilmektedir. Katılım bankacılığının prensibi faizsiz olması ve riskin paylaşılmasıdır. Bu bankacılık sisteminde, fon toplanırken sabit getiri söz konusu değildir. Ayrıca fon kullanılırken de peşin kredi veya para verilmemekte, talep edilen mal yatırımcıya peşin alınıp vadeli satışı yapılmaktadır. Hem klasik hem de katılım bankacılığının en önemli faaliyeti fon toplamak ve fon kullanmaktır. Amaçları aynı olmasına rağmen katılım bankacılığının fon toplama ve kullanma yöntemleri farklıdır (Canbaz, 2018: 255-256).

Katılım bankacılığının birinci kuralı; faizsizlik prensibidir. Faizsizlik prensibinin özü de müşteriye nakit vermeyip ihtiyaç duyulan malı satıcıdan alarak müşteriye kiralamak, peşin ya da vadeli satın almak şeklinde fon kullanmaktır. Fon toplarken de sabit getiri garantisi vermeyip kar ve zararına ortak etmez (TKBB, 2021). Ticaret ve sanayinin ihtiyaç duyduğu her türlü gayrimenkul, makine, mamul-yarı mamul madde ve tüm teçhizat bu yöntemler vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu bankalar nakit kredi vermez ancak halkın ihtiyaç duyduğu bankacılık hizmetlerini verirler (Kaya, 2017: 8)

Müşteriye sabit getiri taahhüt etmemek, fon kullanırken nakit kredi vermeyip müşterinin ihtiyaç duyduğu malı satıcıdan peşin alıp müşteriye vadeli satmak, yapmakta olduğu bütün bankacılık hizmetinde faizin her çeşidinden kaçınmak, faizsizlik prensibinin bir sonucudur (Albaraka, 2021). Bu bankacılık türü bir tür emek- sermaye ortaklığı olup, topladığı paraları tüccar gibi işletmeyi ve sonucunda elde edilen karı ortakları ile paylaşmayı kabul etmektedir (Arslan, 2017: 4).

Katılım bankacılığını klasik bankacılıktan ayıran en önemli özellik, klasik bankacılıkta sabit faiz getirisi varken katılım bankacılığında tasarruf sahiplerinin hem kar hem de zarar etme ihtimallerinin bulunmasıdır. Yani mevduat sahipleri, bankanın fonları ekonomik faaliyetlerde değerlendirmesi sonucu elde edilen gelire göre kar payı almaktadırlar (Erdoğan vd., 2016: 153-154). Faiz paranın vadeli satışından oluşan kazanca denirken, kar ise bir malın peşin ya da vadeli satımından doğan kazançtır. Konvansiyonel bankalarda belirli bir faiz oranı karşılığında para toplanmaktadır. Katılım bankalarında ise sabit bir getiri olmadığı gibi anaparanın da garantisi bulunmamaktadır. Kar payı, nakdi bir kredinin karşılığı değildir, mutlaka bir mal veya hizmet alım-satımı neticesinde ortaya çıkmaktadır. Katılım bankalarında müşteriye

ödenen kar payı bankanın kullandığı fondan sağladığı kara bağlıdır. Banka az kar ederse müşteri az, çok kar ederse müşteri çok kar payı alır. Zarar edecek olursa da müşteri bu zarara katlanmak zorundadır (TKBB, 2021). Katılım bankalarının bu eksende gerçekleştirmekte olduğu fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri aşağıda verilmiştir.

2.1. FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Vade yapısı ve hesap türü bakımından geleneksel bankacılıkla aynı olan katılım bankalarında cari hesap ve katılım hesabı olmak üzere iki tür hesaba fon toplanmaktadır.

2.1.1 Cari Hesap

Cari hesaplar kar payı dağıtımı yapılmayan ve TL, döviz, kıymetli maden cinsinden vadesiz açılabilen hesaplardır (Ziraat Katılım, 2021a). Cari hesap Bankacılık Kanunu'nda *“katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar”* şeklinde tanımlanmıştır.

Kar payı ödemesi olmayan, istenilen zamanda para yatırılıp çekilebilen ve vadesi olmayan hesaba cari hesap denilmektedir (Türkiye Finans, 2021a). Cari hesap açtıran kişinin amacı; transfer, çek, havale, döviz alım-satım işlemleri, kiralık kasa, sigorta işlemleri ya da otomatik ödeme talimatı gibi hizmetlerden yararlanmaktır. Konvansiyonel bankacılıkta yer alan vadesiz mevduata benzemektedir. Bu hesabın katılım bankacılığına maliyeti olmayıp bankanın en önemli fon kaynağı arasında yer alır (Özulucan ve Özdemir, 2010: 25-26). Cari hesabın özellikleri arasında; mevduat sahibinin katılma payı almaması ve anaparasının talep üzerine ödenmesi, faiz olmadığından hesapta para artışının gözlenmemesi, müşterinin bu hesapla çek, havale, transfer, otomatik ödeme talimatı gibi işlemleri kolaylıkla sağlaması bulunmaktadır (Başkent Üniversitesi, bt.).

Katılım bankalarının fon toplama yönteminden olan cari ve katılımın hesapları devlet güvencesi altındadır. 2005 Aralık ayında Bankacılık Kanununda yapılan değişiklikle katılım bankaları da TMSF güvencesine geçmiştir. TMSF web sitesinde; “Türkiye’de faaliyet gösteren bir kredi kuruluşunun yurt içi şubelerinde gerçek kişiler adına açılmış olan ve münhasıran çek keşide edilmesi dışında ticari işlemlere konu olmayan Türk Lirası, döviz ve kıymetli maden cinsinden;

a) Tasarruf mevduatı hesaplarının anaparaları ile bu hesaplara ilişkin faiz reeskontları toplamının;

b) Katılma hesapları birim hesap değerleri ve özel cari hesapların; 150 bin TL'ye (Yüz elli bin TL'ye) kadar olan kısmı sigorta kapsamındadır.”

ifadesine yer verilmiştir (TMSF, 2021).

2.1.2. Katılma Hesabı

Katılma hesabı Banka Kanunu’nda “*Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları*” şeklinde tanımlanmıştır (5411 Bankalar Kanunu). Katılma hesapları 1 ay, 3 ay, 6 ay, 1 yıl ve daha uzun vadeli kar payı ödemeli olarak seçilebilir. Bununla birlikte en az 32 gün olmak üzere esnek vadeli hesapta açılabilir (Vakıf Katılım, 2021).

Katılma hesabı en az bir ay vadeli olarak açılan ve banka tarafından ticaret alanında hammadde, yarı mamul ve mamul olarak kullandırılan sermayeden elde edilen karın yansıtıldığı hesap türüdür. Ticarete kullandırılan fonda kar önceden belli olmadığı için kar bildirimi mümkün olmadığı gibi anaparanın geri ödenme garantisi de yoktur. Yani fon sahipleri kar ve zarara katılmakta olup risk prensibi esastır. Dolayısıyla bu tür hesap türünün İslami açıdan sakıncası bulunmamaktadır (Yurtadur ve Yıldız, 2017: 7-8). Bu hesap TL, Euro, Dolar vb. döviz cinsinden veya altın katılım hesabı olarak açılabilir ve ayrı ayrı havuzlarda toplanır. Her bir havuz için tasarrufun vade tarihinde kar-zarar hesaplaması yapılır ve taraflar arasında paylaşılır. Emeği karşılığında katılım bankası % 20-%25 oranında kar payı alıp geriye kalan kısım sermaye sahiplerinin hesabının vadesine ve büyüklüğüne göre dağıtır. Ticari banka faizlerinden yapıldığı gibi katılma hesabında da kar payı üzerinden % 15 oranında gelir vergisi kesintisi yapılmaktadır (Canbaz, 2018: 257).

Katılma hesabının özellikleri (Türkiye Finans, 2021b);

- TL, EURO, USD, Altın ve Gümüş para birimlerinden 1,3,6 ve 12 ay vadelerle veya 32 günden başlayan kırık vade denilen seçeneklerle katılma hesabı açılabilir.

- 32 günden 450 güne kadar olan Esnek Vdeli Katılma Hesabı açılabilir.

- Bu hesabın en önemli özelliği bankanın finansman sağladığı projenin kar ve zararına ortak olunmaktadır.

- Önceden belirlenen ve taahhüt edilen bir getiri söz konusu değildir.

2.2. FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Katılım bankaları topladıkları fonların büyük bir bölümünü tarım ve sanayinin finansmanında faizsiz olarak kullanırmaktadır. Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri literatürde; murabaha, mudarebe, müşareke, icara, selem, istisna, teverruk, sukuk ve karz-ı hasen olmak üzere dokuz başlık altında incelenmektedir.

2.2.1. Murabaha

Murabaha İslami hükümlere dayanan bir satış türüdür. Bir kimsenin satın almış olduğu malın üzerine anlaşılan miktarda kar koyarak satması işlemine murabaha denir (Odabaşı ve Aktepe, 2012: 179). Gerçek kişi ya da işletmenin ihtiyacı olması halinde katılım bankası tarafından yurtiçinden veya dışından peşin olarak alınan her türlü menkul kıymet, emtia, gayrimenkul veya hizmet bedelinin ihtiyaç sahibine maliyet + kar marjı olacak şekilde vadeli satılması işlemine murabaha denilmektedir. Bu yöntemle murabahanın yanı sıra üretim desteği, vadeli satış, ticaret finansmanı ve alım-satım akdi de denilmektedir (Özulucan ve Özdemir, 2010: 38).

Murabaha işleminin banka kredisinden farkı; murabahanın gerçek bir alım-satım işlemi yani ticari faaliyeti olmasıdır. Ancak kredi, ödünç para işlemidir belirli bir süre kullanılır sonucunda faiz ödenir ya da faiz alınır. Murabaha işlemi gerçekleştiren banka ise aldığı malın alış ücretine ilave bir bedel alır buna vade farkı ya da kar denilmektedir (Demiray, 2012: 163). Murabaha işleminde müşterinin talep etmiş olduğu şeyi banka kendi adına ve hesabına satın almakta ve müşteriye malın fiyatı + ilave maliyetle kar elde etmek amacıyla satmaktadır. Yani, banka bir aracı gibi hareket etmektedir. Müşteri belirlenen süre içerisinde borcunu ödemeyi kabul etmektedir. Belirlenen sürede ödemediği takdirde faiz ya da ek ödeme gibi bir yükümlülükle karşılaşmamakta sözleşmede belirtilen tutar kadar ödeme yapmaktadır (Bafra, 2015: 84).

Murabaha İslam hukukuna uygun, faizsiz bir vadeli satış türü olduğu için, murabahaya konu olan malın da faizsiz sisteme uygun olması gerekmektedir. Konut, gayrimenkul, taşıt, makine-teçhizat, arsa, hammadde, mamul ve yarı mamul murabahaya konu olan ürünlerdir. Kumar, içki ve haram olan diğer ürünler murabahaya

konu olmamaktadır. Murabahaya girmeyen bir diğer ürün ise paradır. Paranın borç olarak verilip kar ile geri alınması faize girdiğinden murabahaya konu olmamaktadır. Katılım bankası alım satımını yapacağı mala veya hakka şahit olmalıdır çünkü olmayan mal ya da hakkı satın alıp kar ile satamaz. Bununla birlikte malın vergi gibi yasal yükümlülüklerini de yerine getirmelidir. Murabaha işlemi bu şartların tamamına uygun olmalıdır (Yurttadur ve Yıldız, 2017: 12-13).

2.2.2. Mudarebe

Bir tarafın emek ve tecrübesini, diğer tarafın sermayesini ortaya koyması ile oluşan ortaklığa mudarebe denir. Mudarebe bir emek-sermaye ortaklığıdır. Katılım bankası bu ortaklığa emek sahibi ya da sermayedar olarak dahil olmaktadır (Ziraat Katılım, 2021b). Sermayeye re'sul-mal, işletmeciye mudarib, sermaye sahibine de rabbü'l-mal denir. Mudarebe muhtaç olan iki kesimi bir araya getiren ve kısa ve uzun vadeli her çeşit kredi temini için uygun olan bir yöntemdir (Döndüren, 1996: 59).

Banka yapılan yatırımda tüm masrafları karşılamaktadır yani sermaye sahibidir, fon kullanan müşteri ise işe emeğini koymaktadır (Sümer ve Onan, 2015: 301). Mudarebe işlemine emek-sermaye ortaklığı da denilmektedir. Parası olduğu halde iş yapamayanla, iş yapma kabiliyeti olduğu halde parası olmayanların bir araya gelerek iş yapmasıdır. Sermayenin tamamı katılım bankası tarafından karşılanmaktadır karşı taraf ise emeğini koyar böylece mudarebe olur. Banka iş bitiminde kar elde etmişse hem sermayeyi hem de kendine düşen karı alırken, işletmeci payına düşen karı alır. Kar durumu yoksa gelir elde edilmediğinden banka koymuş olduğu sermayesini alırken işletmecinin de kaybı emeği olur. Bu durum riskin dengeli paylaşıldığını göstermektedir (Bayındır, 2007: 262).

Mudarebe sözleşmeleri sınırlandırılmış ve serbest olmak üzere iki şekilde uygulamaya konulmaktadır. Konulan sermayenin sadece belirli bir iş ya da sektöre yönelik yatırım yapılmasında kullanılmasına “sınırlandırılmış mudarebe” denir. Serbest mudarebede ise, banka tarafından konulan sermaye herhangi bir sınırlandırma olmaksızın uygun iş veya sektörde yatırım amacıyla kullanılabilir (Bafra, 2015: 80).

2.2.3. Müşareke

Müşareke, iki veya daha fazla kişinin sermaye koyarak ortak olmak ve yapılan iş sonucunda oluşan kar ya da zararı paylaşmak üzere kurdukları sermaye ortaklığıdır

(Çamlıbel, 2017: 132-133). Burada taraflar hem emek hem de sermayeleriyle işe koyulurlar (Sümer ve Onan, 2015: 301). Mudarebe emek-sermaye ortaklığından oluşuyorken, müşareke de katılım bankası sadece sermaye sağlamakta iş ortağı ise projeye hem emek hem sermaye koymaktadır. Projeden kar elde edilme durumunda sözleşme şartlarına göre kar dağıtılırken, zarar söz konusu olursa konulan sermaye oranına göre dağıtılacaktır (Demiray, 2012: 178).

Müşareke yöntemi genellikle endüstriyel makine ve teçhizat alımının finansmanında olmak üzere, ticari faaliyetlerde kullanılmaktadır. Bu yöntemde kar zarar dağıtımı şu şekilde gerçekleşmektedir: Kar durumunda, iki ortak arasında iştirak paylarıyla orantılı olarak kar dağıtımı gerçekleşir; zarar durumunda ise, müşteri ayrıca zarara maruz bırakılmayıp sermaye payları oranında zarar dağıtımı gerçekleşir (Alkış, 2018: 129).

Murabaha bir taraf emeğini koyarken diğer tarafın sermayesini koyduğu ortaklıkken, müşareke, hem emek hem de sermayenin aktif olarak ortaya konduğu tam ortaklıktır. Müşareke finansmanın yönetiminde dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır (Bulut ve Er, 2012: 150-151);

- Belirli bir zamana dönemi için özel ya da genel bir işleme yönelik düzenlenmiş olabilir.
- Anlaşmanın tarafları işlemin çalışması ve finansmanı konusunda bilgilendirilmelidir.
- Taraflar başkalarıyla yeni bir sözleşme yapmadan önce ilerleme konusunda hem fikir olmalıdırlar.
- Karın hangi oranda paylaştırılacağı sözleşme tarihinde belli olmalıdır.
- Zararın dağılımı ise, pay sahipliğiyle uyumlu olmalıdır.
- Sermayenin ticarete konu olan ürünlerden ziyade para olması gerekir.
- Bu sözleşme taraflarca ilan verilerek veya ölüm halinde sonlandırılır.

2.2.4. İcara

Arapça karşılığı “icara” olan leasing ya da finansal kiralama da denilen bu sistem 1983 yılında Özel Finans Kurumları’nın kuruluş kararnameşi ile bankacılık sistemine girmiştir. 1985 yılında çıkan Finansal Kiralama Kanunu ile de yasal hale gelmiştir (Canbaz, 2018: 265). Bir başka ifade ile icara, katılım bankalarının bir malı

kendi nam ve hesabına satın alıp, müşteriye kiraladığı finansal kiralama anlamına gelmektedir (Bafra, 2015: 96).

Bir varlığın kullanım hakkının belirli ve yasal kazanca karşılık belirli bir süre için kiraya verildiği sözleşmeye icare denir. Belirli varlıktan ortaya çıkması, sözleşme olması, intifa hakkının transfer edilebilir olması, belli bir süre içinde gerçekleşmesi ve üzerinde anlaşılan kira bedeli karşılığında olması icarenin esasları arasındadır (Ayub, 2017: 302).

İcara, bir yatırım malının mülkiyeti katılım bankasında kalacak şekilde kira karşısında kullanım hakkının verilmesi ve sözleşmede belirtilen süre sonunda mülkiyetinin kiracıya geçme işlemidir. Makine, teçhizat ve bunun gibi yatırım araçlarına bu yolla uygun koşullarda sahip olunabilir (Türkiye Finans, 2021c). İcara, insanların nakit almaya gücü yetmediği malları faizsiz şekilde kiralarak kullandıkları bir finansman yöntemidir (Yabanlı, 2010: 62).

Uzun vadeli finansman sağlaması, düşük maliyetli olması, kiralayan ve kiracının karşılıklı anlaşması ile kiracının ödeme gücü de dikkate alınarak kira ödeme planı ve kira miktarı belirlenmesi, mal alırken ve kira öderken düşük KDV ödenmesi ve kira ödemesinin kar-zarar hesabına kira gideri olarak gösterilmesi, kiralama dönemi sonunda kiralanan malın önceden belirlenen miktarla işletmeye satılması icaranın müşteriye sağladığı avantajlar arasında yer alır (Canbaz, 2013: 179-180).

Geleneksel finansal kiralama ile İslami bankacılık uygulamasındaki icara sözleşmesi arasında üç fark bulunmaktadır. Bunlardan ilki, icara sözleşmesinde kira süresi malın müşteriye teslim edilmesiyle başlar. Finansal kiralamada ise, sözleşmenin başladığı gün kira süresi başlar. İkinci olarak, icara sözleşmesinde mal zarar görmüşse kiracı kiranın tamamını ödenmek zorunda değildir. Banka tüm riskleri üstlenmektedir. Son olarak, icara sözleşmesinde malın kira süresi sonunda kiracı tarafından satın alınacağına dair bağlayıcı bir sözleşme yapılmayacaktır (Bafra, 2015: 96).

2.2.5. Selelem

Belirli mal veya hizmetin bedelinin tamamının peşin ödenip ileri vadede satın alınması işlemine selelem ya da selef denir (Serpam, 2013: 5). Selelede malın içeriği, miktarı ve teslim süresi bellidir. Eğer satıcı teslim süresinde malı teslim etmemişse piyasadan bulup teslim etmek zorundadır. Burada mal uzun vadeli, para ise peşindir. Selelem bedelinin peşin olması şart koşulmuştur (Yabanlı, 2013: 51).

Nakit ihtiyacı duyan bir kişinin ileride teslim etmek üzere peşin olarak bir malı satması işlemine selem denir, selem de faizsiz fon sağlama aracıdır (Yabanlı, 2010: 60). Banka peşin ödeme yaparak gelecekte üretilecek bir malı satın alır, ürün üretilip bankanın elinin geçince piyasa fiyatını aşmamak koşuluyla satılabilir. Buğday daha tarlada iken çiftçiden peşin ödeme yaparak banka satın alınıp, hasat sonrasında ise un fabrikalarına piyasa fiyatını aşmamak koşuluyla istediği miktarda satılması selefte örnek olarak verilebilir (Yurttadur ve Yıldız, 2017: 14-15).

Selem konusu olabilecek mallar; bakır, demir, kurşun, tunç, alüminyum, çimento, petrol, kömür gibi madenler, buğday, pirinç, arpa vb. tahıllar, keten, pamuk, elma, portakal vb. mallardır. Fabrikasyon mallar ve yedek parçalar, makine ve teçhizatlar, sıfır kilometre otomobiller de selem akdi yapılmaya uygun bulunan mallardır (Okka ve Kazak, 2021: 200).

Selem satışının kuralları aşağıda sıralanmıştır (Ayub, 2017: 279-280):

- Satıcı sözleşme sırasında ücretini peşin aldığı belli malları alıcıya gelecek bir tarihte tedarik etmekle yükümlüdür. Teslim tarihi ve yeri belirlenmek zorundadır.
- Satış konusu borç olduğundan ücret ödemesi zamanında ve peşin olarak gerçekleşmelidir.
- Selem alıcısının satıcıya ya da herhangi bir üçüncü tarafa olan borcu selemde sermaye olarak kullanılamaz.
- Selem sözleşmesi kesin ve bağlayıcıdır.
- Arazi, bina, ağaç, bahçe ya da özenle değerlendirmeye göre değerinin değiştiği eşyalar gibi özel şeyler için selem yapılmasına izin verilmez.

2.2.6. İstisna

İstisna, alıcı ile satıcı arasında bir malın üretimi için yapılan satış sözleşmesidir. Bu yöntem imalatı uzun süren ya da temini zaman alan malların satımında kullanılmaktadır. Bu satış, taksitli, peşin veya ileri bir tarihte ödemek üzere yapılabilmektedir (Yılmaz, 2017: 115) İstisna bir malın üretimi için imalatçıyla yapılan anlaşmadır. Malın teslim tarihinin kesin olmaması ve paranın peşin verilmesinin şart olmaması istisnanın selemde farkını oluşturmaktadır (Bayındır, 2007: 149).

Peşin ya da vadeli bir bedel karşılığında bir malın yapılıp ya da temin edilip teslim edilmesi işlemine istisna denir. Bu işlemde bir taraf finansman sağlarken diğer taraf da gelecekte teslim alacağı bir mal için anlaşma yapmış olacaktır. Günümüzde

müteahhitler tarafından maket üzerinden vadeli ya da peşin olarak ev satışı sağlanmakta ve ihtiyaç olan finansman bu şekilde karşılanmaktadır (Yabanlı, 2010: 61).

Diğer bir tanımda istisna, özellikleri belirlenmiş olan malı üretmek üzere satıcının kendi malzemelerini kullanarak alıcı ile yaptığı üretim sözleşmesidir. İstisna satışının özellikleri olarak, sözleşmenin konusunun üretilmiş olan mallar değil nitelikleri belirlenerek yeniden üretilecek mallar olması, malın bedelinin peşin ödenmek zorunda olmaması, belirli bir zamanda teslim etme zorunluluğunun olmaması, teslim edilecek mal üzerinde değişiklik yapılabilmesi, taraflardan birinin ölümü ile sözleşmenin sona ermesi sayılabilir (Okka ve Kazak, 2021: 202-203).

İstisna finansmanın aşamaları şu şekildedir: banka ile müşteri arasında anlaşma sağlanır, banka satıcıya üretim siparişi verir ve malın bedelini satıcıya öder, mal üretildikten sonra banka malı müşteriye teslim eder ve müşteri vade sonunda bankaya ödeme yapar. Bu işlemde mal standart değildir ve peşin ödenmesi gerekmez. Bu yöntem daha çok inşaat sektöründe tercih edilmektedir (Demiray, 2012: 186-187).

2.2.7. Teverruk

Teverruk, murabaha yoluyla vadeli satın alınan malın müşterinin nakit ihtiyacını karşılaması amacıyla ikincil piyasalarda nakde çevrilmesini sağlar (Türkiye Finans, 2021c). Teverruk AAOIFI ‘da “pazarlık yaparak ya da satıcıya muayyen bir kar ödeyerek vadeli bedelle mal aldıktan sonra nakit temin edebilmek amacıyla bu malı üçüncü tarafa peşin satmaktadır” şeklinde tanımlanmıştır (Odabaşı ve Aktepe, 2012: 573).

Teverruk, vadeli satın alınan emtianın üçüncü şahsa vadeli ve düşük bedelle nakit temin etmek amacıyla satılmasıdır. Bu işlem kar beyanı ya da emtia satışı olarak da isimlendirilmektedir. Katılım bankaları müşterilerin talebi üzerine borsadan peşin olarak aldıkları emtiaları taksitle müşterilerine satarlar. Müşterilerde satın aldıkları malları başka alıcılara peşin olarak satar. Böylece müşteri nakit ihtiyacını karşılamış ve vadeli olarak borçlanmış olur (TKBB, 2021).

Teverruk, ters murabaha olarak nitelendirilmektedir. Teverruk işlemi yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar; emtianın var olduğunun tespit edilmesi ve satıcının diğer varlıklarından tam ayrılacak şekilde belirlenmesi, malın eski sahibine geri dönmemesi ve gerçek bir üçüncü kişiye satılması, müşterinin satın almış olduğu malı ya

kendisinin satması ya da başkasını vekil kılması, sözleşme konusunun altın, gümüş, döviz olmamasıdır (Okka ve Kazak, 2021: 205).

2.2.8. Sukuk

Sukuk, sertifika anlamına gelen Arapça Sak kelimesinin çoğuludur. İslam hukukuna uygun olarak ihraç edilen menkul kıymet de denmektedir (Sümer, 2018: 72). Sukuk, katılım bankalarına, finansal kuruluşlara, işletmelere ve ülke hazinelerine finansal piyasalardan İslami koşullara uygun kaynak sağlama imkanı taşıyan bir finansal araçtır. Hızla gelişen İslami finansal hizmetlerin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Sümer ve Onan, 2015: 303).

İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim organizasyonu sukuku şu şekilde tanımlamıştır: “Sukuk, ihraç edildikten sonra eşit değerleri temsil eden; ihraçtan elde edilen tutarların önceden planlanan şekilde yatırım yapıldığı; yapılan yatırım türüne göre duran varlıklar ve benzerleri üzerindeki haklar ve payların temsil edildiği ya da bir proje ya da özel bir yatırım faaliyetinde ortaklık hakkı veren sertifikalardır” (Odabaşı ve Aktepe, 2012: 369).

Sukuk, faizsiz finans araçları arasında yer almakta olup, ticari bir sözleşmeye ve varlığa dayanan ancak paraya dayanmayan sertifikadır. Sukukun en önemli ayırt edici özelliği, varlığa dayanmasıdır. Bu varlık, proje, gayrimenkul veya bilanço endeksli olabilir. Sukuk, bu varlıkların sertifikalaştırılarak kiraya verilmesi işlemidir. Sukukun sahibine verilen hak önceden belirlenen süre ile sınırlı olmasına karşın, kiraya verilme işleminde önceden belirlenebilecek getiri garantisi yoktur (Yurttadur ve Yıldız, 2017; 15).

Gayrimenkul ve menkul kıymetlere ilişkin varlıkların yanı sıra çeşitli emtialar, yatırım projeleri, teslimatı gelecekte olan çeşitli satış anlaşmaları ve emek-sermaye ortaklığına dayanan varlıklar sukuka konu olabilmektedir (Alpaslan, 2014: 16).

Sukukun özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Sukuk getirileri kar payı veya kira geliri şeklindedir,
- Likit finansal araçtır,
- İslami şartlara uygun olması açısından sukukta belirsizlikten uzak durulmaktadır, sahibinin hak ve yükümlülüklerini belirtmekte olup nama veya hamiline düzenlenmektedir,

- Kar ve zarar ortaklığı sukuk işleminde de mevcuttur. Kar durumunda sukuk ihracında belirlenen paylaşma oranına göre, zararda ise ortaklık payına göre katılım sağlanmaktadır (Yılmaz, 2017: 107-108).

2.2.9. Karz-ı Hasen

Sözlük anlamı borç olan karz kelimesi Kur'an-ı Kerim'de, herhangi bir fayda ve faiz beklentisi olmaksızın verilen ödünç para olarak açıklanmıştır (Bakkal, 2016: 21). Faizsiz bir kredi olan karz-ı hasen, kredi süresince sadece anaparanın geri ödenmesi gerekli olan ve katılımcıların dini ve ahlaki inançlarına dayanan yardım kredisi olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2015: 199). İhtiyacı olana hiçbir karşılık beklemeden faizsiz borç verilmesi işlemi Kur'an'da karz-ı hasen yani güzel borç şeklinde ifade edilir (Görmüş vd., 2019: 49). Karz-ı hasende borç verenin faydasına bir şart koşulmamalıdır. Çünkü menfaat içeren borçlar faiz olarak nitelendirilmektedir (Yabanlı, 2010: 55).

Maddi olarak sıkıntıda olan birine finansal yardım yapmak üzere ihtiyacı olan tutarı verip hiçbir karşılık beklemeden borcunun aynı şekilde geri alınması işlemine karz-ı hasen denilmektedir. Bir örnekle açıklanacak olursa, karz-ı hasen, 100 TL verilir karşılığında 100 TL alınması işlemidir (Yabanlı, 2013: 19). Karz-ı hasen ihtiyaç sahibine sadece nakit para olarak değil, değerli madenler, altın, gümüş, buğday, bal, yumurta gibi hayvansal ürünler ya da fındık, ceviz gibi ürünler şeklinde de verilebilir. Bu durumda söz konusu ürünler, geri verilebilmesi için tartılabilir, piyasada benzeri bulunabilir ya da ölçülebilir ürünler olmalıdır (Canbaz, 2018: 186).

Karz-ı hasen hakkında genel olarak şunları söylemek mümkündür (Yabanlı, 2013: 19-20):

- Borçlu aldığı miktarı geri ödemekle yükümlü olup, alacaklının da verdiği miktarı alma hakkı vardır.
- Karz, tüketilen ve piyasada misli bulunan mallarda geçerlidir.
- Karzda vade belirlenebilir ancak borçlu isterse önce ödeyebilir, alacaklı da alacağını her zaman isteyebilir yani vadenin bir bağlayıcılığı yoktur.
- Borç alınan miktar borçlunun üzerine geçmiş olup istediği gibi kullanabilir.
- Dinen uygun olmayan işler için borç verilemez.

3. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

3.1 DÜNYA'DA KATILIM BANKACILIĞI

Dünya'da katılım bankacılığının geçmişi M.Ö. 2123-2081 yılları arasında Hammurabi zamanında hüküm süren Hammurabi Kanunlarına dayanmaktadır (Demiray, 2012: 65). İslam ekonomisi tabiri de Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla oradaki Müslüman Hint aydınlarının İslam'dan yararlanarak yeni bir sistem oluşturmak istemeleriyle ortaya çıkmıştır (Kaya, 2017: 34). Modern anlamda katılım bankacılığı 1955 yılında Pakistanlı Muhammed Uzeyr tarafından fikir düzeyinde kurulmuştur (Demiray, 2012: 65).

Modern anlamda ilk İslami banka olarak kabul edilen Mith Ghamr Tasarruf Bankası Mısır'da kurulmuştur. Bu banka kurulduğu bölgenin ismini almış, esnaf ve küçük çiftçi tarafından desteklenen banka kısa sürede büyümüştür. Buradaki sistemin özünü, fon arz edenlerin arz ettikleri miktar ve süreleri kadar fon talep etmek hakkı elde etmeleri oluşturmaktadır. Başarılı bir şekilde ilerleyen Tasarruf bankası Mısır'daki sosyalist rejimden ötürü 1967 yılında Mısır Ulusal ve Mısır Merkez bankasına devredilmiştir. 1971 yılında Nasır Sosyal bankası kurulmuştur (Görmüş vd., 2019: 105).

1970'lerle birlikte katılım bankacılığı Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde klasik bankalarla birlikte yer almaya başlamıştır (TKBB, 2021). 1975 yılında Cidde'de kurulan İslami Kalkınma Bankası (IDB), faizsiz bankacılığı dünyaya duyuran en önemli kuruluştur (Ece, 2011: 3). İlk uluslararası İslami banka olarak kabul edilen İslami Kalkınma Bankası, ellerinde sermaye fazlalıkları olan İslam ülkelerinin bu fazlalıkları ihtiyaç duyan İslam ülkelerinin sosyal ve ekonomik kalkınmasında veya ortak proje ve teknik iş birliğinde kullanmasını niyet edinmiştir. Gerçek anlamda ilk özel İslami banka olarak kabul edilen Dubai İslam Bankası 1975'te kurulmuş ve 1977'de İslam bankacılığında en büyük ve yaygın olan Kuveyt Finans Kurumu kurulmuştur (Görmüş vd., 2019: 105). 1980'ler de faizsiz finans kurumlarının sayısında artış olmuş ve coğrafi açıdan Asya'ya doğru genişleme göstermiştir (Demiray, 2012: 34). Malezya ve Bangladeş gibi ülkelerde açılan faizsiz banka sayısı artmış ve İran faizsiz bankacılık sistemine dahil olmuştur (TKBB, 2021).

1990'lı yıllarda sektörün büyümesiyle sisteme yön verecek ve yasal düzenlemelerle destek sağlayacak kuruluşa ihtiyaç duyulması sonucu Bahreyn'de İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) kurulmuştur.

Dubai faizsiz prensiplere uygun menkul kıymetler borsasının kurulması için çalışmalara başlamıştır. 1990'lı yıllarda ayrıca birçok konvensiyonel banka birçok faizsiz bankacılık ürününü portföyüne dahil etmiştir (TKBB, 2021; Kaya, 2017: 24).

2000'li yıllardan sonra bankacılık sektörü teknolojik gelişmelerinde etkisiyle Avrupa'dan Amerika'ya, Avusturalya'dan Singapur'a kadar genişlemiştir. Katılım bankacılığının hızlı büyümesi ve başarısı, uluslararası bankaların da İslami bankacılığa ilgisini artırmıştır. Citibank 1996 yılında Bahreyn'de "İslami Pencere" ve HCBS Malezya'da Amanah adıyla 1998 yılında İslami şube açmıştır. İslami bankaların yanı sıra faizsiz yatırım, tekafül ve varlık yönetim şirketlerinin ortaya çıkması ile İslami finansa standart getirmek için düzenleyici ve denetleyici kuruluşlara ihtiyaç artmıştır. 1991'de kurulan AAOIFI'nin yanında, 2002 yılında Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM), İslami Finansal Hizmetler Komitesi (IFBS) ve 2010 yılında Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Şirketi (IILM) kurulmuştur (Görmüş vd., 2019: 107).

ABD, Japonya, Hollanda, İngiltere, Danimarka ve Almanya gibi ülkeler başta olmak üzere Dünya'nın birçok ülkesinde İslami bankaların faaliyet gösterdiği görülmekte olup sadece İslam ülkeleriyle sınırlı kalmadığı gözlenmektedir. Günümüzde, dünyada iki önemli faizsiz bankacılık merkezinin ortaya çıktığı görülmektedir. İlk olarak 1970'li yıllarda Ortadoğu ve Körfez bölgelerinde faizsiz banka, sigorta ve yatırım şirketlerinin yer aldığı ve petrol gelirlerinin değerlendirilmesi amacıyla Kuveyt, Katar, Dubai, Bahreyn, Abu Dabi ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde yayılmıştır. İkincisi, Müslümanların ağırlıklı olarak yaşadığı ülkelerin yer aldığı Uzak Doğu bölgesidir. Bu bölgede özellikle sukuk ürününün tanıtıldığı ve klasik bankacılık ürünlerine İslami alternatif üretildiği ülkeler arasında başta Malezya olmak üzere, Endonezya, Brunei ve Singapur yer almaktadır (Kaya, 2017: 25-28).

Dünya'da katılım bankacılığına öncülük eden ülkeler Bahreyn, İran, Mısır, Malezya, İngiltere ve Türkiye'dir. Bahreyn, dünya çapında İslami bankacılığa öncülük etmektedir. 1978'de ilk İslami banka olan Bahreyn İslam Bankası kurulmuştur. 1982 Faysal İslam Bankası, 1983'te Albaraka İslam Bankası kurulmuştur. Bahreyn, likidite, muhasebe standartları, sermaye yeterliliği, varlık yönetimi, yatırım fonları, sukuk, tekafül gibi konularda bankacılık sisteminin gelişmesine katkı sağlamıştır. Muhasebe ve Denetim Örgütü ve Uluslararası İslami ve Dereceleme Kurumu gibi kurumlarıyla da Bahreyn ön plana çıkmaktadır (Khan ve Bhatti, 2018: 710-711 ve Görmüş vd., 2019: 117).

İran faiz temelli bankacılık uygulamasına Faizsizlik Kanunu ile 1983 yılında son vermiş ve tümüyle faizsiz esaslara dayanan bankacılık sistemine geçmiştir. İran Merkez Bankası, İslami Bankacılık sözleşmelerinde para politikası araçlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Bafra, 2015: 143-148).

Mısır, İslami bankacılık alanında ilk çalışma yapılan yerdir. 1963'te Nasır Sosyal Bankası ile katılım bankacılığının temelleri atılmıştır. Mısır'da klasik bankacılık ve katılım bankacılığı birlikte faaliyet sürdürmekte olup, burada belli oranda faize müsaade edilmektedir. Burada iki büyük faizsiz banka öne çıkmaktadır. İlki Mısır-Suudi Arabistan ortaklığıyla kurulan Mısır Faisal Bankası diğeri ise tamamen kendilerine ait olan Uluslararası Yatırım Bankası'dır (Kaya, 2017: 31).

Malezya, İslami finansın desteği ile sistematik bir gelişme göstermiştir. İlk İslami finansal kurum olan Hac Fonu, müslümanların hac için biriktirmiş oldukları parayı faizsiz olarak saklamak ve fona dönüştürmek amacıyla 1963'te kurulmuştur. Merkez Bankası'nın denetimi dahilinde İslami bankacılık gelişimini gerçekleştirmiştir. 1983'te ilk İslami bankacılık yasası çıkmıştır. Yine bu yıl içinde ilk İslami banka Malezya İslam Bankası Berhad (BIMB) kurulmuştur. Bankacılık yasasının çıkması ve İslam bankasının kurulmasında Hac Fonunun başarısı büyüktür. Malezya Merkez Bankası klasik bankaları İslami bankacılık sektörüne adapte etmek için 1992 yılında İslami Pencere açmalarına izin vermiştir. Böylece on beş geleneksel banka İslami pencere hizmeti vermeye başlamıştır. 1999 yılında ikinci İslami banka olarak Bank Muamalat Malezya Berhad (BMMB) kurulmuştur (Görmüş vd., 2019: 113-115).

Faizsiz finansın büyümesi, Malezya ve Orta Doğu gibi ülkelerde talebe dayalı gerçekleşirken, İngiltere gibi Müslüman olmayan ülkelerde arza ve hükümet desteğine dayalı gerçekleşmektedir. İngiltere'nin faizsiz finans konusunda iki amacı vardır. İlki Londra'yı faizsiz finansın merkezi yapmak, ikincisi ise İngiltere'deki hiç kimsenin finansal ürünler piyasasına girişinin inancından dolayı engellenmemesini sağlamaktır. Şu anda İngiltere, Malezya ve Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkeleri dışında dünyadaki en önemli finansal merkezlerden biri haline gelmiştir (Demiray, 2012: 83). 2004 yılından itibaren faaliyet gösteren İngiltere İslami Bankası İngiltere'deki ilk faizsiz bankadır (Görmüş vd., 2019: 119).

Körfez ülkelerinin elde ettiği petrol gelirlerinin oluşturmuş olduğu fazla fonların değerlendirilmesi ihtiyacı, dünyada katılım bankacılığının güçlenmesinde etkili

olmuştur (Atar, 2017: 1039). Bu durumu körfez ülkelerinin küresel katılım bankacılığı varlık toplamı içindeki payı ortaya koymaktadır. İslâmi Finansal Hizmetler Kurulu'nun 2019 yılına ait yayınlamış olduğu rapora göre, küresel katılım bankacılığı toplam varlıkları 1.765,8 milyar \$ boyutundadır. Bu rakam 2019 yılında bankacılık toplam varlıkları, sukuk, İslami fon varlıkları ve tekafülün toplamından oluşan küresel İslami fon toplamının %72,4'ünü oluşturmaktadır. 2019 yılında, GCC (Körfez İşbirliği Konseyi) ülkeleri 854 milyar \$ ile küresel katılım bankacılığı toplam varlıklarının yaklaşık %48'ine sahiptir. Bu ülkeler, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Kuveyt ve Umman'dır. GCC ülkelerini 584,3 milyar \$ ile Orta Doğu ve Güney Asya ülkeleri izlemektedir. Aynı dönemde, Güney Batı Asya ülkeleri ise 240,5 milyar \$ ile küresel katılım bankacılığı toplam varlıklarının yaklaşık %14'lük payına sahip olmuşlardır (IFSB, 2020: 12).

3.2. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

1970'li yıllarda Türkiye'de bir ilk uygulama olarak küçük ve orta boy işletmelerin ve vatandaşların tasarruflarını faizsiz sisteme uygun olarak değerlendirmelerini sağlamak amacıyla Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESIYAB) kurulmuştur. DESİYAB 1978'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Böylece Türkiye'de faizsiz bankacılık sistemine geçişte hem uluslararası hem de ulusal çerçevede önemli adımlar atılmıştır (Rodoplu, 1997: 9).

Türkiye'de katılım bankacılığının kurulmasına yasal zemin hazırlanması 1983'te yılında Kanun Hükmünde Kararname ile olmuştur. Dünyada bu tür bankalara İslami banka denilirken Türkiye'deki ilk adı Özel Finans Kurumu (ÖFK) olmuştur. Faaliyete geçebilme ve faaliyetlerini yerine getirebilme yetkisi T.C. Merkez Bankasının görüşünü almak şartıyla Başbakanlığa verilmiştir. 1984'te Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın Resmî Gazetede yayımladığı tebliğ ile bu kurumların faaliyetleri konusunda Merkez Bankası yetkilendirilmiştir (Demiray, 2012: 84).

Türkiye'de kısa sürede benimsenen ÖFK'lar, toplamış oldukları fonlar, iş hacimleri ve yatırım yönünden hızlı bir gelişme göstermiştir. İlk özel finans kurumu 1985 yılında kurulan Albaraka Türk ve Faisal Finans olmuştur. Sırasıyla 1989 yılında Kuveyt Türk Finans Kurumu, 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu ve 1995 yılında İhlas Finans Kurumu faaliyete geçmiştir (Özsoy ve Sayar, 2018: 31). 1999 yılında çıkarılan kanun ile özel finans kurumları da Bankacılık Kanununa dahil edilmiştir. 2001

yılında Faisal Finans Kurumu isim ve ortaklık yapısında değişikliğe giderek Family Finans olmuştur. Bu yıl içinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından İhlas Finans'ın ruhsatı iptal edilerek faaliyeti durdurulmuştur (Demiray, 2012: 85). 2005 yılında Bankacılık Kanunu ile “Özel Finans Kurumu” ismi “Katılım bankacılığı” olarak değiştirilmiştir. Sadece ismi değişmiş olup yöntemleri ve çalışma düzenleri aynı kalmıştır (Yurttadur ve Demirtaş, 2017: 94). Bu yasa ile katılım bankalarındaki tasarrufları 50 bin TL'ye kadar olan bölümünü güvence altına alınmıştır. “Türkiye Katılım Bankalar Birliği” bünyesinde bulunan “Güvence Fonu”nu da Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmiştir. Böylelikle 50 bin TL'ye kadar olan güvence 100 bin TL'ye çıkarılmıştır (Atar, 2017: 1053). 2019 yılında ise, bu rakam 150 bin TL'ye çıkarılmıştır (Resmî Gazete, 2019).

2005 yılı sonunda Family Finans ve Anadolu Finans Kurumu birleşerek faaliyetlerine Türkiye Finans Katılım Bankası olarak devam etmiştir (Özulucan ve Özdemir, 2010: 19). 2006 yılında bankalar arasındaki iş birliğini geliştirmek amacıyla Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) kurulmuştur. 2008 yılında Türkiye Finans Katılım Bankası, Suudi Arabistan kökenli The National Commercial Bank (NCB) tarafından satın alınmıştır (Demiray, 2012: 85).

Sektörde yaşanan gelişmelerle kamunun katılım bankacılığına olan ilgisi artmıştır. 2015 yılında Ziraat Katılım, 2016 yılında ise Vakıf Katılım faaliyete geçmiştir (Yurttadur ve Demirtaş, 2017: 95). 2019 yılında kamuya ait bir diğer katılım bankası olarak Emlak Katılım Bankası kurulmuştur. Günümüzde Türkiye'de, Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım bankası olmak üzere altı adet katılım bankası bulunmaktadır (TKBB, 2021).

Ülkemizde, katılım bankacılığı sektörünün son 5 yıl içerisindeki aktif gelişimi, başlıca sektörel göstergeleri, internet bankacılığına ilişkin verileri ve alternatif dağıtım kanallarına ait bilgileri aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 6. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Bankacılık Sektörü İçindeki Payı

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Toplam Aktifler	96,022	104,073	120,252	132,874	160,136	206,806	284,459	437,119
Bir Önceki Yıla Göre Değişim (%)	37	8	15,27	10,5	20,5	29,1	37,5	53,7
Sektör Payı (%)	5,5	5,2	5,1	4,9	4,9	5,3	6,3	7,2

Kaynak: TKBB (2016), TKBB (2017), TKBB (2018), TKBB (2019), TKBB (2020).

Tablo 6’da Türkiye katılım bankacılığı sektörünün son 5 yıl içerisindeki toplam aktif gelişimi ve bankacılık sektörü içerisindeki payı verilmiştir. Buna göre, katılım bankacılığının toplam bankacılık sektörü içerisindeki payının 2017 yılında bir önceki göre sabit kaldığı, ancak son 3 yıl içerisinde göstermiş olduğu gelişim ile birlikte 2017 yılında %4,9 olan sektör payını %7,2’ye yükselttiği görülmektedir. Bu gelişimde, katılım bankacılığının toplam aktiflerinin her yıl daha fazla oranda artış göstermesinin etkili olduğunu Tablo 6’dan değerlendirmek mümkündür.

Tablo 7. Katılım Bankalarının Başlıca Göstergeleri (Milyon TL)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Toplanan Fonlar	62.210	66.778	74.362	81.505	105.310	137.220	215.983	322.017
Kullandırılan Fonlar	67.416	69.965	79.191	84.880	106.733	124.531	149.475	240.133
Özkaynaklar	8.833	9.265	10.642	11.494	13.645	16.796	21.762	27.603
Net Kar	1.052	80	405	1.106	1.583	2.124	2.438	3.716

Kaynak: TKBB (2016), TKBB (2017), TKBB (2018), TKBB (2019), TKBB (2020).

Tablo 7’de ise, Türkiye katılım bankacılığı sektörünün başlıca göstergelerinin son 5 yıl içerisindeki değişimi gösterilmektedir. Sektörün toplanan fon büyüklüğü 2016 yılından son 2018 yılına kadar düşüş gösterse de 2019 ve 2020 yıllarında önemli bir artış kaydederek son 5 yıl içerisinde yaklaşık beş katına ulaşmıştır. Kullandırılan fon büyüklüğünde ise son 5 yıl içerisinde sürekli bir artış yaşanmış ve yaklaşık üç katına kadar yükselmiştir. Benzer şekilde, sektörün özkaynak ve net kar rakamlarında da son 5 yıl içerisinde sürekli bir artış olduğu görülmektedir. Özellikler sektörün net karının son 5 yıl içerisinde üç kattan daha fazla artış kaydettiği ön plana çıkan bir gelişmedir.

Tablo 8. Katılım Bankalarının İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık Verileri

İnternet Bankacılığı	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Aktif Müşteri (Adet)	-	-	-	515.290	636.436	1.501.135	3.620.387	489.056
İşlem Hacmi (Milyon TL)	-	-	-	163.262	192.020	451.951	561.500	519
Mobil Bankacılık	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Aktif Müşteri (Adet)	-	-	-	-	877.000	1.383.870	1.930.000	3.052.910
İşlem Hacmi (Milyon TL)	-	-	-	-	12.249	61.780	98.993	1.197.791

Kaynak: TKBB (2016), TKBB (2017), TKBB (2018), TKBB (2019), TKBB (2020).

Tablo 8’de Türkiye katılım bankacılığı sektörünün internet bankacılığı ve mobil bankacılığa ilişkin verileri yer almaktadır. Buna göre, katılım bankacılığı sektörünün internet bankacılığı müşteri sayısı 2016-2019 yılları arasında artış gösterirken 2020 yılında önemli bir gerileme kaydetmiştir. Ancak, bu gerilemenin yerini mobil bankacılık müşterisi sayısındaki artışa bıraktığını söylemek mümkündür. Benzer şekilde işlem

hacmi açısından da 2016-2019 yılları arasında katılım bankacılığı sektörünün internet bankacılığı üzerinden işlem hacminin önemli bir artış gösterdiği ancak bunun yanında 2020 yılında ciddi bir düşüş kaydettiği görülmektedir. 2020 yılında mobil bankacılık işlem hacminde ise internet bankacılığının aksine önemli bir artış gerçekleşmiştir. Bu durumun, katılım bankası müşterilerinin 2020 yılında mobil bankacılık kullanımını internet bankacılığı kullanımına daha fazla tercih ettiğinin bir göstergesi olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 9. Katılım Bankalarının Alternatif Dağıtım Kanalları Verileri

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ATM	-	-	-	1.523	1.688	1.922	2.082	2.296
POS	-	-	-	79.427	88.491	100.893	108.401	114.841
Banka Kartı	-	-	-	3.996.590	4.103.410	4.669.097	5.374.646	4.230.815
Kredi Kartı	-	-	-	935.172	929.245	1.071.810	1.378.125	1.241.894

Kaynak: TKBB (2016), TKBB (2017), TKBB (2018), TKBB (2019), TKBB (2020).

Tablo 9’da Türkiye katılım bankacılığı sektörüne ait alternatif dağıtım kanalları verileri ATM, POS, banka kartı ve kredi kartı özelinde verilmiştir. Buna göre, katılım bankalarının ATM ve POS cihazı sayısı son 5 yıl içerisinde sürekli bir artış göstermiştir. Banka kartı ve kredi kartı sayısı ise 2016-2019 döneminde artış kaydetmekle birlikte, 2020 yılında bir miktar azalış göstermiştir. Banka kartı ve kredi kartı sayıları karşılaştırıldığında, katılım bankalarının banka kartına daha fazla ağırlık verdiği görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖR KARLILIĞI İLE İÇSEL FAKTÖRLER VE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

1. ÇALIŞMANIN AMACI

Katılım bankalarının ortaya çıkmasında en önemli etken toplumda faiz hassasiyeti olan bireylerin, bu hassasiyetinin doğurduğu “faizsizlik” ihtiyacına cevap verebilecek kurumlara olan gereksinimdir (Topdağ, 2018: 41). Nitekim, katılım bankalarının temel amacı, faizin olmadığı, riskin tüm aktörler tarafından paylaşıldığı ve İslami prensipler dahilinde işleyen bir piyasanın oluşmasını sağlamaktır. Faizsizlik prensibiyle birlikte, katılım bankalarının ortaya çıkmasında sosyoekonomik faktörler de etkili olmuştur. Katılım bankaları bir yandan yastık altı olarak nitelendirilen fonların para ve sermaye piyasasına kazandırılmasını ve bu fonların ekonominin kalkınması için en verimli yerlere aktarılmasını, diğer yandan da tasarrufları dengeli bir şekilde emek ve sermaye arasında dağıtılmasına olanak sağlayacak yatırımlara yönlendirmeyi amaçlamaktadır (Kallo, 2015: 17). Gerek faiz hassasiyeti gerekse sosyoekonomik amaçları gereğince, katılım bankaları bankacılık sektörünün ve ekonominin önemli birer kurumu haline gelmeye başlamıştır.

Ülkemizde katılım bankaları 2020 yılı itibariyle bankacılık sektörünün aktif toplamının %7.2’sini temsil etmektedir (TKBB, 2020: 3). Katılım bankaların toplam bankacılık sektörü içinde henüz bu düzeylerde olan pazar payının yıllar içerisinde gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Katılım bankalarının 2025 yılı hedefi ise Türk Bankacılık Sistemi içerisindeki pazar payını %15 düzeyine çıkarmaktır (TKBB, 2021: 29).

Katılım bankalarının 2025 yılı için belirlemiş oldukları hedefe ulaşabilmeleri için güçlü ve gelişen bir finansal performansa sahip olmaları gerekmektedir. Bunun için de, karlılığı pozitif ve negatif yönde etkileyen gerek kurum içi faktörlerin gerekse makroekonomik değişkenlerin iyi analiz edilerek ortaya konması ve elde edilen bulgular neticesinde geleceğe yönelik olarak karlılıklarını üst düzeye çıkaracak stratejiler belirlenmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, katılım bankalarının sosyoekonomik önemi ve 2025 yılı pazar payı hedefleri göz önüne alınarak, aktif karlılığı ve özkaynak karlılığını etkileyen kurum içi ve makroekonomik faktörlerin analiz edilmesi ve nihai olarak sektöre yönelik değerlendirmelerde bulunulması ve uygulamada piyasa aktörlerine katkı sağlayacak bir araştırmanın ortaya konması hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bankacılık sektörünün önemli bir dinamiği haline gelen katılım bankacılığının, finansal performans göstergesi olarak kabul edilen aktif karlılığı ve özkaynak karlılığının hangi faktörlerden etkilendiğinin tespit edilmesi ve bu bağlamda sektöre yönelik değerlendirmelerde bulunulmasıdır.

Finansal performansın ölçütleri olan aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı, kurumların iç faaliyet süreçlerinden etkilendiği gibi kurum dışı faktörlerden de etkilenebilmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın birinci aşamasında Türkiye katılım bankacılığı sektörünün aktif karlılığına kısa ve uzun dönemde etki eden kurum içi faktörlerin ve dışsal faktörler olarak da nitelendirilebilecek makroekonomik göstergelerin tespit edilmesi, ikinci aşamasında ise özkaynak karlılığına kısa ve uzun dönemde etki eden kurum içi faktörlerin ve makroekonomik göstergelerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen bulgular neticesinde, öncelikle karlılığı oluşturan unsurların ortaya konması ve sonrasında katılım bankacılığı sektörüne yönelik değerlendirmelerde bulunulması hedeflenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde katılım bankalarını ve mevduat bankalarının finansal performans analizi birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalarda çeşitli analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Bankaların performans analizinde sıklıkla panel veri analizi gibi ekonometrik yöntemlerin, çok kriterli karar verme yöntemlerinin ve oran analizi gibi matematiksel ilişkilerin kullanıldığı görülmektedir. Bu analizlerin bir kısmında içsel faktörlerin, bir kısmında dışsal faktörlerin, bir kısmında ise hem içsel hem dışsal faktörlerin bankaların karlılığı ile ilişkisi araştırılmıştır.

Literatürde yer alan çalışmaların bazılarına Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10. Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Adı	Değişkenler	Veri Seti	Yöntem	Bulgular
Alp vd. 1997	Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın İçsel Belirleyicileri	Aktif Karlılığı, Banka Büyüklüğü, Risk Yapısı, Likidite Yapısı, Faaliyet Giderleri, Sermaye Yeterliliği	Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 2002-2009 dönemi verileri	Çoklu Regresyon Analizi	Sermaye yeterliliği ve banka büyüklüğündeki artış karlılığı pozitif yönde etkilerken, likidite ve faaliyet giderlerindeki artış negatif yönde etkilemektedir.
Hassan ve Bashir 2005	Determinants of Islamic Banking Profitability	Finansal Oranlar, GSYH ve Faiz oranı	Dünya genelinde 43 katılım bankasına ait 1994-2001 dönemi verileri ve ülkelerin aynı döneme ait makroekonomik verileri	Panel Veri Analizi	Sermaye yapısı ve toplam krediler karlılığı arttırırken vergi oranları karlılığı azaltmaktadır.
Atasoy 2007	Türk Bankacılık Sektöründe Gelir-Gider Analizi ve Karlılık Performansının Belirleyicileri	Aktif Karlılığı ve Net Faiz Marjı	Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 1990-2005 yılları dönemi verileri	Panel Veri Regresyon Analizi	Bankaların kredi karşılık giderlerinin toplam kredilere oranı arttıkça, aktif karlılığı azalmakta net faiz marjının ise artmaktadır.
Arslan ve Yapraklı 2008	Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1983-2007)	Banka Kredileri ve Enflasyon	Türkiye'deki bankalara ait 1983-2007 dönemi verileri ve aynı döneme ait enflasyon verisi	Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi	Banka kredileriyle enflasyon arasında çift yönlü ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönemde banka kredileri enflasyondan olumsuz etkilenmektedir.
Bumin 2009	Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Analizi: 2002-2008	Finansal Oranlar	Türk Bankacılık sektörü 2002-2008 dönemine ait veriler	Oran Analizi	2002-2008 döneminde Türk bankacılık sektörünün öz kaynak karlılığı artış göstermiş ancak 2008 krizi karlılık oranlarında düşüşe neden olmuştur.

Tablo 10. (Devam) Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Adı	Değişkenler	Veri Seti	Yöntem	Bulgular
Gülhan ve Uzunlar 2011	Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama	Finansal Oranlar, Enflasyon, GSYH	Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 1990-2008 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	İçsel değişkenlerden sermaye yeterliliği, banka büyüklüğü, faaliyet giderleri, likidite yapısı ve takipteki krediler; makro değişkenlerden ise enflasyon ve GSYH karlılığı etkilemektedir.
Taşkın 2011	Türkiye’de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler	Finansal Oranlar, Kişi Başı Milli Gelir, Sanayi Üretim Endeksi, Faiz ve Enflasyon Oranı, 2001 Krizi	Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 1995-2009 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	İçsel faktörlerin bankaların karlılığını etkilediği, ancak makro ekonomik değişkenlerin anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan 2001 krizi bankaların performansını olumsuz etkilemiştir.
Idris vd. 2011	Determinant of Islamic Banking Institutions’ Profitability in Malaysia	Finansal Oranlar	Malezya'daki katılım bankalarına ait 2007-2009 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	Bankaların karlılığını pozitif yönde etkileyen tek faktörün banka büyüklüğü olduğu tespit edilmiştir.
Parlakkaya ve Çürük 2011	Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği	Karlılık Oranları, Etkinlik Oranları, Aktif Kalite Göstergeleri, Likidite Oranları ve Risk Göstergeleri	Türkiye'deki 24 mevduat ve 4 katılım bankasına ait 2005-2008 dönemi verileri	T-testi ve Lojistik Regresyon	Katılım bankalarının mevduat bankalarından daha karlı olduğu ve finansal oranların bu iki banka türünü birbirinden ayırt etmede araç olarak kullanılabileceği tespit edilmiştir.

Tablo 10. (Devam) Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Adı	Değişkenler	Veri Seti	Yöntem	Bulgular
Zeitun 2012	Determinants of Islamic and Conventional Banks Performance in GCC Countries Using Panel Data Analysis	Sermaye Yapısı, Banka Büyüklüğü, Kredi Rezervi, Finansal Gelişmişlik, GSYH ve Enflasyon	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi üye ülkelerindeki mevduat ve katılım bankalarına ait 2002-2009 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	Sermaye yapısı sadece geleneksel bankaların karlılığını etkilemektedir. Banka büyüklüğü ise yalnızca katılım bankalarının karlılığını etkilemektedir. Ayrıca, GSYH banka karlılığını pozitif yönde, enflasyon ise negatif yönde etkilemektedir.
İskenderoğlu vd. 2012	Türk Bankacılık Sektöründe Büyüme, Büyüklük ve Sermaye Yapısı Kararlarının Karlılığa Etkisinin Analizi	Banka Büyüklüğü, Sermaye Yapısı Oranları ve Vergi Oranı	İstanbul borsasında işlem gören 13 bankanın 2004-2009 dönemine ait verileri	Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)	Banka büyüklüğü karlılığı pozitif yönde etkilerken sermaye yapısı karlılığı negatif yönde etkilemektedir.
Kandemir ve Arıcı 2013	Mevduat Bankalarında Camels Performans Değerleme Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma (2001-2010)	Finansal Oranlar	Türkiye'deki 25 mevduat bankasına ait 2001-2010 dönemi verileri	Camels Performans Değerleme Modeli	Mevduat bankalarının sermaye ve likidite yapısı ile krizlere karşı temkinli oldukları ve aktif kalitesi açısından yabancı sermayeli mevduat bankalarının en iyi performansı gösterdiği tespit edilmiştir.
Gökalp 2014	Kriz Öncesi ve Kriz Sonrası Dönemler İtibariyle Katılım Bankaları ve Ticari Bankaların Karlılığı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma	Karlılık, Sermaye Yapısı, Aktif Kalitesi, Bilanço Yapısı ve Likidite oranları	Türkiye'deki 29 mevduat ve 4 katılım bankasına ait 2005-2013 dönemi verileri	T-testi	2008 krizi öncesi ve sonrasının karşılaştırıldığı çalışmada bankaların karlılıklarının krizden olumsuz etkilendiği ve krizin katılım bankalarını nispeten daha fazla etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 10. (Devam) Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Adı	Değişkenler	Veri Seti	Yöntem	Bulgular
Samırkaş vd. 2014	Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri	Finansal Oranlar, Enflasyon, GSYH, Mevduat Faiz Oranları	Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 2003-2012 dönemi verileri	Çoklu Regresyon Analizi	Faiz dışı gelirler ve sermaye yapısı aktif ve öz sermaye karlılığını pozitif etkilerken mevduat faiz oranları aktif karlılığını negatif yönde etkilemektedir.
Işıl ve Özkan 2015	İslami Bankalarda Likidite Riski Yönetimi: Türkiye’de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama	Finansal Oranlar, GSYH Büyüme Oranı ve Enflasyon Oranı	Türkiye'deki 4 katılım bankasına ait 2006-2014 dönemi verileri ve aynı döneme ait makroekonomik veriler	Regresyon Analizi (SUR)	Geçmiş dönem finansman açığı ve toplam krediler/toplam varlıklar oranı arttıkça katılım bankalarında likidite riski artmaktadır.
Güneş 2015	Banka Kârlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme	Finansal Oranlar, Enflasyon, GSYH	Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 2002-2012 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	Bankaların aktif ve özsermaye karlılığını etkileyen en önemli değişken sermaye yapısıdır.
Koç vd. 2016	Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performansları Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Ölçeği (2002-2012)	Finansal Oranlar	Türkiye'deki kalkınma ve yatırım bankalarına (KYB) ait 2002-2012 dönemi verileri	Granger Nedensellik Analizi ve Johansen Eşbütünleşme Analizi	Yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları grubunda uzun dönemde aktif karlılık ve özkaynak karlılığı belirlenen değişkenlere göre performans sürekliliği göstermiştir.
Karakuş ve Küçük 2016	Katılım Bankalarında Karlılığın Belirleyicileri: Türkiye Örneği İçin Bir Panel Veri Analizi	Finansal Oranlar ve Makroekonomik Göstergeler	Türkiye'deki 4 katılım bankasına ait 2010-2014 dönemi verileri ve aynı döneme ait makroekonomik veriler	Panel Veri Analizi	Katılım bankalarında aktif ve öz sermaye karlılığı finansal oranlar ve makroekonomik göstergelerin bir kısmından pozitif, bir kısmından ise negatif yönde etkilenmektedir.

Tablo 10. (Devam) Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Adı	Değişkenler	Veri Seti	Yöntem	Bulgular
Sandallı ve Aydın 2016	Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi: Türkiye Örneği	Finansal Oranlar	Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 2004-2014 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	Özkaynakların toplam aktiflere oranı, faiz dışı net gelirlerin toplam aktiflere oranı ve faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranı aktif karlılığını pozitif yönde etkilemiştir. Öz kaynak değişkeni üzerinde sadece faiz dışı net gelirlerin toplam aktiflere oranı etkili olduğu görülmüş olup pozitif yönde etkilemiştir.
Setyawati vd. 2017	Does Financial Performance Of Islamic Banking Is Better? Panel Data Estimation	Takipteki Krediler, Sermaye Yapısı, GSYH ve Enflasyon Oranı	Endonezya'daki katılım bankalarına ait 2004-2012 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	Katılım bankalarının karlılıkları takipteki krediler ve enflasyon oranından negatif yönde etkilenmektedir.
Işık vd. 2017	Türkiye’de Mevduat Bankalarının Karlılığını Etkileyen Faktörler	Finansal Oranlar ve Makroekonomik Göstergeler	Türkiye'deki 20 mevduat bankasına ait 2006-2014 dönemi verileri ve aynı döneme ait makroekonomik veriler	Panel Veri Analizi	Aktif karlılığı kredi riskinden negatif yönde, faiz ve faiz dışı gelirlerden pozitif yönde etkilenmektedir. Ayrıca, ekonomik büyüme bankaların aktif karlılığını pozitif yönde etkilemektedir.
Çalık ve Aygün 2017	Comparing The Financial Performance Of Conventional And Participation Banks With Basel III Criteria	Finansal Oranlar	Türkiye'deki 10 mevduat ve 2 katılım bankasına ait 2010-2015 dönemi verileri	T-testi	Analiz sonuçlarına göre, gerek katılım gerekse mevduat bankalarının finansal oranları Basel III kriterlerinden etkilenmiştir.

Tablo 10. (Devam) Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Adı	Değişkenler	Veri Seti	Yöntem	Bulgular
Chokri ve Anis 2018	Measuring The Financial Performance Of Islamic Banks In Selected Countries	Finansal Oranlar, Enflasyon Oranı, Ekonomik Büyüme Oranı	Farklı ülkelerdeki 10 katılım bankasına ait 2012-2014 dönemi verileri ve aynı döneme ait makroekonomik veriler	Panel Veri Analizi	Sermaye yapısı karlılığı olumlu yönde etkilerken enflasyon ve büyüme oranının karlılık üzerinde zayıf bir etkisi bulunmaktadır.
Çatıkkaş vd. 2018	Basel Sermaye Yeterliği Oranındaki Değişimin Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankaların Karşılaştırmalı Oran Analizi	Finansal Oranlar	Türk Bankacılık sektörü 2010-2016 dönemine ait veriler	Oran Analizi	Katılım bankalarının sermaye yeterlilik oranı diğer bankalara göre daha az düşmesine karşın kâr payı gelirleri daha yüksek oranda artmıştır. Ancak, sermaye yeterliliğindeki azalış Türk bankacılık sektörünün özkaynak karlılığını etkilememiştir.
Çelik ve Kaya 2019	Banka Kârlılığına Etki Eden Mikro Değişkenler: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma	Karlılık ve Kredi Mevduat Oranı	Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 2009-2017 yılları dönemi verileri	Panel Veri Analizi	Sermaye yeterlilik oranı ile pozitif yönde ilişkide olan varlık karlılığı değişkeni, personel giderlerini banka ölçeğini ve kredilendirme düzeyini negatif yönde etkilemektedir.
Aydın 2019	Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi	Karlılık Oranları	Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 2005-20015 dönemi verileri	Panel Veri Regresyon Analizi	Aktif karlılığı, banka sermayesi, ekonomik büyüme ve faiz dışı gelirlerden pozitif yönde etkilenirken, kredi ve likidite riskinden negatif yönde etkilenmiştir.
Bozkurt vd 2020	Katılım Bankacılığı ve Konvansiyonel Bankacılığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme	Ekonomik Büyüme	Türkiye'deki katılım ve mevduat bankalarına ait 2005-2016 dönemi verileri	ARDL Sınır Testi	Ekonomik büyüme ile katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılığının gelişimi incelendiğinde doğrusal olmayan ilişki görülmüştür.

Tablo 10. (Devam) Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Adı	Değişkenler	Veri Seti	Yöntem	Bulgular
Sarıdoğan 2020	Katılım Bankalarının Performansını Etkileyen Faktörler: Küresel Kriz Bağlamında Bir Dinamik Panel Veri Analizi	Karlılık	Türkiye'deki katılım bankalarına ait 2005-2018 dönemi verileri	Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)	Türkiye'deki katılım bankalarının kârlılığının toplam krediler, enflasyon oranı ve sorunlu kredilerden ile negatif yönde etkilenirken, GSYH büyümesi, net kâr payı geliri ve toplam mevduattan pozitif yönde etkilenmektedir.
Konak ve Ergenoğlu 2021	2008 Küresel Finansal Krizin Katılım Bankaları Üzerine Etkisi	Finansal Oranlar	Türkiye'deki katılım bankalarına ait 2006-2016 dönemi verileri	Panel Veri Analizi	GSYH değişkeni aktif ve özsermaye kârlılığını negatif yönde etkilemiştir.
Baykuş ve Bektaş 2021	Katılım Bankalarının Kâr Paylaşım Oranlarını Belirleyen Etmenler Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Türkiye Katılım Bankaları Örneği	Kar Paylaşım Oranları	Türkiye'deki katılım bankalarına ait 2012-2020 dönemi verileri	ARDL Sınır Testi	ARDL test sonucuna göre; katılım bankacılığı kar paylaşım oranlarını pozitif yönde etkilenmesine sebep olan değişkenler klasik bankacılığın mevduat faizlerinde meydana gelecek olan artış ve Merkez bankası ağırlıklı ortalama maliyetinde oluşan artıştır.
Yılmaz ve Özgür 2021	Katılım Bankalarında Kârlılığa Etki Eden Faktörlerin Tespiti İçin Panel Veri Analizi Uygulaması	Karlılık	Türkiye'deki katılım bankalarına ait 2012-2020 dönemi verileri	ARDL Sınır Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Banka karı üretilen hizmete bağlı olarak artmaktadır. Sermaye yeterlilik oranı ise aktif kârlılığını negatif yönde etkilemektedir.

Tablo 10’da görüldüğü üzere literatürde bankaların karlılığına etki eden göstergelerin analizleri farklı yöntemlerle farklı dönemlerde araştırılmıştır. Literatürde bankaların karlılığına etki eden faktörlerin tespitinde çoğunlukla panel veri analizinin kullanıldığı bunun yanında ARDL sınır testi, Toda-Yamamoto nedensellik testi, T testi ve genelleştirilmiş momentler testi gibi testlerle de bankaların karlılığına etki eden faktörlerin araştırıldığı görülmektedir.

Finansal oranlar kullanılarak yapılan çalışmalarda Türkiye’deki mevduat ve katılım bankalarına ait dönem verileri ele alınıp T testi yöntemiyle incelenmesi sonucunda katılım bankalarının mevduat bankalarından daha karlı olduğu ve finansal oranların bu iki banka türünü birbirinden ayırt etmede araç olarak kullanılabileceği, bankaların krizden olumsuz etkileneceği ve gerek katılım gerekse mevduat bankalarının finansal oranlarının Basel III kriterlerinden etkilenebileceği tespit edilmiştir. Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ve çoklu regresyon analizleri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalarda, banka büyüklüğündeki artış, faiz dışı gelirler ve sermaye yapısı gibi faktörlerin bankalardaki karlılığı etkilediği görülmektedir. Bu çalışmalardaki bulgulara göre, Türkiye’deki katılım bankalarının kârlılığı toplam krediler, enflasyon oranı ve sorunlu kredilerden negatif yönde etkilenirken, GSYH büyümesi, net kâr payı geliri ve toplam mevduattan pozitif yönde etkilenmektedir. Panel veri analiziyle gerçekleştirilen çalışmalarda bankaların karlılığına etki eden faktörlere bakıldığında, toplam krediler, karşılık giderleri, banka büyüklüğü, faiz dışı net gelirler, enflasyon oranı, ekonomik büyüme, takipteki krediler, faaliyet giderleri, kredi ve likidite riski gibi değişkenlerin banka karlılığı üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. ARDL testi ile gerçekleştirilen çalışmalarda bankaların karlılığına etki eden faktörlere bakıldığında ise, üretilen hizmete, faize ve ekonomik büyümeye bağlı olarak karlılığın arttığı sonucuna varılmıştır.

3. VERİ SETİ

Literatürde, bankaların karlılığının incelenmesine yönelik çalışmalarda karlılık göstergeleri olarak çoğunlukla aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı kullanılmaktadır. İşletmelerin belirli bir dönemde elde etmiş oldukların net karın aktif toplamına bölünmesi yoluyla hesaplanan aktif karlılığı, işletmelerin varlıklarını ne derece etkin kullandığını, bir başka ifadeyle varlıkları üzerinden ne kadar kar sağladığını göstermektedir (Karadeniz ve İskenderoğlu, 2011: 69). Mali rantabilite olarak da adlandırılan ve net karın özkaynak toplamına bölünmesi yolu ile hesaplanan özkaynak

karlılığı ise, işletme ortaklarının sağlamış olduğu sermayenin mali dönem içerisinde bir birimine düşen kar oranını ifade etmektedir (Büker vd., 2011: 104). Alp vd. (1997), Hassan ve Bashir (2005), Idris vd. (2011), Karakuş ve Küçük (2016) gibi literatürde yer alan çalışmalarda, bankalarda karlılığa etki eden faktörlerin tespitinde aktif karlılığı ve özkaynak karlılığının bağımlı değişken olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da katılım bankalarının karlılık göstergeleri olarak literatürle benzer şekilde aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı kullanılmıştır.

Çalışmanın bağımsız değişkenleri banka içi faktörler ve makroekonomik göstergeler olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Bankaların karlılık analizlerinin yapıldığı birçok çalışmada (Alp vd. (1997), Hassan ve Bashir (2005), Arslan ve Yapraklı (2008), Bumin (2009), Gülhan ve Uzunlar (2011), Idris vd. (2011), Parlakkaya ve Çürük (2011), Taşkın (2011), Zeitun (2012), Gökalp (2014), Samırkaş vd. (2014), Güneş (2015), Işıl ve Özkan (2015), Karakuş ve Küçük (2016), Çalık ve Aygün (2017), Setyawati vd. (2017), Chokri ve Anis (2018), Çatıkkaş vd. (2018) karlılığa etkisi araştırılan banka içi faktörler olarak finansal oranların, bilanço yapısının ve personel-şube sayısı gibi göstergelerin kullanıldığı, makroekonomik göstergeler olarak da Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), GSYH büyüme oranı, faiz oranları, enflasyon, sanayi üretim endeksi, döviz kurları, güven endeksi gibi iktisadi verilerin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada katılım bankaların aktif karlılığı ve özkaynak karlılığına etkisi araştırılacak banka içi göstergeler olarak bilanço kalemleri, makroekonomik göstergeler olarak da literatürden hareketle iktisadi veriler kullanılmıştır. Analizlerde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tamamı tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Analizlerde Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişkenler	Değişkenin Kısaltması
Aktif Karlılığı	ROA
Özkaynak Karlılığı	ROE
Bağımsız Değişkenler-İçsel Faktörler	Değişkenin Kısaltması
Nakit ve Nakit Benzerleri	NNB
Türev Finansal Varlıklar	TFV
Kiralama İşlemlerinden Alacaklar	KİA
Toplam Kullandırılan Fonlar	TKF
Alınan Krediler	ALK
Türev Finansal Yükümlülükler	TFY
Kiralama İşlemlerinden Yükümlülükler	KİY
Toplam Toplanan Fonlar	TTF
Personel Sayısı	PER
Şube Sayısı	SUB
Bağımsız Değişkenler-Makroekonomik Göstergeler	Değişkenin Kısaltması
Amerikan Doları Kuru	USD
Euro Kuru	EURO
Gram Altın Fiyatı	XAU
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı	GSYH
Sanayi Üretim Endeksi	SÜE
Reel Kesim Güven Endeksi	GUVR
Finansal Kesim Güven Endeksi	GUVF
İhracat	İHR
İthalat	İTH
Mevduat Faizi Oranı	MEVF
İhtiyaç Kredisi Faiz Oranı	İHTF
Ticari Kredi Faiz Oranı	TİCF
Tüketici Fiyat Endeksi	TUFE
Üretici Fiyat Endeksi	UFE

Çalışmada gerçekleştirilen analizlerde tüm değişkenler için 2013 yılı 1. çeyreği ile 2021 yılı 3. çeyreği dönemini kapsayan 35 çeyrek dönemlik veriler kullanılmıştır. Makroekonomik göstergelerden ihracat ve ithalat değişkenleri için 2013 yılından itibaren olan verilere ulaşılabilmemesinden dolayı tüm verilerin başlangıç dönemi bu dönem ile sınırlandırılmıştır. Verilerin bitiş dönemi ise, analizlerin gerçekleştirildiği dönemde en son ulaşılabilen veri dönemi ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın bağımlı değişkenlerinin oluşturan ROA ve ROE ile bağımsız değişkenlerden içsel faktörlere ait 2013Q1-2020Q4 dönemine ait veriler Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin web sayfasından edinilmiştir. Bu değişkenlere ait 2021Q1-2021Q3 dönemi verileri ise Türkiye katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren 6 bankanın bağımsız denetim raporlarından edinilmiştir. Gerek ROA ve ROE

gerekse içsel faktörleri oluşturan bağımsız değişkenler için sektör toplamaları kullanılmıştır. Çalışmada ROA ve ROE üzerinde etkisi araştırılan bir diğer bağımsız değişken grubu olan makroekonomik göstergelere ilişkin değişkenler ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (TCMB EVDS) üzerinden edinilmiştir. Çalışmada fiyat olarak belirtilen tüm değişkenler Türk Lirası (TL) cinsinden ele alınmıştır. Bu bağlamda TCMB EVDS üzerinden Amerikan Doları (USD) olarak edinilen ihracat ve ithalat değişkenleri ilgili dönemdeki USD kuru verisi ile çarpıldıktan sonra TL'ye dönüştürülmüştür. ROA, ROE ve GSYH değişkenleri oran olduğu için ham halleriyle, SÜE, MEVF, İHTF, TİCF, TUFE ve UFE değişkenleri yüzdelik değerlerle, diğer değişkenler ise doğal logaritmaları alınarak analizlere dahil edilmiştir.

4. METEDOLOJİ

Çalışmada, Türkiye katılım bankacılığı sektörünün aktif karlılığı ve özkaynak karlılığına etki eden içsel faktörler ile makroekonomik göstergelerin tespit edilmesi için ARDL Sınır Testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle, analizlerde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birim kök içerip içermediğinin tespiti ve durağanlık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Değişkenlerin durağanlık düzeyleri belirlendikten sonra ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile aktif karlılığı ve özkaynak karlılığının bağımsız değişkenler ile eşbütünleşme ilişkisi araştırılıp, eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi halinde uzun dönem katsayılar ile uzun dönemli ilişkiler ve hata düzeltme modeli ile de kısa dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. Çalışmanın analizlerinde kullanılan ADF birim kök testi ve ARDL Sınır Testi'nin yapısı aşağıda açıklanmıştır.

4.1. ADF BİRİM KÖK TESTİ

Regresyon modellerinde kullanılan değişkenlerin birim kök içermesi sahte regresyona neden olabilmekte ve bu nedenle kullanılacak model öncesinde serilerin birim kök içerip içermediğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Serinin durağan olması, ortalamasının ve varyansının sabit olduğu anlamına gelmektedir. Bir seride birim kökün varlığı tespit edilirse, bu durum serinin durağan olmadığını göstermektedir (Brooks, 2008: 319 ve Gujurati, 2011: 206'dan akt. Kandemir vd., 2018: 23).

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesinde, literatürde yaygın bir şekilde kullanılmakta olan Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim

kök testinden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan ADF birim kök testi aşağıdaki eşitliğe dayanmaktadır (Gujarati: 2011: 214):

$$\Delta y = \beta_1 + \beta_2 t + \beta_3 y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta y = \beta_1 + \beta_3 y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Yukarıdaki 1 ve 2 numaralı denklemlerde β_1 sabit terimi, $\beta_2 t$ trendi ve ε_t hata terimini göstermektedir (Gujarati, 2011:214-215'ten akt. Çonkar vd., 2018: 5). Çalışmada, serilerin durağanlığı araştırılırken serinin trend içerip içermemesine göre 1 veya 2 numaralı denklemle durağanlık test edilmiştir. Serinin birim kök içermesini, diğer bir ifadeyle serinin durağan olmamasını ifade eden H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda serinin durağanlık düzeyi $I(0)$ olacaktır. H_0 hipotezinin reddedilmemesi durumunda serinin farkı alınarak durağanlık düzeyi tespit edilmiştir. Bu durumda, birinci farkı alındığında birim kök içermeyen serilerin durağanlık düzeyi $I(1)$ olacaktır. Serilere ilişkin gerçekleştirilen ADF birim kök testi sonuçları, bulgular başlığı altında verilmiştir.

4.2. ARDL SINIR TESTİ

Çalışmada, Türkiye katılım bankacılığı sektörünün aktif karlılığı ve özkaynak karlılığına etki eden faktörlerin analizinde ARDL Sınır Testi yaklaşımından yararlanılmıştır. ARDL testinin diğer eşbütünleşme testlerine kıyasla birtakım avantajları bulunmaktadır. Pesaran ve Shin (1999)'dan aktaran Akçay ve Karasoy (2020: 36) bu avantajları şöyle belirtmektedir:

- ARDL modeli, değişkenlerin durağanlık düzeylerinin $I(0)$ ve $I(1)$ şeklinde farklılık gösterdiği durumlarda uygulanabilmektedir.
- ARDL modeli, değişkenlerin farklı optimal gecikme uzunluklarına sahip olmasına izin vermektedir.
- ARDL modeli ile gerçekleştirilen eşbütünleşme analizinde uzun ve kısa dönem katsayılar aynı modelle tahmin edilebilmektedir.
- ARDL modeli, frekansı düşük değişkenler için sağlam sonuçlar üretebilmektedir.

Çalışmada değişkenlere gerçekleştirilen ADF birim kök testi ile elde edilen durağanlık sonuçları, değişkenlerin durağanlık düzeylerinin $I(0)$ ve $I(1)$ olduğu durumlarda uygulanabilen ARDL modelinin kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Bu

ve yukarıda belirtilen diğer avantajlarından dolayı değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi formül 3 ve formül 4'te (Pesaran ve Shin, 1999: 372) verilen ARDL yaklaşımı ile araştırılmıştır:

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t \sum_{i=1}^p \theta_i y_{t-i} + \beta' x_t + \sum_{i=0}^{q-1} \beta^{*'} \Delta x_{t-i} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta x_t = P_1 \Delta x_{t-1} + P_2 \Delta x_{t-2} + \dots + P_s \Delta x_{t-s} + \varepsilon_i \quad (4)$$

Yukarıdaki formüller ile gerçekleştirilen ARDL testi ile elde edilen F istatistik değerine değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığına karar verildikten sonra, formül 5'te (Kayral, 2020: 276) yer alan eşitlik ile modelin uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir:

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_1 y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{2i} \Delta x_{t-i} + \varepsilon_i \quad (5)$$

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \alpha_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_{2i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \Delta x_{t-i} + \varepsilon_i \quad (6)$$

Modelin uzun dönem katsayıları tahmin edildikten sonra, formül 6'da (Kayral, 2020:276) hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiler incelenmiştir. Analizler sonucu elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

5. BULGULAR

Çalışmada öncelikle değişkenlerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla her bir değişken için birim kök testleri yapılmıştır. Bu bağlamda, Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile değişkenlerin durağanlık düzeyleri tespit edilmiştir. İkinci aşamada değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile incelenmiştir. Eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmesi durumunda ARDL Sınır Testi ile elde edilen sonuçlarda uzun dönemli ilişkinin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığı incelenmiş ve ayrıca söz konusu uzun dönemli ilişkilerin katsayıları değerlendirilmiştir. ARDL Hata Düzeltme Modeli ile de değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkilerin varlığı ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişkiye sahip olup olmadıkları analiz edilmiştir.

5.1. BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI

Çalışmada değişkenlerin Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile tespit edilen durağanlık düzeyleri Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy (t-istatistiği)	Birinci Fark (t- istatistiği)	Kritik Değer	Durağanlık Düzeyi
ROA	-2,183	-5.433	-2.976	I(1)
ROE	-1.439	-5.966	-2.976	I(1)
NNB	-3.515	-5.989	-3.557	I(1)
TFV	-7.081	-	-3.548	I(0)
KİA	-5.792	-	-2.951	I(0)
TKF	-1.588	-6.416	-3.552	I(1)
ALK	0.193	-5.471	-2.954	I(1)
TFY	-4.605	-	-3.552	I(0)
KİY	-1.990	-5.752	-2.954	I(1)
TTF	-2.544	-4.557	-3.552	I(1)
PER	-1.301	-5.490	-2.954	I(1)
SUB	-1.111	-5.625	-2.954	I(1)
USD	-3.247	-5.962	-3.552	I(1)
EURO	-1.884	-5.612	-3.552	I(1)
XAU	-2.885	-5.091	-3.587	I(1)
GSYH	-2.850	-7.403	-3.568	I(1)
SÜE	-5.583	-	-3.548	I(1)
GUVR	-4.155	-	-2.951	I(0)
GUVF	-1.999	-3.627	-2.960	I(1)
İHR	-2.501	-7.791	-2.954	I(1)
İTH	-1.136	-3.773	-3.595	I(1)
MEVF	-3.355	-4.718	-3.568	I(1)
İHTF	-1.833	-4.672	-2.951	I(1)
TİCF	-2.606	-4.290	-2.954	I(1)
TUFE	-4.886	-	-3.548	I(0)
UFE	-3.743	-	-3.548	I(0)

Değişkenlerde birim kök varlığı araştırılırken, her bir değişkene ilişkin serinin grafiği yardımıyla seride trend olup olmadığı incelenmiş ve ayrıca, yalnızca sabitli ve hem sabitli hem trendli modellerin hangisinde Schwarz bilgi kriteri değerinin daha küçük gerçekleştiği gözlenmiştir. Durağanlık testleri gerçekleştirilirken bu gözlemlere göre yalnızca sabitli veya hem sabitli hem trendli model seçimi yapılmıştır.

Tablo 12'deki ADF birim kök testi sonuçları %5 anlamlılık düzeyindeki sonuçları göstermektedir. Buna göre, çalışmada karlılık göstergeleri olarak ele alınan ROA ve ROE değişkenleri seviye hallerinde birim kök içermekte iken, birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. Buna göre, ROA ve ROE değişkenlerinin durağanlık düzeyleri I(1) olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada ROA ve ROE değişkenleri ile ilişkisi araştırılmak üzere katılım bankacılığı sektörü içsel değişkenleri olarak ele alınan TFV, KİA ve TFY değişkenlerinin seviye hallerinde durağan olduğu, diğer bir ifadeyle bu dört değişkenin durağanlık düzeyinin $I(0)$ olduğu tespit edilirken; NBB, TKF, ALK, KİY, TTF, PER ve SUB değişkenlerinin seviye hallerinde birim kök içerdiği, birinci farkları alındığında ise durağan hale geldiği ve bu durumda durağanlık düzeylerinin $I(1)$ olduğu tespit edilmiştir.

ROA ve ROE değişkenleri ile ilişkisi araştırılmak üzere ele alınan makroekonomik göstergeleri oluşturan değişkenler için gerçekleştirilen ADF birim kök testi sonuçları ise, GUVR, TUF ve UFE değişkenlerinin seviye hallerinde durağan olduğunu, diğer bir ifadeyle durağanlık düzeylerinin $I(0)$ olduğunu; USD, EURO, XAU, GSYH, SÜE, GUVF, İHR, İTH, MEVF, İHTF ve TİCF değişkenlerinin seviye hallerinde birim kök içerdiğini, birinci farkları alındığında ise durağan hale geldiğini ve bu durumda bu değişkenlerin durağanlık düzeylerinin $I(1)$ olduğunu göstermektedir.

5.2. ARDL SINIR TESTİ SONUÇLARI

Çalışmada katılım bankacılığı sektörü içsel faktörleri ve makroekonomik göstergeler olarak ele alınan değişkenlerin ROA ve ROE değişkenleri ile eşbütünleşme ilişkisi ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile ele alınmıştır. Bu bağlamda hem ROA değişkeni hem ROE değişkeni ayrı ayrı bağımlı değişken olacak şekilde modeller kurulmuştur.

İçsel faktörler olarak ele alınan değişkenler ile kurulan modellerde, banka bilançosunun aktifinde yer alan değişkenler ile bir grup oluşturulup bu değişkenler modele bağımsız değişken olarak dahil edilirken, bilançonun pasifinde yer alan değişkenler ile ayrı bir bağımsız değişken grubu oluşturulmuştur. Buna göre, içsel faktörler ile kurulan ilk modelde NNB, TFV, KİA ve TKF değişkenleri bağımsız değişken olarak modele dahil edilip ROA değişkeni ile eşbütölüşme ilişkisi araştırılmış, ikinci modelde de aynı değişkenler modele bağımsız değişken olarak dahil edilerek ROE değişkeni ile eşbütölüşme ilişkisi araştırılmıştır. Benzer şekilde kurulan üçüncü ve dördüncü modelde, ALK, TFY, KİY ve TTF değişkenleri modele bağımsız değişken olarak dahil edilerek ROA ve ROE değişkenleri ile eşbütölüşme ilişkisi araştırılmıştır. İçsel faktörler ile kurulan ve ROA ve ROE değişkenlerinin bağımsız değişkenlerini oluşturduğu diğer iki modelde ise PER ve SUB değişkenleri modellere bağımsız

değişkenler olarak dahil edilerek bu değişkenlerin ROA ve ROE ile eşbütünlüşme ilişkisi araştırılmıştır.

Makroekonomik göstergeler olarak ele alınan değişkenler ile hem ROA hem ROE değişkeni için 6 ayrı ARDL modeli kurulmuştur. Burada modellere dahil edilen bağımsız değişkenlerin gruplandırmasında TCMB EVDS’de yer alan gruplandırma baz alınmıştır. Buna göre kurulan modellerde, üretim grubunda yer alan GSYH ve SÜE değişkenleri ile bir bağımsız değişken seti, anketler grubunda yer alan GUVR ve GUVF değişkenleri ile bir bağımsız değişken seti, dış ticaret istatistikleri grubunda yer alan İHR ve İTH değişkenleri ile bir bağımsız değişken seti, faiz istatistikleri grubunda yer alan MEVF, İHTF ve TİCF değişkenleri ile bir bağımsız değişken seti ve fiyat endeksleri grubunda yer alan TUFİ ve UFE değişkenleri ile bir bağımsız değişken seti oluşturulmuştur. Buna yalnızca USD, EURO ve XAU değişkenlerinin bir arada ele alındığı gruplandırma istisna olmuştur. Buna göre, kurlar grubunda yer alan USD ve EURO değişkenlerinden oluşan bağımsız değişken setine altın verileri grubunda yer alan XAU değişkeni de eklenerek bir bağımsız değişken seti oluşturulmuştur.

Gerek içsel faktörler gerekse makroekonomik göstergeler ile oluşturulan bağımsız değişken setleri ile gerçekleştirilen ARDL Sınır Testi sonuçları ROA ve ROE bağımlı değişkenleri için Tablo 13 ve Tablo 14’te ayrı ayrı verilmiştir.

Tablo 13. ROA Bağımlı Değişkeni İçin ARDL Sınır Testi Sonuçları

Model	Bağımsız Değişkenler	Maks. Gecikme Sayısı	F-İstatistiği	Kritik Değer	Eşbütünlüşme İlişkisi
Model 1	NKB, TFV, KİA, TKF	4	5.148986	3.49**	Var
Model 2	ALK, TFY, KİY, TTF	4	4.148427	3.49**	Var
Model 3	PER, SUB	4	4.840854	3.87**	Var
Model 4	USD, EURO, XAU	4	7.171239	3.67**	Var
Model 5	GSYH, SÜE	4	3.615093	3.35*	Var
Model 6	GUVR, GUVF	4	1.157760	3.35*	Yok
Model 7	İHR, İTH	4	1.853964	3.35*	Yok
Model 8	MEVF, İHTF, TİCF	4	6.044690	3.67**	Var
Model 9	TUFİ, UFE	4	11.76811	5.85**	Var

** işareti %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değeri, * işareti %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değeri göstermektedir.

Tablo 13’te yer alan ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, ROA değişkenin bağımlı değişken olarak ele alındığı Model 1, Model 2, Model 3, Model 4, Model 8 ve Model 9’da %5 anlamlılık düzeyinde eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı tespit edilmişken,

Model 5’te ise %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 14. ROE Bağımlı Değişkeni İçin ARDL Sınır Testi Sonuçları

Model	Bağımsız Değişkenler	Maks. Gecikme Sayısı	F-İstatistiği	Kritik Değer	Eşbütünleşme İlişkisi
Model 10	NNB, TFV, KİA, TKF	4	3.128396	3.09*	Var
Model 11	ALK, TFY, KİY, TTF	4	1.058920	3.09*	Yok
Model 12	PER, SUB	4	3.039941	3.35*	Yok
Model 13	USD, EURO, XAU	4	7.713549	3.67**	Var
Model 14	GSYH, SÜE	4	6.289870	3.87**	Var
Model 15	GUVR, GUVF	4	0.495981	3.35*	Yok
Model 16	İHR, İTH	4	2.261873	3.35*	Yok
Model 17	MEVF, İHTF, TİCF	4	1.358486	3.20*	Yok
Model 18	TUFE, UFE	4	1.310466	3.35*	Yok

** işareti %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değeri, * işareti %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değeri göstermektedir.

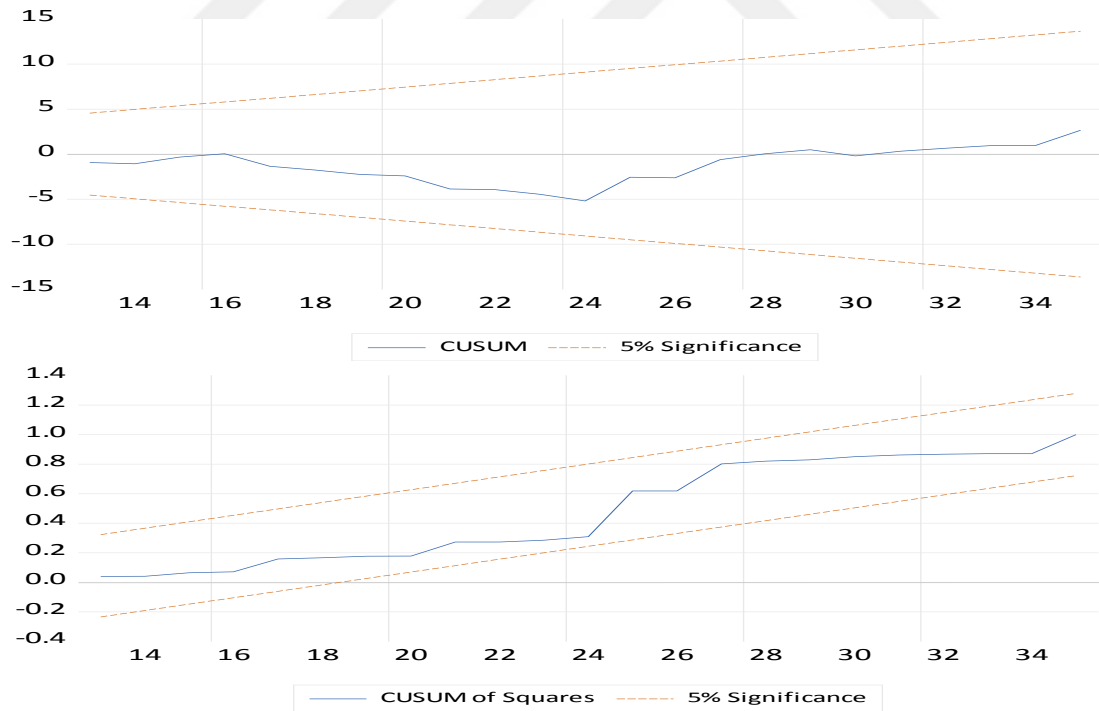
Tablo 14’te yer alan ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, ROE değişkenin bağımlı değişken olarak ele alındığı Model 13 ve Model 14’te %5 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmişken, Model 10’da ise %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilen modellerin uzun dönem katsayı ve olasılık değerleri ile hata düzeltme modelinden elde edilen kısa dönem katsayı ve olasılık değerleri aşağıda her bir model için ayrı tablolarda verilmiştir. Tablolarda ayrıca kurulan model için tanı (diagnostic) test sonuçları da yer almaktadır. Her bir model için elde edilen CUSUM ve CUSUM Squares grafikleri ise ilgili modele ait tablodan sonra verilmiştir.

Tablo 15. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:1

ARDL (2, 0, 1, 1, 1), Bağımlı Değişken: ROA		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
NNB	-0.006983	0.6848
TFV	1.076602	0.0309
KİA	-0.013784	0.1431
TKF	0.036669	0.0355
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(ROA(-1))	0.371140	0.0257
D(TFV)	0.121077	0.7167
D(KİA)	-0.002965	0.7031
D(TKF)	-0.013938	0.6611
ECM(-1)	-1.297228	0.0000
Tanı Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.7834
Normallik Testi		0.9301
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.4926
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.1761

Şekil 1. CUSUM-CUSUM Squares: Model 1

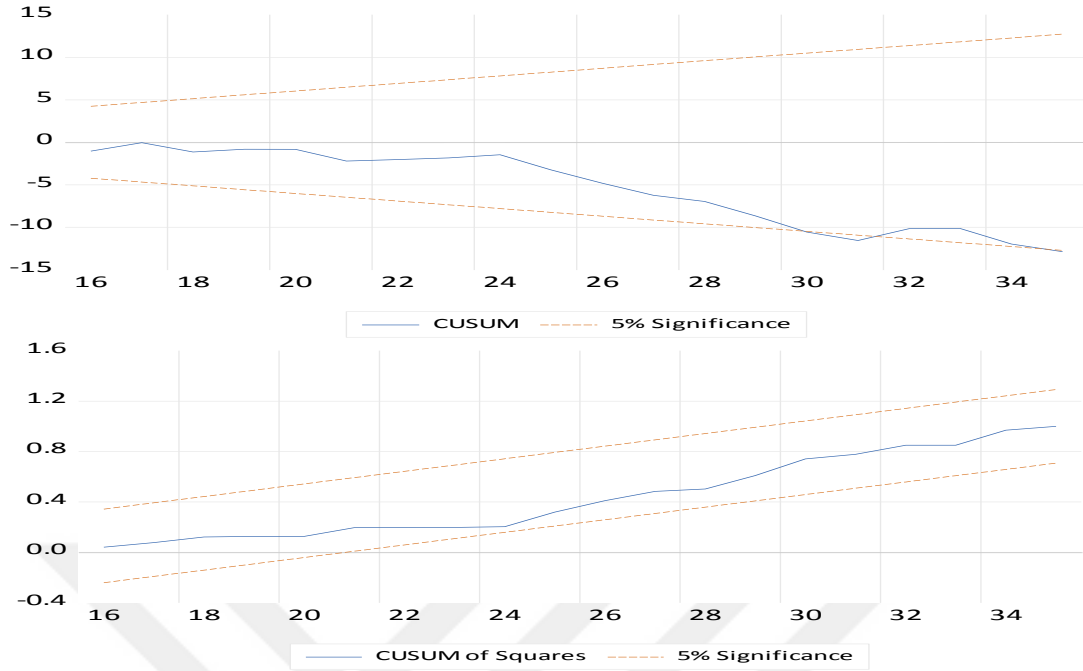
Tablo 15’te Model 1 için ARDL uzun dönem katsayıları incelendiğinde, aktif karlılığının (ROA) yalnızca türev finansal varlıklar (TFV) ile uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre, TFV değişkenindeki %1’lik artış uzun dönemde ROA’yı uzun dönemde %1,076

artırmaktadır. Diğer değişkenlere ait uzun dönem katsayıları incelendiğinde; nakit değerlerdeki %1’lik artışın ROA’yı %0,006 azalttığı, kiralama işlemlerinden alacaklardaki %1’lik artışın ROA’yı %0,013 azalttığı ve toplam kullandırılan fonlardaki %1’lik artışın ROA’yı %0,036 artırdığı ancak bu sonuçların istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Kısa dönemli katsayılar ve olasılık değerlerine bakıldığında ise, ROA’nın kısa dönemde yalnızca kendi bir gecikmeli değeri ile istatistiki olarak anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Hata düzeltme modelinin katsayısı ise istatistiki olarak anlamlı ve -1,297 değerinde gerçekleşmiştir. Bu durum, kısa dönemde değişkenlerde meydana gelen bir şokun etkisinin 1 dönemden daha kısa sürede kaybolduğunu göstermektedir. Model 1, tanı testlerinin tamamını sağlamaktadır.

Tablo 16. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:2

ARDL (1, 3, 2, 1, 0), Bağımlı Değişken: ROA		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
ALK	0.047878	0.3259
TFY	1.527280	0.1615
KİY	-0.311733	0.4767
TTF	0.021918	0.5760
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(ALK)	0.074348	0.0616
D(ALK(-1))	0.003450	0.9189
D(ALK(-2))	-0.057852	0.0784
D(TFY)	0.449897	0.3367
D(TFY(-1))	-1.101221	0.0339
D(KİY)	-1.132531	0.0118
ECM(-1)	-0.909071	0.0000
Tam Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.4808
Normallik Testi		0.3289
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.4613
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.7441

Şekil 2. CUSUM-CUSUM Squares: Model 2

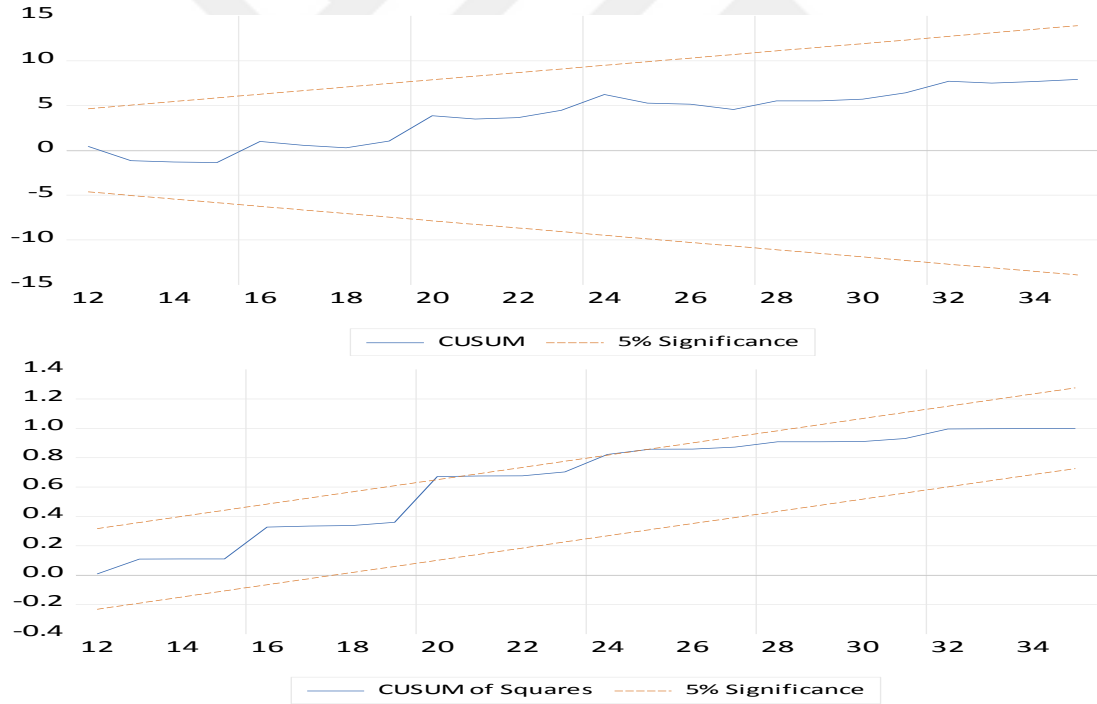

Tablo 16’da Model 2 için ARDL uzun dönem katsayıları incelendiğinde, katsayıların hiçbirinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu durum, ROA’nın alınan krediler, türev yükümlülükler, kiralama işlemlerinden yükümlülükler ve toplam toplanan fonlar ile uzun dönemli bir ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Kısa dönem katsayılara bakıldığında ise, ROA’nın alınan krediler ile %10 anlamlılık düzeyinde, türev yükümlülükler ve kiralama işlemlerinden yükümlülükler ile %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna göre, ROA, alınan kredilerdeki artıştan aynı dönemde olumlu etkilenirken, iki dönem önceki artıştan olumsuz etkilenmekte, türev yükümlülüklerdeki bir dönem önceki artıştan ve kiralama işlemlerinden yükümlülüklerdeki artıştan aynı dönemde olumsuz etkilenmektedir. Hata düzeltme modelinin katsayısı ise, istatistiki olarak anlamlı ve -0,909 değerinde gerçekleşmiştir. Bu durum, kısa dönemde değişkenlerde meydana gelen bir şokun etkisinin 1 dönemden biraz daha uzun bir (1/0,909) sürede kaybolduğunu göstermektedir. Model 2, tanı testlerinden yalnızca CUSUM testini sağlamamakla birlikte CUSUM Squares ve diğer tanı testlerinin tamamını sağlamaktadır.

Tablo 17. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:3

ARDL (4, 0, 0), Bağımlı Değişken: ROA		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
PER	-0.067152	0.2295
SUB	0.023370	0.2294
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(ROA(-1))	-0.593772	0.0000
D(ROA(-2))	-0.669073	0.0000
D(ROA(-3))	-0.537503	0.0001
ECM(-1)	-0.406750	0.0001
Tanı Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.0497
Normallik Testi		0.9964
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.0981
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.0634

Şekil 3. CUSUM-CUSUM Squares: Model 3

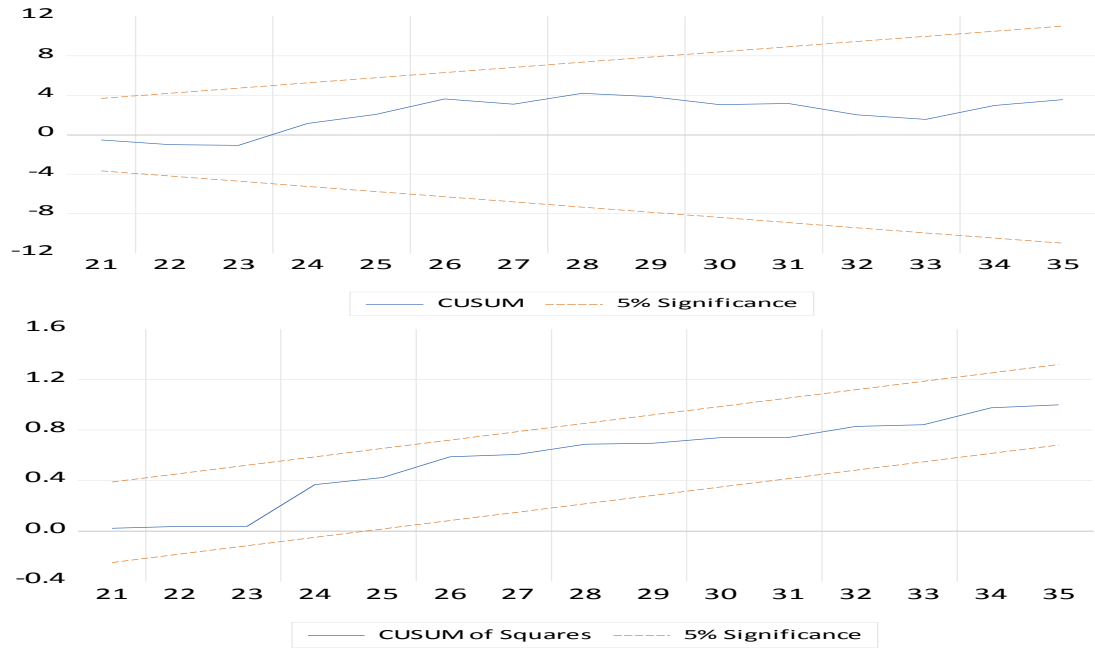

Tablo 17’de Model 3 için ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, uzun dönem katsayıları anlamsızdır ve modelin tanı testlerinden RAMSEY Reset Testi’ni geçemediği görülmektedir.

Tablo 18. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:4

ARDL (4, 3, 3, 2), Bağımlı Değişken: ROA		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
USD	0.023496	0.0742
EURO	-0.013811	0.3225
XAU	-0.008545	0.0833
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(ROA(-1))	-0.239874	0.0776
D(ROA(-2))	-0.444181	0.0009
D(ROA(-3))	-0.414126	0.0029
D(USD)	0.026464	0.0459
D(USD(-1))	-0.055421	0.0003
D(USD(-2))	-0.025688	0.0517
D(EURO)	-0.023716	0.0664
D(EURO(-1))	0.059704	0.0002
D(EURO(-2))	0.036703	0.0219
D(XAU)	0.001143	0.8750
D(XAU(-1))	0.011204	0.1413
ECM(-1)	-1.010238	0.0000
Tam Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.4675
Normallik Testi		0.4062
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.0541
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.7331

Şekil 4. CUSUM-CUSUM Squares: Model 4

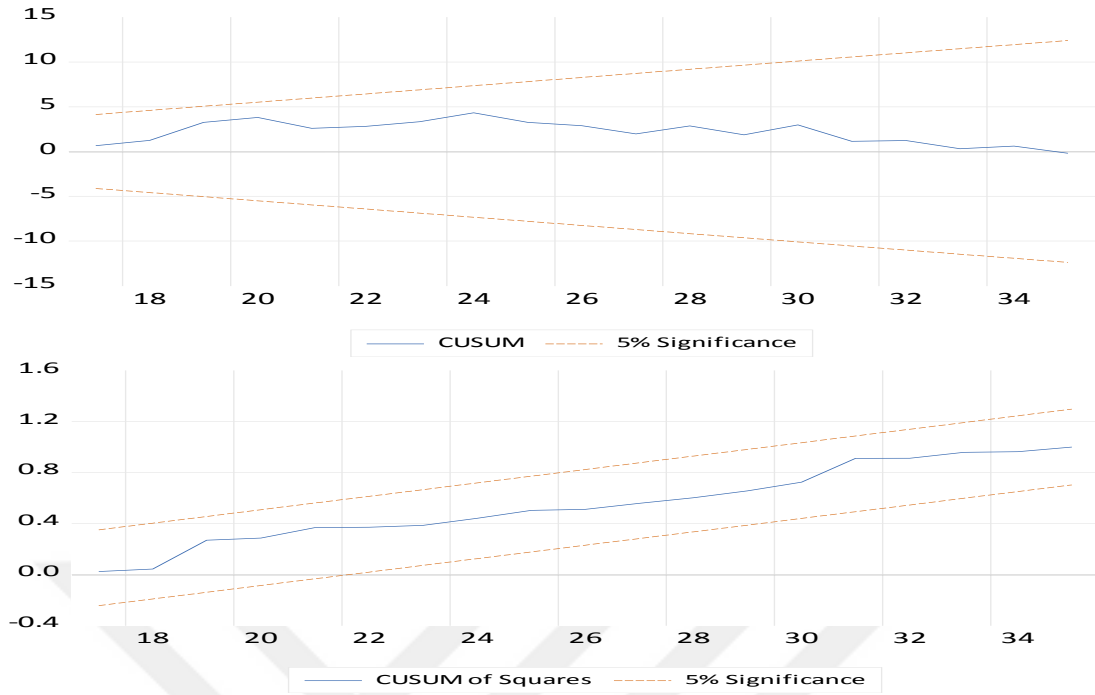

Tablo 18’de Model 4 için ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, ROA’nın uzun dönemde USD kuru ve altın fiyatları ile %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre, USD kurundaki %1’lik artış ROA’yı %0,023 artırmakta iken, altın fiyatlarındaki %1’lik artış ROA’yı %0,008 azaltmaktadır. Kısa dönem katsayılarına bakıldığında ise, ROA’nın hem USD kuru hem Euro kuru ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu ancak kısa dönemde altın fiyatları ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Buna göre, ROA, USD kurundaki artıştan aynı dönemde olumlu etkilenirken, bir ve iki dönem önceki artıştan olumsuz etkilenmekte, Euro kurundaki artıştan ise aynı dönemde olumsuz etkilenirken bir ve iki dönem önceki artıştan olumlu etkilenmektedir. Hata düzeltme modelinin katsayısı ise, istatistiki olarak anlamlı ve -1,01 değerinde gerçekleşmiştir. Bu durum, kısa dönemde değişkenlerde meydana gelen bir şokun etkisinin neredeyse aynı dönemde (1/1,01) kaybolduğunu göstermektedir. Model 4, tanı testlerinin tamamını sağlamaktadır.

Tablo 19. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:5

ARDL (4, 3, 2), Bağımlı Değişken: ROA		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
GSYH	-0.031226	0.4412
SÜE	0.014160	0.0687
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(ROA(-1))	-0.086771	0.6500
D(ROA(-2))	0.062182	0.7382
D(ROA(-3))	0.286461	0.0734
D(GSYH)	-0.015478	0.0364
D(GSYH(-1))	0.027302	0.0001
D(GSYH(-2))	0.011884	0.0086
D(SÜE)	0.014086	0.0220
D(SÜE(-1))	-0.026436	0.0006
ECM(-1)	-0.766247	0.0006
Tanı Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.2461
Normallik Testi		0.1220
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.7714
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.7182

Şekil 5. CUSUM-CUSUM Squares: Model 5

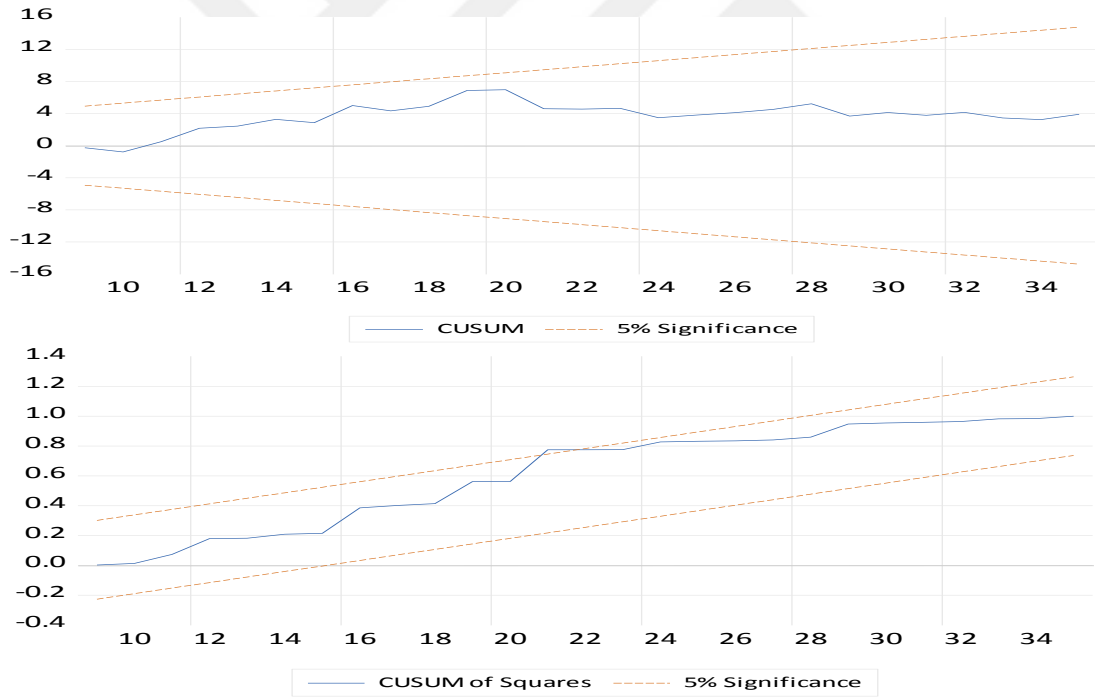

Tablo 19’da Model 5 için ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, ROA’nın uzun dönemde sanayi üretim endeksi ile %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişkisi bulunurken, GSYH büyüme oranı ile uzun dönemli bir ilişkisi bulunmamaktadır. Uzun dönemde, sanayi üretim endeksinde meydana gelen %1’lik artış ROA’yı %0,014 artırmaktadır. Kısa dönem katsayıları ise, ROA’nın hem GSYH büyüme oranı ile hem sanayi üretim endeksi ile ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Buna göre, ROA, GSYH büyüme oranındaki artıştan aynı dönemde olumsuz etkilenirken, bir ve iki dönem önceki artıştan olumlu etkilenmekte, sanayi üretim endeksindeki artıştan ise aynı dönemde olumlu etkilenirken bir dönem önceki artıştan olumsuz etkilenmektedir. Modelin hata düzeltme katsayısı, istatistiki olarak anlamlı ve -0,766 değerinde gerçekleşmiştir. Bu durum, kısa dönemde değişkenlerde meydana gelen bir şokun etkisinin 1,3 dönem sonra ($1/0,766$) kaybolduğunu göstermektedir. Model 5, tanı testlerinin tamamını sağlamaktadır.

Tablo 20. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:8

ARDL (1, 1, 1, 0), Bağımlı Değişken: ROA		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
MEVF	-0.029260	0.6207
İHTF	0.096242	0.1450
TİCF	-0.062507	0.3484
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(MEVF)	-0.110915	0.0225
D(İHTF)	0.156328	0.0001
ECM(-1)	-0.996083	0.0000
Tanı Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.8922
Normallik Testi		0.5793
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.7176
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.0525

Şekil 6. CUSUM-CUSUM Squares: Model 8

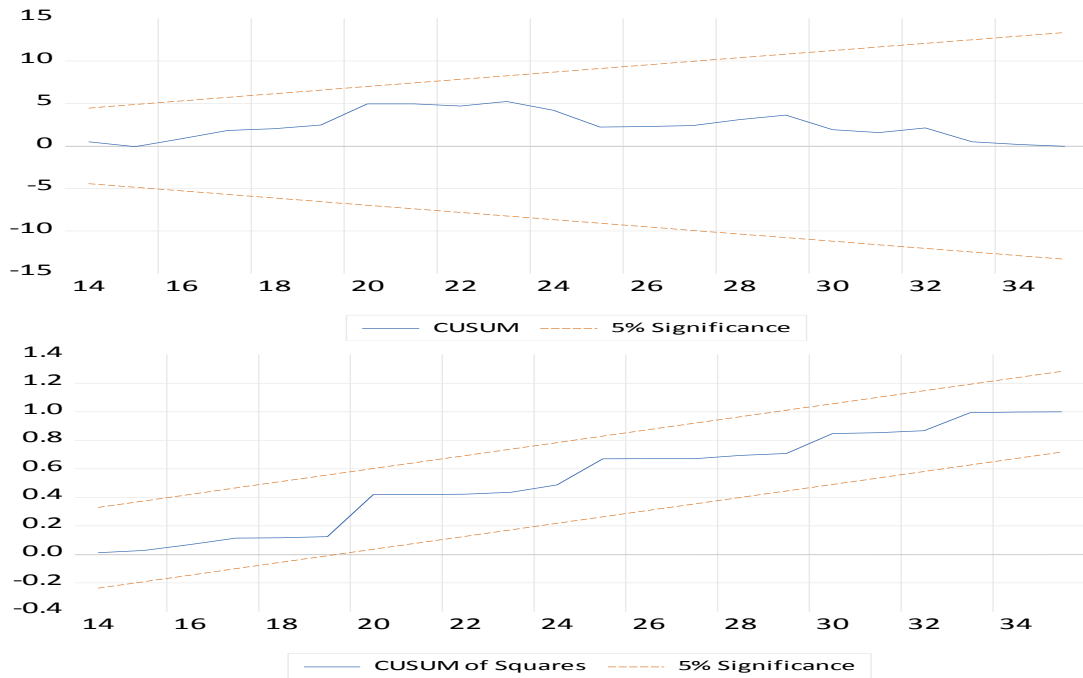
Tablo 20’de Model 8 için ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, ROA’nın uzun dönemde mevduat faizi oranı, ihtiyaç kredisi faiz oranı ve ticari kredi faiz oranı ile bir ilişkisi bulunmamaktadır. Kısa dönem katsayıları ise, ROA’nın mevduat faizi oranı ve ihtiyaç kredisi faiz oranı ile ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Buna göre, ROA, mevduat faiz oranındaki artıştan aynı dönemde olumsuz etkilenirken, ihtiyaç kredisi faiz oranındaki artıştan aynı dönemde olumlu etkilenmektedir. Modelin hata düzeltme katsayısı, istatistiki olarak anlamlı ve -0,996 değerinde gerçekleşmiştir. Bu durum, kısa

dönemde değişkenlerde meydana gelen bir şokun etkisinin neredeyse aynı dönemde (1/0,996) kaybolduğunu göstermektedir. Model 8, tanı testlerinin tamamını sağlamaktadır.

Tablo 21. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:9

ARDL (1, 1, 3), Bağımlı Değişken: ROA		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
TUFE	-0.101789	0.4117
UFE	0.026550	0.5456
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(TUFE)	0.104783	0.0056
D(UFE)	-0.038336	0.0307
D(UFE(-1))	-0.009773	0.4743
D(UFE(-2))	0.027075	0.0413
ECM(-1)	-0.805636	0.0000
Tanı Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.2411
Normallik Testi		0.6189
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.8941
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.3214

Şekil 7. CUSUM-CUSUM Squares: Model 9

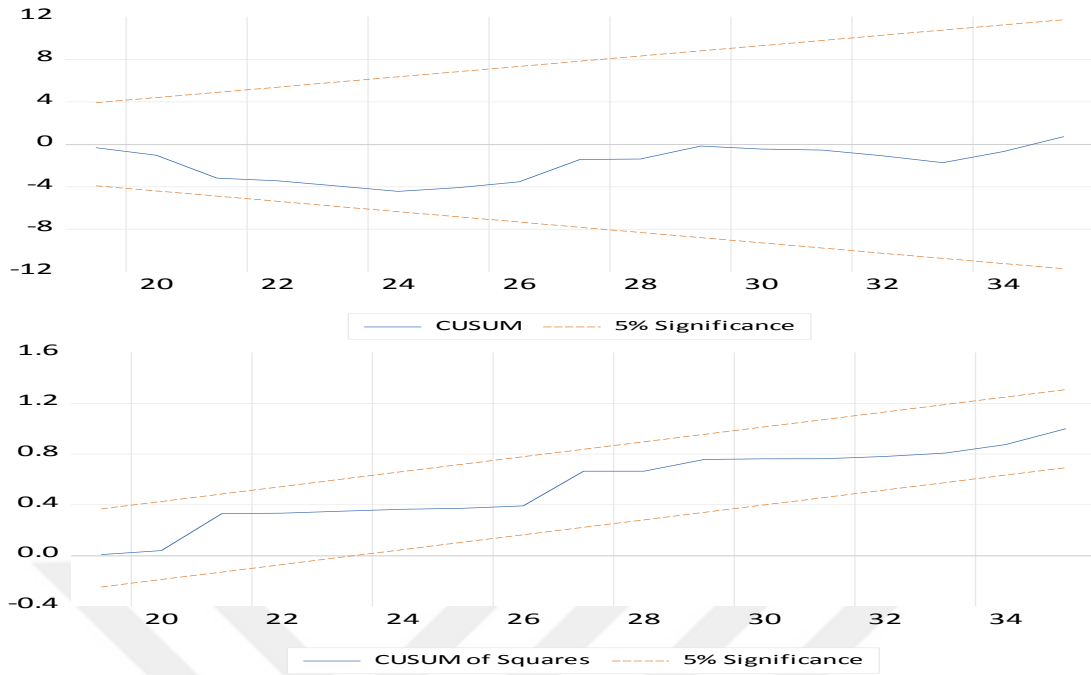
Tablo 21’de Model 9 için ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, ROA’nın uzun dönemde TÜFE ve ÜFE ile bir ilişkisi bulunmamaktadır. Kısa dönem katsayıları ise,

ROA'nın TÜFE ve ÜFE ile ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Buna göre, ROA, TÜFE'deki artıştan aynı dönemde olumlu etkilenirken, ÜFE'deki artıştan aynı dönemde olumsuz etkilenmektedir. Modelin hata düzeltme katsayısı, istatistiki olarak anlamlı ve -0,805 değerinde gerçekleşmiştir. Bu durum, kısa dönemde değişkenlerde meydana gelen bir şokun etkisinin 1,24 dönemde (1/0,805) kaybolduğunu göstermektedir. Model 9, tanı testlerinin tamamını sağlamaktadır.

Tablo 22. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:10

ARDL (3, 2, 2, 2, 1), Bağımlı Değişken: ROE		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
NNB	-0.988993	0.0336
TFV	36.83774	0.0021
KİA	-0.507346	0.0041
TKF	0.761695	0.0176
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(ROE(-1))	0.316937	0.0959
D(ROE(-2))	-0.238602	0.0890
D(NNB)	-0.677814	0.0420
D(NNB(-1))	0.662033	0.0537
D(TFV)	-7.399308	0.1841
D(TFV(-1))	-30.04001	0.0114
D(KİA)	0.098181	0.3906
D(KİA(-1))	0.414549	0.0241
D(TKF)	-0.403758	0.3424
ECM(-1)	-1.550697	0.0001
Tanı Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.2770
Normallik Testi		0.1605
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.6156
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.3805

Şekil 8. CUSUM-CUSUM Squares: Model 10

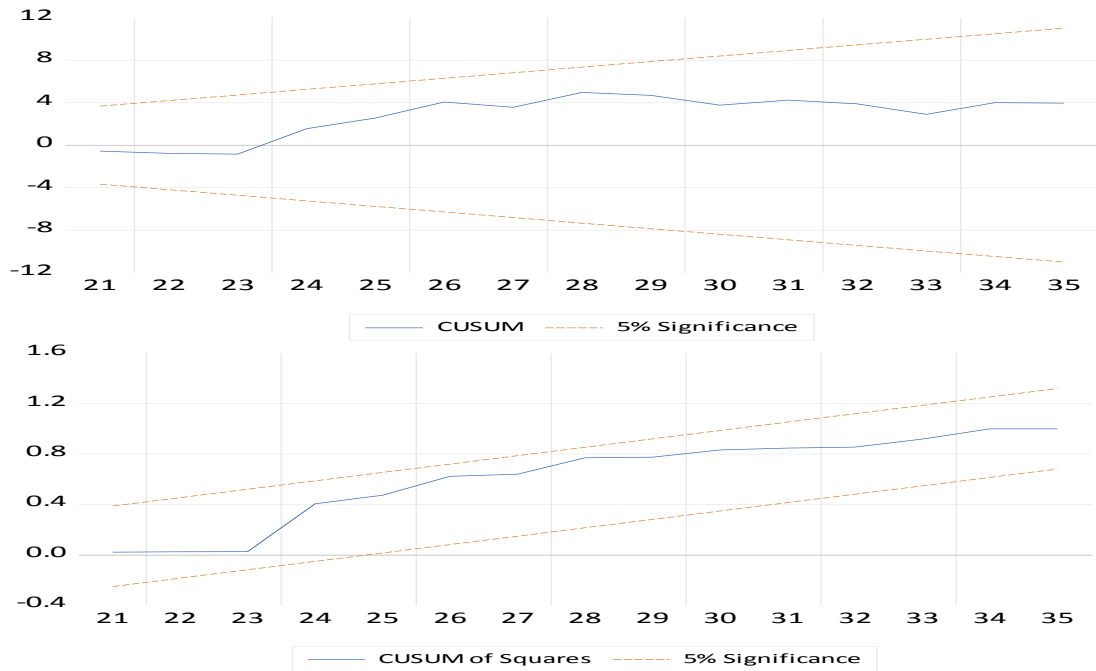

Tablo 22’de Model 10 için ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, ROE’nın uzun dönemde nakit değerler, türev varlıklar, kiralama işlemlerinden alacaklar ve toplam kullandırılan fonlar ile %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre, nakit değerlerdeki ve kiralama işlemlerindeki %1’lik artış ROE’yi sırasıyla %0,98 ve %0,50 azaltmaktadır. Türev varlıklardaki ve toplam kullandırılan fonlardaki %1’lik artış ise ROE’yi sırasıyla %36,83 ve %0,76 artırmaktadır. Kısa dönem katsayıları ise, ROE’nin nakit değerler, türev varlıklar ve kiralama işlemlerinden alacaklar ile ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Buna göre, ROE, nakit değerlerdeki artıştan aynı dönemde olumsuz etkilenirken, bir dönem önceki artıştan olumlu etkilenmekte, türev varlıklardaki ve kiralama işlemlerinden alacaklardaki bir dönem önceki artıştan olumsuz etkilenmektedir. Modelin hata düzeltme katsayısı, istatistiki olarak anlamlı ve -1,550 değerinde gerçekleşmiştir. Bu durum, kısa dönemde değişkenlerde meydana gelen bir şokun etkisinin yaklaşık 0,65 dönemde (1/1,550) kaybolduğunu göstermektedir. Model 10, tanı testlerinin tamamını sağlamaktadır.

Tablo 23. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:13

ARDL (4, 3, 3, 2), Bağımlı Değişken: ROE		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
USD	0.146895	0.1440
EURO	-0.090332	0.4500
XAU	-0.034867	0.4151
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(ROE(-1))	-0.022998	0.8741
D(ROE(-2))	-0.310722	0.0155
D(ROE(-3))	-0.409514	0.0025
D(USD)	0.295750	0.0514
D(USD(-1))	-0.639084	0.0003
D(USD(-2))	-0.261484	0.0740
D(EURO)	-0.232122	0.1155
D(EURO(-1))	0.685505	0.0001
D(EURO(-2))	0.465985	0.0128
D(XAU)	0.038237	0.6365
D(XAU(-1))	0.177326	0.0459
ECM(-1)	-1.292694	0.0000
Tam Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.2435
Normallik Testi		0.2393
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.0026
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.6873

Şekil 9. CUSUM-CUSUM Squares: Model 13

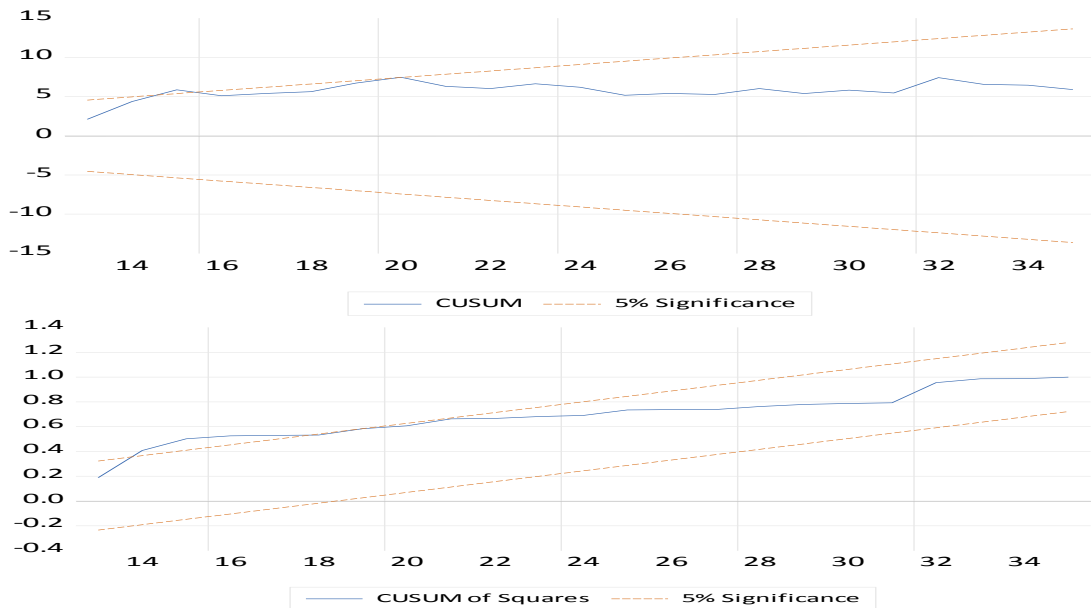

Tablo 23'te Model 13 için ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, ROE'nin uzun dönemde USD kuru, Euro kuru ve altın fiyatları ile anlamlı bir ilişkisi bulunmamaktadır. Kısa dönem katsayılarına bakıldığında ise, ROE'nin USD kuru, Euro kuru ve altın fiyatları ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu, hata düzeltme modelinin katsayısının istatistiki olarak anlamlı ve -1,29 değerinde gerçekleştiği görülmekle birlikte; model Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi'ni geçememiştir.

Tablo 24. ARDL Uzun Dönem ve Kısa Dönem Sonuçları: Model:14

ARDL (1, 3, 2)		
Uzun Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
GSYH	-0.260605	0.5843
SÜE	0.182739	0.0339
Kısa Dönem		
Değişkenler	Katsayı	p-değeri
D(GSYH)	-0.151965	0.0688
D(GSYH(-1))	0.263029	0.0000
D(GSYH(-2))	0.082477	0.1232
D(SÜE)	0.175215	0.0161
D(SÜE(-1))	-0.297766	0.0015
ECM(-1)	-0.792091	0.0000
Tanı Testleri		p-değeri
RAMSEY Reset Testi		0.4995
Normallik Testi		0.0019
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi		0.3832
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi		0.4283

Şekil 10. CUSUM-CUSUM Squares: Model 14

Tablo 24’te Model 14 için ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, ROE’nin uzun dönemde sanayi üretim endeksi ile anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre, sanayi üretim endeksindeki %1’lik artış ROE’yi %0,18 artırmaktadır. Kısa dönem katsayıları ise, ROE’nin hem GSYH büyüme oranı hem de sanayi üretim endeksi ile ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Buna göre, ROE, GSYH büyüme oranındaki artıştan aynı dönemde olumsuz etkilenirken, bir ve iki dönem önceki artıştan olumlu etkilenmekte, sanayi üretim endeksindeki artıştan ise aynı dönemde olumlu etkilenirken bir dönem önceki artıştan olumsuz etkilenmektedir. Modelin hata düzeltme katsayısı, istatistiki olarak anlamlı ve -0,792 değerinde gerçekleşmiştir. Bu durum, kısa dönemde değişkenlerde meydana gelen bir şokun etkisinin 1,26 dönemde (1/0,792) kaybolduğunu göstermektedir. Model 14, normallik, CUSUM ve CUSUM Squares testlerini geçememiştir.

Literatürde bankaların karlılığıyla ilişkili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında; Hassan ve Bashir (2005)’in toplam kredilerin karlılığı arttırdığı sonucunu elde etmiştir. Taşkın (2011)’in içsel faktörlerin karlılığı etkilediği sonucunu elde etmiştir. Işık vd. (2017)’nin ekonomik büyümenin karlılığı etkilediği sonucunu elde etmiştir. Setyawati vd. (2017)’nin enflasyon oranının karlılığı etkilediği sonucunu elde etmiştir. Chokri ve Anis (2018)’in ekonomik büyümenin karlılığı etkilediği sonucunu elde etmiştir. Sarıdoğan (2020)’nin ekonomik büyüme ve toplam mevduatın karlılığı etkilediği sonucunu elde etmiştir. Konak ve Ergenoğlu (2021)’in ekonomik büyümenin karlılığı etkilediği sonucunu elde etmiştir. Bu çalışmada da elde edilen bulgular literatürde yer alan söz konusu çalışmalarla benzerlik gösterir niteliktedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Türkiye’de katılım bankacılığı sektörünün aktif karlılığı ve özkaynak karlılığına kısa ve uzun dönemde etki eden içsel faktörler ve makroekonomik göstergelerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Katılım bankacılığı, faizsizlik prensibi ile bankacılık faaliyetlerinin gerçekleştiren ve İslami kurallara uygun bir şekilde fon toplayıp topladığı fonları aynı kurallar çerçevesinde kullandıran bir sektördür. Katılım bankaları, topladığı fonları kullandırırken paranın değil reel olarak tanımlanabilir bir malın ticaretini esas almakta ve bu anlamda reel ekonominin ve ticaretin desteklenmesi noktasında önemli bir aracı olma işlevini yerine getirmektedirler. Katılım bankaları günümüzde özellikle, faiz hassasiyeti olan bireylerin sahip olduğu atıl fonların finansal sisteme kazandırılmasında ön plana çıkan kurumlardır. Katılım bankalarının, reel ekonominin dinamiklerinin sağlamlaştırılmasında ve fon fazlası olanların atıl fonlarının reel ekonomi içerisinde fon talep edenlerle buluşturulmasında sahip olduğu bu işlevi, gerek dünyanın farklı coğrafyalarında gerekse de ülkemizde katılım bankacılığı sektörüne olan ilgiliyi günden güne artırmaktadır.

Ülkemizde 2020 yılı sonu itibariyle bankacılık sektörü toplam aktiflerinin %7,2’lik payına sahip olan katılım bankacılığı sektörü (TKBB, 2020: 68) için 2021-2025 Katılım Bankacılığı Strateji Raporu’nda belirlenen hedef %15 düzeyinde bir sektör payına sahip olunmasıdır. Bu bağlamda, katılım bankalarının geliştirecekleri yeni finansal ürünler ile fon arz ve talep eden daha geniş bir kesime ulaşmasının yanında, karlılığını artırarak büyüme odaklı olmaları önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, ülkemizde katılım bankacılığı sektörünün karlılığına kısa dönemli ve uzun dönemli etkisi olan içsel faktörlerin ve makroekonomik göstergelerin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada, katılım bankacılığı sektörü aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı olmak üzere iki gösterge bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, katılım bankacılığı sektörünün hem aktif karlılığına hem de özkaynak karlılığına etki eden faktörlerin tespiti için ayrı ayrı analizler gerçekleştirilmiştir. Analizlerin, bağımsız değişkenleri iki ana gruptan oluşmaktadır. Birinci ana grupta içsel faktörler ikinci ana grupta makroekonomik göstergeler yer almaktadır. Gerek içsel faktörler gerek makroekonomik göstergeler belirlenirken literatürdeki çalışmalardan yola çıkılmıştır. Bu kapsamda, katılım bankacılığı sektörünün toplam bilanço kalemlerinden oluşan 10 adet değişken içsel faktör olarak analizlere dahil edilmiştir. Makroekonomik gösterge

olarak da 14 adet değişkenin katılım bankacılığın aktif karlılığı ve özkaynak karlılığıyla kısa ve uzun dönemli ilişkisi araştırılmıştır.

Çalışmada kullanılan tüm değişkenler için 2013 yılının birinci çeyreği ile 2021 yılının üçüncü çeyreğini kapsayan 35 çeyrek dönemlik zaman serileri oluşturulmuş ve ilk aşamada gerçekleştirilen birim kök testleri ile serilerin durağanlık düzeyleri tespit edilmiştir. Birim kök testi analizi sonuçları, çalışmada ele alınan bağımlı değişkenlerin seviye hallerinde birim kök içerdiğini, diğer bir ifadeyle durağan olmadığını ve birinci farkları alındığında ise durağan hale geldiğini göstermiştir. Böylelikle, bağımlı değişkenler olan aktif karlılığı ve özkaynak karlılığının her ikisinin de durağanlık düzeyi $I(1)$ olarak tespit edilmiştir. Benzer şekilde gerçekleştirilen birim kök testleri ile, bağımsız değişkenlerin durağanlık düzeylerinin $I(0)$ ile $I(1)$ düzeyinde çeşitlendiği görülmüştür. Buradan hareketle, katılım bankacılığı sektörünün karlılığına etki eden faktörlerin tespiti için, değişkenlerin durağanlık düzeylerinin $I(0)$ ve $I(1)$ olduğu durumlarda kısa ve uzun dönemli ilişkilerin araştırılmasına imkan tanıyan ARDL Sınır Testi'nin kullanılmasına karar verilmiştir.

ARDL Sınır Testi ile her iki bağımlı değişken için öncelikle ayrı ayrı modeller kurularak, katılım bankacılığı sektör karlılığı ile bağımsız değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı araştırılmıştır. Karlılık değişkeni ve bağımsız değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin tespiti halinde, ilgili modelin uzun dönem katsayıları ve anlamlılık düzeyleri incelenerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler tespit edilmiştir. Uzun dönemli ilişkilerin tespitinden sonra kurulan hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkilerin katsayıları ve anlamlılık düzeyleri incelenmiştir. Bu bağlamda, ülkemizde katılım bankacılığı sektörünün aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı üzerinde kısa ve uzun dönemli etkisi araştırılan içsel faktörler ve makroekonomik göstergelere ilişkin analizlerde elde edilen bulgular Tablo 25'te özet olarak verilmiştir. Tabloda '-' işareti karlılık göstergesi ile ilgili bağımsız değişken arasında kısa veya uzun dönemli anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir. Karlılık göstergesi ile ilişkisi tespit edilen bağımsız değişkenler ise ilişkinin yönü ile birlikte tabloda belirtilmiştir.

Tablo 25. Katılım Bankacılığı Sektör Karlılığına Etkisi Olan Faktörler

	ROA		ROE	
İÇSEL FAKTÖRLER	KISA DÖNEMLİ İLİŞKİ	UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİ	KISA DÖNEMLİ İLİŞKİ	UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİ
Alınan Krediler	Pozitif Yönlü İlişki	-	-	-
Türev Finansal Yükümlülükler	Negatif Yönlü İlişki	-	-	-
Kiralama İşlemlerinden Yükümlülükler	Negatif Yönlü İlişki	-	-	-
Türev Finansal Varlıklar	-	Pozitif Yönlü İlişki	Negatif Yönlü İlişki	Pozitif Yönlü İlişki
Toplam Kullanılan Fonlar	-	Pozitif Yönlü İlişki	Negatif Yönlü İlişki	Pozitif Yönlü İlişki
Kiralama İşlemlerinden Alacaklar	-	-	Pozitif Yönlü İlişki	Negatif Yönlü İlişki
Nakit ve Nakit Benzerleri	-	-	Negatif Yönlü İlişki	Negatif Yönlü İlişki
Toplam Toplanan Fonlar	-	-	-	-
Personel Sayısı	-	-	-	-
Şube Sayısı	-	-	-	-
MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER				
Sanayi Üretim Endeksi	Pozitif Yönlü İlişki	Pozitif Yönlü İlişki	Pozitif Yönlü İlişki	Pozitif Yönlü İlişki
Amerikan Doları Kuru	Pozitif Yönlü İlişki	Pozitif Yönlü İlişki	Pozitif Yönlü İlişki	-
Euro Kuru	Pozitif Yönlü İlişki	-	Negatif Yönlü İlişki	-
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı	Negatif Yönlü İlişki	-	Negatif Yönlü İlişki	-
Mevduat Faizi Oranı	Negatif Yönlü İlişki	-	-	-
İhtiyaç Kredisi Faiz Oranı	Pozitif Yönlü İlişki	-	-	-
Tüketici Fiyat Endeksi	Pozitif Yönlü İlişki	-	-	-
Üretici Fiyat Endeksi	Negatif Yönlü İlişki	-	-	-
Gram Altın Fiyatı	-	Negatif Yönlü İlişki	Pozitif Yönlü İlişki	-
Reel Kesim Güven Endeksi	-	-	-	-
Finansal Kesim Güven Endeksi	-	-	-	-
İhracat	-	-	-	-
İthalat	-	-	-	-
Ticari Kredi Faiz Oranı	-	-	-	-

Çalışmada elde edilen ve Tablo 25’te özetlenen analiz sonuçlarına göre, ülkemizde katılım bankacılığı sektörü bilanço kalemlerinden nakit ve nakit benzerlerinin, türev finansal varlıkların, kiralama işlemlerinden alacakların, toplam kullanılan fonların, alınan kredilerin, türev finansal yükümlülüklerin ve kiralama

işlemlerinden yükümlülüklerin aktif karlılığı veya özkaynak karlılığı değişkenlerinden birisi üzerinde kısa dönemli anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Alınan kredilerin aktif karlılığını kısa dönemde pozitif yönde etkilediği görülürken, türev finansal yükümlülükler ve kiralama işlemlerinden yükümlülüklerin ise negatif yönde etkilediği görülmüştür. Türev finansal varlıklar ile toplam kullanılan fonların da kısa dönemde özkaynak karlılığını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu kalemlerin katılım bankacılığı sektör karlılığı üzerindeki uzun dönemli etkisine bakıldığında ise, nakit ve nakit benzerlerinin ve kiralama işlemlerinden alacakların özkaynak karlılığını negatif yönde, türev finansal varlıkların ve toplam kullanılan fonların ise hem aktif karlılığını hem de özkaynak karlılığını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Buna göre, nakit ve nakit benzerlerindeki ve kiralama işlemlerinden alacaklardaki artış karlılığı uzun dönemde azaltırken, türev finansal varlıklardaki ve toplam kullanılan fonlardaki artış karlılığı uzun dönemde artırmaktadır. Toplam toplanan fonların ise aktif karlılığı veya özkaynak karlılığı üzerinde kısa veya uzun dönemli anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Çalışmada kullanılan diğer içsel faktörler olan personel sayısı ve şube sayısının ise katılım bankacılığı sektör karlılığı üzerinde kısa veya uzun dönemli anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Makroekonomik göstergelere ilişkin elde edilen sonuçlar ise, USD ve Euro kurunun katılım bankacılığı sektörünün hem aktif karlılığını hem de özkaynak karlılığını kısa dönemde etkilediğini, altın fiyatlarının ise özkaynak karlılığını kısa dönemde etkilediğini göstermektedir. Bu göstergelerden USD kuru ve altın fiyatları karlılığı uzun dönemde sırasıyla pozitif ve negatif yönde etkilerken, Euro kurunun karlılık üzerinde uzun dönemli anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Diğer bir makroekonomik gösterge olan gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranı ve sanayi üretim endeksi göstergelerinden her ikisi de kısa dönemde katılım bankacılığı sektör karlılığını kısa dönemde anlamlı olarak etkilerken, gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranının uzun dönemde karlılık üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, buna karşın sanayi üretim endeksinin uzun dönemde katılım bankacılığı sektör karlılığını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Öte yandan, reel kesim güven endeksi, finansal kesim güven endeksi, ihracat ve ithalatın katılım bankacılığı sektör karlılığı göstergeleri ile arasında bir ilişkisi tespit edilmezken, faiz oranlarından mevduat faiz oranı ve ihtiyaç kredisi faiz oranının karlılığı kısa dönemde anlamlı bir şekilde etkilediği, uzun dönemde ise faiz oranlarının

katılım bankacılığı sektör karlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre, mevduat faiz oranı katılım bankacılığı sektör karlılığını kısa dönemde negatif yönde etkilerken, ihtiyaç kredisi faiz oranı pozitif yönde etkilemektedir. Mevduat faiz oranı ve ihtiyaç kredisi faiz oranı ile benzer şekilde, tüketici fiyat endeksi ve üretici fiyat endeksinin de katılım bankacılığı sektör karlılığı üzerinde kısa dönemde etkisi tespit edilirken, uzun dönemde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bu sonuçlara göre, katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların özellikle uzun dönemde karlılığını artırabilmeleri için nakit ve nakit benzerlerinden oluşan kalemlerinin bilanço içerisindeki payını azaltacak stratejiler belirlenmesinin ve kiralama işlemlerinden ortaya çıkan alacakların tahsil kabiliyetini artırımlarının etkili olabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca, türev finansal varlıkların ve toplam kullanılan fonların artırılması yönünde adımlar atılması karlılığı uzun dönemde artıracaktır. Bu bağlamda, özellikle İslami bankacılık ilkeleri doğrultusunda yeni geliştirilecek finansal ürünler ile gerek mevcut müşteri kitlesine daha geniş bir finansal ürün yelpazesinin sunulması gerekse de daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşılması önem taşımaktadır. Mevduat faiz oranı ve ihtiyaç kredisi faiz oranının katılım bankacılığı sektörünün karlılığı üzerindeki etkisi, piyasa faiz oranlarının katılım bankacılığı üzerinde yalnızca kısa dönemli bir ilişkisinin olduğuna işaret ederken, özellikle sanayi üretim endeksinin uzun dönemde katılım bankacılığının karlılığı üzerindeki etkisi, sektörün reel ekonomi ile kurmuş olduğu uzun vadeli ilişkiyi ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Albaraka (2021). Katılım Bankacılığı. <https://www.albaraka.com.tr/tr/hakkimizda/katilimbancaciligi#:~:text=Kat%C4%B1%C4%B1m%20bankas%C4%B1%20olarak%20Albaraka%20T%C3%BCrk,ba%C4%9Fl%C4%B1%20kalarak%20finansal%20hizmet%20sunmaktad%C4%B1r.,> (Erişim Tarihi: 11.01.2021).
- Alkış, A. (2018). İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 120-133.
- Alp, A., Ban, Ü., Demirgüneş, K. ve Kılıç, S. (1997). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın İçsel Belirleyicileri. *İMKB Dergisi*, 12(46), 1-13.
- Alpaslan, H.İ. (2014). Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Sukuk (Kira Sözleşmesi) ve Muhasebeleştirilmesi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(11), 15-31.
- Ankara Üniversitesi, (b.t). Uluslararası Bankalar. <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php%3Fid%3D17222+&cd=4&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>. (Erişim tarihi:30.11.2020).
- Arslan, E.C. (2017). Katılım Bankacılığı ve Türkiye Ekonomisine Katkıları, Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series.
- Arslan, İ. ve Yapraklı, S. (2008). Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1983-2007). *Ekonometri ve İstatistik*, (7), 88-103.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 1029-1062
- Atasoy, Hakan (2007), Türk Bankacılık Sektöründe Gelir-Gider Analizi ve Karlılık Performansının Belirleyicileri. (Uzmanlık Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- Ayanoğlu, Y. (2013). Bankaların Kuruluşu ve Organizasyon Yapısı. A. Karapınar (Ed.), *Bankaların Yönetimi ve Denetimi* içinde (2-208). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, Y. (2019). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 181-189.
- Ayub, M. (2017). *İslami Finansı Anlamak* (1). (Çev. Ed: Çürük, S.A. ve Parlakkaya, R.). İstanbul: İktisat yayınları.
- Bafra, E. (2015). *Katılım Bankacılığı Uygulamasında İslami Bankacılık Sözleşmelerinin Temelleri*. Ankara: Seçkin.
- Bakkal, A. (2016). Katılım Bankalarında Murabaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(36), 7-29.
- Başkent Üniversitesi, (b.t). Ticari Bankalar. www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi16.doc. (Erişim tarihi: 12.03.2020).
- Bayındır, A. (2007). *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

- Bayındır, S. (2009). Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı. A. Yabanlı. (Ed.), *Katılım Bankacılığı İçin Yeni Bir Ürün Olarak Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Fıkhi Açidan İncelenmesi* içinde (155-206). İstanbul: TKBB.
- Baykuş, O. Ve Bektaş, S. (2021). Katılım Bankalarının Kar Paylaşım Oranlarını Belirleyen Etmenler Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Türkiye Katılım Bankaları Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Özel Sayı, 397-422.
- Bayrakdaroglu, A. (2013). Bankacılık & Sigortacılık Ders Notu. MSKÜ İİBF İşletme Bölümü.
- BDDK (2013). Türk Bankacılık Sektörü Genel Göstergeleri 2013, <https://www.bddk.org.tr/Veri/Detay/162> (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- BDDK (2016). Türk Bankacılık Sektörü Genel Göstergeleri 2016, <https://www.bddk.org.tr/Veri/Detay/162> (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- BDDK (2020). Türk Bankacılık Sektörü Genel Göstergeleri 2020, <https://www.bddk.org.tr/Veri/Detay/162>. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- BDDK (2021). Türk Bankacılık Sektörü Genel Göstergeleri 2021, <https://www.bddk.org.tr/Veri/Detay/162>. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- Berk, N. (2001). Bankacılıkta Pazara Yönelik Kredi Talebi. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Bozkurt, M., Altıntaş, N. Ve Yardımcıoğlu, F. (2020). Katılım Bankacılığı ve Konvansiyonel Bankacılığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, (1), 95-114.
- Brooks, C. (2008). Introductory Econometrics for Finance. New York: Cambridge University Press aktaran Kandemir, T., Arifoğlu, A. ve Canbaz, M. F. (2018). Sektörel Krediler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Katılım Bankaları Örneği. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 19-30.
- Bulut, H.İ. ve Er, B. (2012). *Katılım Finansmanı katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*. İstanbul: TKBB.
- Bumin, M. (2009). Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Analizi: 2002-2008. *Maliye Finans Yazıları*, 23(84), 39-60.
- Büker, S., Aşıkoğlu, R. ve Sevil, G. (2011). *Finansal Yönetim*, Ankara: Sözkese Yayınları.
- Canbaz, M. (2013). Bankacılık Giriş ve İlkeleri. F. Kaya (Ed.), *Katılım Bankacılığı ve Türkiye'deki Gelişimi* içinde (137-206). İstanbul: Beta Yayınları.
- Canbaz, M. (2018). *Katılım Bankacılığı* (2). İstanbul: Beta.
- Chokri, T. ve Anis, E. A. (2018). Measuring the Financial Performance of Islamic Banks in Selected Countries. *Journal of Business and Financial Affairs*, 7(1), 1-5.
- Cimat, A. ve Taş, M. (2004). Türkiye'de ve Dünyada Kıyı Bankacılığı uygulamaları ve Vergi Cennetleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Mevzuat Dergisi*, (80).
- Çalık, E. ve Aygün, M. (2017). Geleneksel Bankalar ile Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel III Kriterleri Açısından Kıyaslanması. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(2), 47-64.
- Çalışma Grubu (2006). Basel II'nin KOBİ'lere Etkileri. *Bankacılar Dergisi*, (58), 3-62.

- Çamlıbel, H. (2017). Bankacılık Giriş ve İlkeleri. F. Kaya (Ed.), *Katılım Bankaları Tarafından Uygulanan Fon Toplama ve Fon Kullandırma Yöntem ve Esasları* içinde (125-146). İstanbul: Beta.
- Çatıkkaş, Ö., Yatbaz, A. ve Duramaz, S. (2018). Basel Sermaye Yeterliliği Oranındaki Değişimin Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankaların Karşılaştırmalı Oran Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 839-855.
- Çelik, S. ve Kaya, F. (2019). Banka Karlılığına Etki Eden Mikro Değişkenler: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 765-788.
- Çivi, H. (1985). *Türkiye’de Bankacılık*, Ankara: Fon Matbaası.
- Çolak, F., Ö. ve Yiğidim A., (2001). *Türk Bankacılık Sektöründe Kriz*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çolak, Nusret İlker (2003). *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve ABD Örneği*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Demiray, M. (2012). *Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş*. İstanbul: Biltur.
- Diyanet, 2016. *İslam ve Toplum İlmihal 2*, Diyanet Yayınları.
- Doğan, İ. Ve Karakaş, H. (2017). Katılım Bankacılığı Hakkında Genel Bilgiler. F. Kaya (Ed.), *Bankacılık Giriş ve İlkeleri* içinde (1-13). İstanbul: Beta.
- Doğan, Ö. (2013). Banka Türleri. F. Kaya (Ed.), *Bankacılık Giriş ve İlkeleri* içinde (70-88). İstanbul: Beta.
- Döndüren, H. (1996). İslam Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kullanılma Yöntemleri. *İlam Araştırma Dergisi*, 1(2). 53-80.
- Durmuş, S. ve Ayaydın, H. (2015). *Bankacılık Sistemi Finansal Araçlar, Riskler ve Krizler*, Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Ece, N. (2011). Dünya’da ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının Gelişimi. *Akademik Bakış Dergisi*, (25). 1-17.
- Erdem, E. (2013). *Para Banka ve Finansal Sistem*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (1994). *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Erdoğan, S., Gedikli, A. Ve Yıldırım, Ç.D. (2016). *İslam Ekonomisi ve Finansı*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Ersoy, A., Karagülle, H., Fındıklı, R., Tekir, S., Yavuzer, S., Tekelioğlu, M.S., Erişen, A., Akdemir, S., Karagülle, S., Sayı, A. ve Kılıç, S. (1987). *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli (Faizsiz Kredileşme Sistemi)*, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- Gökalp, F. (2014). Kriz Öncesi ve Kriz Sonrası Dönemler İtibariyle Katılım Bankaları ve Ticari Bankaların Karlılığı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 191-201.
- Görmüş, Ş., Albayrak, A. Ve Yabanlı, A. (2019). *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*. İstanbul: TKBB Yayınları.

- Gujurati, D. (2011). *Econometrics by Example*. London: Palgrave Macmillan aktaran Kandemir, T., Arifoğlu, A. ve Canbaz, M. F. (2018). Sektörel Krediler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Katılım Bankaları Örneği. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 19-30.
- Gujurati, D. (2011). *Econometrics by Example*. London: Palgrave Macmillan.
- Gujurati, D. (2011). *Econometrics by Example*. London: Palgrave Macmillan aktaran Çonkar, M.K., Canbaz, M.F. ve Arifoğlu, A. (2018). Mevduat ve katılım Bankaları Kredilerinin Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 1-11.
- Gülhan, Ü. ve Uzunlar, E. (2011). Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 341-368.
- Güneş, N. (2015). Banka Karlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 265-282.
- Güney, A. (2013). Bankacılık Sektörünü Düzenleyen ve Denetleyen Otoriteler. F. Bayındır (Ed.), *Bankacılık Giriş ve İlkeleri* içinde (205-216). İstanbul: Beta.
- Güngör, K. (2009). Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı. A. Yabancı (Ed.), *Finansal Araç Olarak Katılım Bankacılığı: Tesbitler- Teklifler* içinde (207-271). İstanbul: TKBB.
- Hassan, M.K. ve Bashir, A.M. (2005). Determinants of Islamic Banking Profitability. *ERF Paper*, https://www.researchgate.net/publication/228846468_Determinants_of_Islamic_Banking_Profitability#:~:text=In%20general%2C%20our%20analysis%20of,ratios%20lead%20to%20higher%20profitability. (Erişim Tarihi: 15.11.2021).
- Idris, A. R., Asari, F., Taufik, N., Salim, N., Mustafa, R. ve Jusoff, K. (2011). Determinant of Islamic Banking Institution' Profitability in Malaysia. *World Applied Sciences Journal*, (12), 1-7.
- IFSB (2020). *Islamic Financial Services Industry (IFSI) Stability Report 2020*. Malezya: Islamic Financial Services Board Yayınları.
- Işık, Ö., Yalman, İ. ve Koşaroğlu, Ş. M. (2017). Türkiye'de Mevduat Bankalarının Karlılığını Etkileyen Faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 362-380.
- Işıl, G., ve Özkan, N. (2015). İslami Bankalarda Likidite Riski Yönetimi: Türkiye'de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 23-37.
- İncekara, A. (2011). *Bankacılık ve Finansal Kurumlar*, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- İskenderoğlu, Ö, Karadeniz, E. ve Atioğlu, E. (2012). Türk Bankacılık Sektöründe Büyüme, Büyüklük ve Sermaye Yapısı Kararlarının Karlılığa Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 291-311.
- Kallo, Z. (2015). Katılım Bankalarının Performanslarının Değerlendirilmesi: Topsis ve Promethee Yöntemi ile Uluslararası Karşılaştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Kandemir, T. ve Arıcı, D. N. (2013). Mevduat Bankalarında CAMELS Performans Değerlendirme Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma (2001-2010). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 61-87.
- Karabacak, A. (2015). Katılım Bankacılığı Ürün ve Hizmetleri Kapsamında Türkiye'deki Sukuk Uygulamaları. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karadeniz, E. ve İskenderoğlu, Ö. (2011). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Aktif Karlılığını Etkileyen Değişkenlerin Analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 65-75.
- Karakayha, B. Ve Çelik, S. (2017) Bankacılık Giriş ve İlkeleri. F. Kaya (Ed.), *Bankacılık Sektörünü Düzenleyen ve Denetleyen Otoriteler* içinde (206-216). İstanbul: Beta.
- Karakuş, R. ve Küçük, Ş. (2016). Katılım Bankalarında Karlılığın Belirleyicileri: Türkiye Örneği İçin Bir Panel Veri Analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 119-133.
- Karapınar, A. (2013). *Bankaların Yönetimi ve Denetimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kartal, M.T. (2018). Bankaların Finans Sektöründeki Önemi. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3232801. (Erişim Tarihi:14.11.2021).
- Kaya, F. (2013). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kaya, F. (2017). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kayral, İ.E. (2020). BİST Şehir Endeksleri ile Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir ARDL Sınır Testi Uygulaması. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 272-284.
- Keskin, E., İnan, E.A., Mumcu, M. ve Erdönmez, P. (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi "1958-2007"*, İstanbul: TKBB Yayınları.
- Khan, M. ve Bhatti, M. I. (2008). "Islamic Banking and Finance: On Its Way to Globalizaiton". *Managerial Finance*, 34(10).
- Koç, S., Bağcı, A. Ve Işık, K. C. (2016). Katılım ve Yatırım Bankalarının Performansları Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği (2002-2012). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-256.
- Konak, F. ve Ergenoğlu, S. (2021). 2008 Küresel Finansal Krizin Katılım Bankaları Üzerine Etkisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 561-580.
- Külahi, E. A., Tiryaki, G. ve Yılmaz, A. (2013). Türkiye'de Basel I, II, III Kurallarına Uyum Süreci. *Öneri Dergisi*, 10(40), 185-200.
- Makaleler (2020). BDDK Nedir? Yetki ve Görevleri Nelerdir?. <https://www.makaleler.com/bddk-nedir-gorev-ve-yetkileri-nelerdir>. (Erişim Tarihi:13.09.2020).
- Odabaşı, M. Ve Aktepe, İ.E. (2012). *Faizsiz Bankacılık Standartları*. İstanbul: AAOIFI Yayınları.

- Okka, O. Ve Kazak, H. (2021). *İslami Finansal Yönetim Sistem ve Uygulama* (2). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Öçal, T. Ve Çolak, Ö.F. (1999). *Finansal Sistem ve Bankalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Öngen, H.B. (2019). Katılım Bankacılığının Türk Bankacılık Sektörü İçindeki Payının Seçilmiş Göstergelere Göre Değerlendirilmesi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 21-43.
- Özdemir, M. (2015). Yardım Kredisi'ne (Karz-ı Hasen) Peşin Ödemeli “Mesbah Noktası” Kullanarak Yeni Bir Bakış. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırma Dergisi*, 1(1). 199-218.
- Özsoy, M.Ş. ve Sayar, Y. (2018). *Kobi'ler İçin Adım Adım Katılım Bankacılığı*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Öztürk, A. ve Güven, Ö.F. (2014). *Bankacılık ve Sigortacılıkta Pazarlama*. İstanbul: Beta.
- Özulucan, A. ve Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11). 85-108.
- Özulucan, A. ve Özdemir, F.S. (2010). *Katılım Bankacılığı Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar & Bağımsız Denetim*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Parasız, İ. (2013). *Modern Bankacılık*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2014). *Modern Bankacılık*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parlakkaya, R. ve Çürük, S. A. (2011). Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 397-405.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. (1999) An autoregressive distributed lag modelling ap-proach to cointegration analysis. In: Strom, S. (Ed.), *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. (1999) An autoregressive distributed lag modelling ap-proach to cointegration analysis. In: Strom, S. (Ed.), *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Aktaran Akçay, S. ve Karasoy, A. (2020). Determinants Of Private Investments In Turkey: Examining The Role Of Democracy. *Review of Economic Perspectives*, 20(1), 23-49.
- Polat, A. (2009). Katılım Bankacılığı: Dünya Uygulamalarına İlişkin Sorunlar-Fırsatlar; Türkiye İçin Projeksiyonlar. A. Yabanlı (Ed.), *Finansal Yenilik ve Açılımlar ile Katılım Bankacılığı* içinde (77-120). İstanbul: Erkam Matbaacılık.
- Resmi Gazete (2019). Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/09/20190925-4.htm>. (Erişim Tarihi:09.12.2021).
- Rodoplu, B.C. (1997). Faizsiz Bankacılığın Dünyü ve Bugünü. *Bereket Dergisi*, 1(1).1-24.

- Samırkaş, M. C., Evci, S. ve Ergün, B. (2014). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 117-134.
- Sandallı, A. Ve Aydın, M. (2016). Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi: Türkiye Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (24), 1-9.
- Sangmi, M. U. D., Khaki, A. R. (2012). Islamic Banking: Concept and Methodology. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2184856, (Erişim Tarihi: 15.10.2021)
- Sarıdoğan, H.Ö. (2020). Katılım Bankalarının Performansını Etkileyen Faktörler: Küresel Kriz Bağlamında Bir Dinamik Panel Veri Analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 148-167.
- SERPAM, (2013). *İslami Finans: İslami Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye’de Gelişimi ve Geleceği*.
- Setyawati, I., Suroso, S., Suryanto, T. ve Nurjannah, D. S. (2017). Does Financial Performance of Islamic Banking is Better? Panel Data Estimation. *European Research Studies Journal*, 20(2A), 592-606.
- Sümer, E. (2018). *Sukukun Aslına Uygun Gelişimi ve Proje Finansmanında Kullanılması İçin Öneriler* (69-104). İstanbul: TKBB Yayınları.
- Sümer, G. Ve Onan, F. (2015). Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3). 296-308.
- Takan, M. (2001). *Bankacılık*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Takan, M. Ve Acar Boyacıoğlu, M. (2013). *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem*, Ankara: Nobel.
- Taşkın, F. D. (2011). Türkiye’de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289-298.
- TBB (2020). Türkiye’de Bankacılık Sektörü. https://www.tbb.org.tr/content/upload/dokuman/1422/turkiye_de_bankacilik_sektoru_1960_-_2011.pdf, (Erişim Tarihi: 18.10.2021).
- TBB (2021a). Amaçları. <https://www.tbb.org.tr/tr/hakkimizda/kurumsal/hakkinda/vizyon,-misyon-ve-temel-degerler/12>, (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- TBB (2021b). Görevleri. <https://www.tbb.org.tr/tr/hakkimizda/kurumsal/hakkinda/gorevleri/13>, (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- TCMB (2012). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Bağımsızlık., <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/5ad2e20a-6e8a-4282-809f-b1da6d0b9c72/01.pdf?MOD=AJPERES>. (Erişim Tarihi: 16.10.2021).
- TCMB (2021). Merkez Bankası Görev ve Sorumlulukları, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkında/Genel+Bakış> <https://www.bddk.org.tr>, (Erişim tarihi: 12.10.2021).
- TKBB (2013). Katılım Bankaları 2013, tkbb.org.tr. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

- TKBB (2014). Katılım Bankaları 2014, tkbb.org.tr. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- TKBB (2015). Katılım Bankaları 2015, tkbb.org.tr. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- TKBB (2016). Katılım Bankaları 2016, tkbb.org.tr. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- TKBB (2017). Katılım Bankaları 2017, tkbb.org.tr. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- TKBB (2018). Katılım Bankaları 2018, tkbb.org.tr. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- TKBB (2019). Katılım Bankaları 2019, tkbb.org.tr. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- TKBB (2020). Katılım Bankaları 2020, tkbb.org.tr. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- TKBB (2021). Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu. https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/EY_TKBB_Katilim_Bankaciligi_Strateji_Guncelleme_Raporu_2021-2025_Turkce.pdf, Erişim Tarihi: 18.12.2021.
- TKBB (bt). Teverruk, <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/faizsiz-finans-urunleri-99>. (Erişim Tarihi: 08.12.2021).
- Topdağ, D. (2018). Katılım Bankacılığın Gelişimi ve Türkiye’deki Katılım Bankaları Üzerine Bir Nedensellik Analizi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Toprak, D. (2010). Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Borçların Seyri:1994 ve 2001 Krizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Tulgar, D. (2018). *Türkiye’de Uluslararası Bankacılık ve Dış Ticaret*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Türkiye Finans (2021a). Cari Hesap. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/cari-hesaplar/Sayfalar/cari-hesaplar.aspx>, (Erişim Tarihi: 28.01.2021).
- Türkiye Finans (2021b). Katılma Hesapları. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/katilma-hesaplari/Sayfalar/katilma-hesaplari.aspx>,. (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- Türkiye Finans (2021c). Finansman Yöntemleri. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakimizda/katilim-bankaciligi-sistemi/Sayfalar/finansman-yontemleri.aspx>, (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- Ünkaya, G. (2001). Kıyı Bankacılığı. *Öneri Dergisi*, 4(15), 7-8.
- Vakıf Katılım (2021). Katılma Hesabı. <https://www.vakifkatilim.com.tr/tr/bireysel/hesaplar/katilma-hesabi>, (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- Vurucu, M. Ve Arı, M.U. (2014). *A’dan Z’ye Bankacılık*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Wikipedia (2021a). Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu. https://tr.wikipedia.org/wiki/Tasarruf_Mevduat%C4%B1_Sigorta_Fonu#Tarih%C3%A7e, (Erişim Tarihi:19.09.2021).
- Wikipedia (2021b). İslami Bankacılık. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slami_bankac%C4%B1%C4%B1k, (Erişim Tarihi: 08.12.2021).
- Yabanlı, A. (2010). *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman Bankacılık*. İstanbul: TKBB.

- Yabanlı, A. (2013). *Sorularla Katılım Bankacılığı*. İstanbul: TKBB.
- Yağcılar, G.G. (2011). *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*, Ankara: BDDK Kitapları.
- Yazgan, T. (1973). *Türk Bankacılık Sistemi*, İstanbul: Toker Matbaası.
- Yazıcı, M. (2018). *Bankacılığa Giriş*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi, *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2),107-115.
- Yıldırım, O. (2015). *Türk Bankacılık Sistemi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, C. Ve Özgür, E. (2021). Katılım Bankalarında Karlılığa Etki Eden Faktörlerin Tespiti İçin Panel Veri Analizi Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 1-20.
- Yılmaz, E. (2017). İslami Finansal Araçlarından Sukuk ve Türkiye Uygulaması. H. Sarıbaş (Ed.), *İslam İktisadi ve Finansı (1)* içinde (103-134). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Yurttaş, M. Ve Demirtaş, H. (2017). Türkiye’de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *İstanbul Sosyal Gelişim Üniversitesi Dergisi*, 4(2). 89-117.
- Yurttaş, M. Ve Yıldız,İ. (2017). *Faizsiz Finans*. İstanbul:Beta Yayıncılık.
- Yüksel, S. (2016). İslami Bankacılığı Ortaya Çıkaran Nedenler ve İslami Bankacılığın Finansal İstikrara Katkıları. S. Erdoğan, A. Gedikli ve D.Ç. Yıldırım (Ed.), *İslam Ekonomisi ve Finansı* içinde (153-175). İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Zeitun, R. (2012). Determinants of Islamic and Conventional Banks Performance in GCC Countries Using Panel Data Analysis, *Global Economy and Finance Journal*, 5(1), 53-72.
- Ziraat Katılım (2021a). Cari Hesaplar. <https://www.ziraatkatilim.com.tr/bireysel/hesaplar/cari-hesaplar>, (Erişim Tarihi: 28.01.2021).
- Ziraat Katılım (2021b). Katılım Bankalarında Fon Kullanırma. <https://www.ziraatkatilim.com.tr/bizi-taniyin/katilim-bankaciligini-taniyin/katilim-bankaciligi-urunleri>, (Erişim Tarihi: 28.01.2021).
- 1211 Sayılı Kanun (1970). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4b4d0592-f3e1-46d2-9814-11e0ad94ab7c/Turkiye_Cumhuriyet_Merkez_Bankasi_Kanunu.pdf?MOD=AJPERE&S&CACHEID=ROOTWORKSPACE-4b4d0592-f3e1-46d2-9814-11e0ad94ab7c-nWcNdXh (Erişim Tarihi: 12.03.2021).
- 5411 Sayılı Kanun (2005). Bankacılık Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5411.pdf>. (Erişim tarihi: 13.03.2020).
- <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)
- <https://www.katilimfinans.com.tr>, (Erişim tarihi:10.01.2021).
- <https://www.tmsf.org.tr>, (Erişim Tarihi:15.10.2021).